

DR. Mahfi Eğilmez

Örneklerle

Kolay Ekonomi

Remzi Kitabevi

8. BASIM

ÖRNEKLERLE
KOLAY EKONOMİ

MAHFİ EĞİLMEZ

ÖRNEKLERLE
KOLAY EKONOMİ

Remzi Kitabevi

KOLAY EKONOMİ / Mahfi Egilmez

© Remzi Kitabevi, 2014

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Editör: Eylül Duru

Kapak: Murat Özgül

ISBN 978-975-14-1611-7

BİRİNCİ BASIM: Mart 2012

SEKİZİNCİ BASIM: Mart 2014

Kitabın basımı 2000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul

Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Remzi Kitabevi A.Ş. basım tesisleri

100. Yıl Matbaacılar Sitesi, 196, Bağcılar-İstanbul

Sertifika no: 10648

İçindekiler

EKONOMİ NEDİR, NE İŞE YARAR?, 9

En Basit Anlatımıyla Ekonomi, 10; Ekonomi Bilmek İşe Yarar mı?, 12; Piyasa ya da Pazar, 14; Herkes Biraz İktisatçıdır, 16; Ekonomik Birimler, 18; Ekonomi Dedigin Bir Çelişkiler Yumağıdır, 20

TÜKETİM, ÜRETİM, TASARRUF, YATIRIM, 23

İnsanın Asıl İş Tüketmektir, 24; Üretim, 26; Tüketim mi Üretim mi?, 28; Kapasite Kullanımı, 30; Tasarruf ve Yatırım, 32

GELİR VE GSYH, 35

Kişisel Gelir ve Aile Geliri, 36; Ülkenin Geliri: GSYH, 38; Elmayla Armudu Toplamak, 40; GSYH'nın Hesaplanma Biçimleri, 42; Ver On Bin Dolarımı Ben Gideyim, 44; Türkiye'de Gelir Dağılımı, 46

EKONOMİ NASIL BÜYÜR?, 49

Ekonomik Büyüme, 50; Türk Büyüme Modeli: Ne Kadar Cari Açık O Kadar Büyüme, 52; Yumuşak ya da Sert İniş, 54; Türkiye Ekonomisinde Büyüme I, 56; Türkiye Ekonomisinde Büyüme II, 58; Reying, 60

İŞSİZLİK, 63

İşsizlik Nasıl Hesaplanır?, 64; İşsizlik Oranı, 66

KAMU KESİMİ MALİYESİ, 69

Maliye ya da Finans, 70; Bütçe, 72; Kamu Bütçesi, 74; Hazine Nakit Dengesi, 76; Türk Vergi Sistemi, 78; Kamu Borcu, 80; Türkiye'de Kamu Borcu, 82; Dibs Nedir?, 84; Maliye Politikası, 86; *Maliye Politikasına Destek Politika Araçları, 88*

PARA VE FAİZ, 91

Para Nedir?, 92; Parasız Ekonomi Olur mu?, 94; Parayla Mutluluk Olur mu?, 96; Kâğıt Paranın Karşılığı Var mı?, 98; Para Politikası, 100; Rezerv Para, 102; Sıcak Para Kaç Derecedir?, 104; Faiz, 106; Merkez Bankası'nın Faizi, 108

ENFLASYON, 111

Enflasyon, 112; Manşet Enflasyon ve Çekirdek Enflasyon, 114; Enflasyon ve Diğerleri, 116; Yapısal Reformlar, 118

DIŞ DENGE, 121

Cari Açık, 122; Cari Açığın Doğum Yeri, 124; Türkiye'nin Cari Açığı, 126; Ödemeler Dengesi Finansmanı, 128; Net Hata ve Noksan, 130; Sermaye Hareketleri, 132

DÖVİZ VE DÖVİZ KURU, 135

Döviz, Kambiyo, Kur, Parite, 136; Paranın Dış Değeri, 138; Dolar Yükselirse Kriz Olur mu?, 140; Kur Sepeti, 142; REK Nedir?, 144

YÖNETİM, 147

Portföy Yönetimi, 148; Sepet Sepet Yumurta, 150; Lale Çılgınlığı, 152; Devlet Yönetimi, 154; Şirket Yönetimi, 156; Devlet ve Şirket, 158

KÜRESEL SİSTEM, 161

Küresel Sistem, 162; Kapitalizmin Üç Büyük Krizi, 164; Nabukadnezar'ın Rüyası, 166; Resesyon Gibi Bir Dizi Karışık Terim, 168; Ekonomi Ligi, 170

ŞEHİR EFSANELERİ, 173

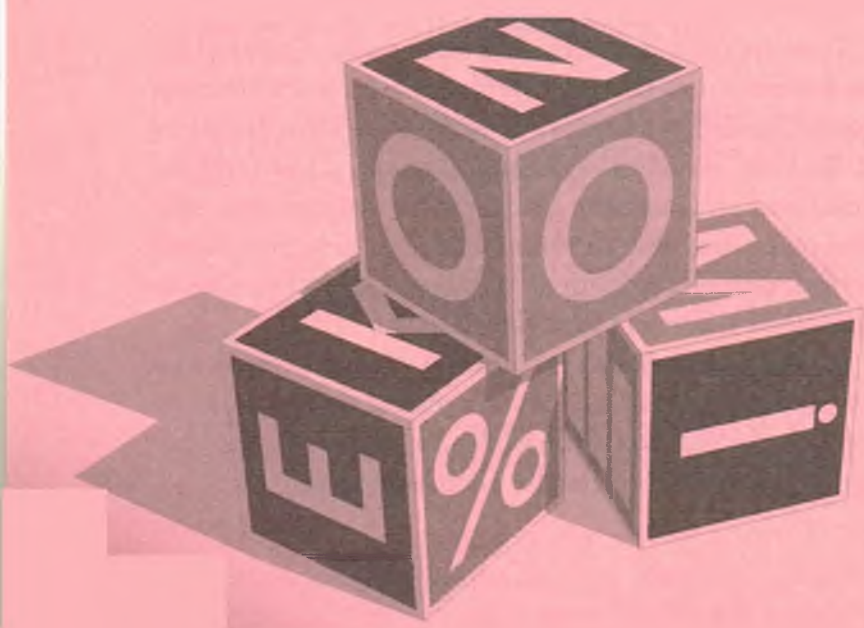
Yastık Altı Efsanesi, 174; Dışardaki Dövizler Efsanesi, 176; Kayıt Dışı Ekonomi Efsanesi, 178; Bize Bir Şey Olmaz Safsatası, 180; Osmanlı Borçları Abartılıyor Safsatası, 182

Sözlükçe, 185

Önsöz

Ekonomi çoğu insan için sıkıcı bir konudur. Çoğu kişi gazetede ekonomi sayfalarını şöyle bir bakıp geçer, televizyonda ekonomiyle ilgili tartişmalara denk gelirlerse kanal değiştirirler. Bu kitap ekonomi sayfalarını atlayanları, televizyondaki ekonomi programlarını görünce kanal değiştirenleri, ekonomi okumamış olup da ekonomide neler olduğunu merak edenleri, ekonomi okuyup da ekonomiyi sevmemiş olanları hedef alıyor. Onun için adı *Kolay Ekonomi*.

Bu yeni baskı aslında yeni bir kitap gibi oldu. Baştan aşağıya yenilendi, güncellendi, tekrarlardan arındırıldı. Sanırım bu haliyle çok daha kolay izlenebilen, ekonominin temel kavramlarını sıkmadan öğreten bir kitap haline geldi.

EKONOMİ NEDİR, NE İŞE YARAR?

*Ekonomi hiçbir zaman bir bilim
olmamıştır. Şimdi iki yıl öncesine göre
bilim olmaktan daha da uzaklaşmıştır.*

Paul A. Samuelson

En Basit Anlatımıyla Ekonomi

Ekonomi sözcüğü bugün bir bilim dalının adı olmakla birlikte tasarruf anlamına da gelmektedir. Bizde uzun süre sözcüğün Arapça karşılığı olan iktisat kullanılmış, son dönemlerde ekonomi onun yerini almıştır. İktisat sözcüğü de özünde tasarruf anlamına gelir.

İnsanların ihtiyaçları sınırsızdır, buna karşılık imkânları sınırlıdır. Ekonomi, bu sınırsız ihtiyaçlarla sınırlı imkânları uyarlama işidir. O nedenle cennette iktisatçılara gerek olmadığı söylenir. Ekonomideki ilk ders budur. Gerçi bu görüşe karşı Marshall Sahlins, insanların ihtiyaçlarını sınırsız hale getirenin kapitalizmin kendisi olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Sonuçta ne olursa olsun, bu sistem içinde yaşadığımız sürece ihtiyaçlarımız sınırsız görünür. Oysa imkânlarımız gelirimizle, servetimizle, borçlanma kapasitemizle sınırlıdır.

Ekonomideki ikinci ders arz ve talep dersidir. Ekonomide

arz dediğimiz şey basit olarak bir malın satışa sunulan miktarıdır. Talep dediğimiz şey de yine basit olarak bir maldan satın almak isteyenlerin alım arzusudur. Arz, talepten fazlaysa malın fiyatı düşer; talep, arzdan fazlaysa malın fiyatı yükseilir. Başka bir deyişle, bir piyasada mal çok buna karşılık o malı almak isteyenlerin sayısı azsa, o malın fiyatı ucuzlar. Tersine olursa, mal az ama o malı almak isteyenlerin sayısı çoksa, o zaman o malın fiyatı artar. Diyelim ki hava koşulları çok iyi gitti, yeni üreticiler üretime başladı ve domates üretimi bir önceki yıla göre iki kat arttı. Bu durumda eğer iç ve dış talepte aynı oranda artış yoksa o zaman fiyatlar düşecek demektir. Ekonomide birçok ilişki bu arz ve talep ilişkisi üzerine kuruludur.

Ekonomi Bilmek İŖe Yarar mı?

Ekonomi bilmek bir iŖe yarar mı? Yoksa yalnızca sayılara ve oranlara bakıp günlük yaŖamda iŖimize yaramayan anlamlar çıkarmakta mı kullanılır? Ekonomi bilgisi her iki iŖe de yarayabilir. Örneğin kazancınızı artırmanızı ya da harcarca tercihleriniz arasından doğru seçimlerinizi yapmanızı sağlayabilir. Ekonomi bilginizi belirli bir düzeye ıkarabilirseniz, hisse senedi piyasalarında olan biteni yakından izleyip para kazanabilirsiniz. Diyelim ki belirli bir birikiminiz var ve bunu en iyi getiriyi sağlayacak biçimde ve yerde değerlendirmek istiyorsunuz. Ama aynı zamanda da paranızın fazla risk altında kalmamasını tercih ediyorsunuz. İŖte ekonomi bilgisi orada iŖinize yarayabilir. KuŖkusuz yatırımları yönetmek ve seçenekler arasında karar almak derin bir ekonomi bilgisi gerektirir. Ama yine de bunları bir uzmanla konuŖtuđunuzda o uzmanın ne dediğini anlamak ve ona

göre karar vermek için asgari bir ekonomi bilgisine ihtiyaç duyarsınız.

Çevrenizde ev almak için Japon Yeniyle ya da İsviçre Frangıyla borçlanıp, sonradan bu paraların değer kazanması sonucu ağır biçimde mağdur olan kişilere rastlarsınız. Eğer onlar ekonomi bilgilerini biraz geliştirebilmiş olsalar, bilmedikleri paralar cinsinden borçlanmaz ve bu zararlara uğramazlardı.

Piyasa ya da Pazar

Piyasa ya da pazar, mal veya hizmetlerin alınıp satıldığı yer ya da ortamdır.

Bu tanım kuşkusuz klasik bir piyasa tanımıdır. Bugün bazı piyasalar herhangi bir yere ihtiyaç duymadan da bir araya gelebilen alıcı ve satıcıların buluşma biçimini ifade ediyor. Buna göre kuruluş yeri ya da biçimine göre piyasalar ikiye ayrılır:

1) Belirli bir toplanma yeri olan ve alıcıyla satıcının fiilen karşılaştığı piyasalar. Bunların en bilinen örneği mahalle pazarları veya alışveriş merkezleridir.

2) Belirli bir toplanma yeri olmayan ve alıcıyla satıcının fiilen karşılaşmasına gerek olmayan piyasalar. Bunların en bilinen örneği malların ilerideki fiyatlarıyla bugünden alınıp satılabildiği future piyasalarıdır.

Piyasa, kapitalist sistemin temel unsurudur. Bir ekonomik sistemin yanıtlanması gereken sorular şunlardır: Üretim, ki-

min için, hangi bedelle ve ne miktar yapılacaktır? Kapitalist sistemde bütün bu soruların yanıtını piyasa sistemi verir. Biraz daha yakından bakıldığında piyasanın 5 fonksiyonu olduğunu söylemek mümkündür:

1) Piyasa, değerleri belirler. Herhangi bir mal ya da hizmetin fiyatı piyasada arz ve talep kuralları çerçevesinde oluşur.

2) Piyasa, üretimi örgütler. Üretim piyasada oluşan talebe göre biçimlenir.

3) Piyasa, üretilen mal ve hizmetin dağıtımını sağlar. Talep neredeyse üretilen mal ve hizmetler oraya kayar ve arz ile talebin buluşması sağlanır.

4) Piyasa, rasyonelliği sağlar. Piyasada belirlenen ve talep fazlası olduğu sürece yükselen fiyat, talep fazlasını frenler ve arz-talep arasındaki dengeyi sağlar.

5) Piyasa, geleceği biçimlendirir. Ekonomik gelişme piyasada oluşan tasarruf ve ondan desteklenen yatırım sayesinde olur.

Herkes Biraz İktisatçıdır

Evine maaşını getiren bir baba, parasını tasarruf mevduatına yatıran bir anne, harçlığıyla kitap alan bir öğrenci, ekonominin konusuna giren işler yapan birer ekonomik birimdir. Aynı şekilde bir milyon dolara Picasso'nun bir tablosunu satın alan bir milyarder, kendi parasının yanına borçlanarak aldığı paraları da katıp bir fabrika kurmaya yönelen bir sanayici, parasını hazine bonosundan alıp borsada hisse senedine yatıran bir kişinin yaptığı da ekonomik bir eylemdir.

Sokakta simit satan adam da, evimize temizliğe gelen kadın da ekonomik anlamda birer birimdir ve yaptıkları iş ekonomik anlamda bir eylemdir. Bu çerçeveden bakacak olursak herkes bilerek ya da bilmeyerek, isteyerek ya da istemeyerek ekonominin birimi, yaptığı iş de ekonominin bir parçasıdır. Yani hepimiz aslında iktisatçıyız ama bu durumu bilmiyoruz. Durumu bilenler diplomalı, bilmeyenler de alaylı iktisatçı diyelim.

Emekli bir memur, eline geçen üç aylık emekli maaşının üçte birini bir aylık ihtiyaçları için bankadan çekip, kalanının üçte birini bir aylık, üçte birini de iki aylık olarak vade li tasarruf mevduatına yatırdığı zaman aslında kendi çapında bir portföy yönetimi yapmış olur. Ama o yaptığı işin en karmaşık portföy yönetim işlerinin basit bir versiyonu olduğundan habersizdir.

Portföy aslında cüzdan anlamına geliyor. Ekonomide nakit, altın, döviz, hisse senedi, tahvil, gayrimenkul gibi yatırım amaçlı alınmış varlıkların oluşturduğu sepeti ifade eder. Diyelim ki elinizde 1,000 TL tasarrufunuz var, bu tasarru fun 500 TL'sini bankaya mevduat olarak yatırıyor, kalan 500 TL'siyle de hazine bonosu alıyorsunuz. İşte bu yaptığınız basit haliyle bir portföy yönetimi işidir.

Ekonomik Birimler

Ekonomik birim dediğimiz unsurlar, aldıkları kararlarla ekonomiyi etkileyenlerdir. Bunlar kişiler, kurumlar, şirketler, devlet ve dış dünya temsilcileridir.

Kişiler her gün aldıkları pek çok kararla ekonomiyi etkilerler. Evine dönerken bakkala ya da markete uğrayıp ekmek ve şeker, manava uğrayıp meyve alan bir kişi ekonomiyi etkiler. Çünkü onun aldığı ekmek ve şeker için yaptığı harca ma bakkal için, meyveye yaptığı harcama da manav için gelir olur. Böylece bu kişi para harcayarak bakkal ve manavın para kazanmasını sağlar. Bir yandan da ekmek, şeker ve meyveye olan talebi artırır. Bir kişinin bu harcamaları çok etki yapmasa da, binlerce tüketicinin benzer harcamaları bir araya geldiğinde ekonomide devasa etkiler yaratır.

Şirketler de kişiler gibi her gün çeşitli kararlar alır ve üretimde bulunurlar. Ürettikleri malları ya da hizmetleri pazar-

lar ve satarlar. Piyasadan yaptıkları mal ve hizmet satın alımlarıyla kişilere ve başka kurumlara gelir sağlarlar. Üretimlerini yapabilmek için insanları çalıştırırlar ve onlara para öderler.

Devlet ya da kamu kesimi birçok görevinin yanı sıra ekonomik sistemin çalışması için gelir toplar ve harcama yapar. Ayrıca kimsenin kendi başına yapmayacağı yolları, köprüleri, barajları, hava alanlarını yaparak toplumun hizmetine sunar. Bunlara ek olarak bazı hallerde özel kesimle birlikte üretimin içine de girer.

Dış dünya, bu saydığımız birimlerin dışında kalan, yurtdışında bulunan kişileri, şirketleri ve devletleri kapsayan bir kavramdır. İhracat yaptığımızda bunun alıcısı dış dünyadır. Ya da ithalat yaptığımızda malları bize satan dış dünyadır.

Ekonomi Dediğın Bir Çelişkiler Yumağıdır

Ekonomi kitaplarını okuyan herkes ilk anda dünyadaki bütün ekonomik krizleri çözebileceğini düşünür. Okuduklarını sindirmeye, bunları yaşama uyarlamaya başlayınca, okuduklarının yaşamdan kopuk olduğu düşüncesine kapılır ve hayal kırıklıkları yaşar. Bir süre sonra orta yolu bulur ve birden çok hedefe aynı anda ulaşmanın zor olduğunu, ekonominin aslında bu tür çoklu hedeflere ulaşmada tercih yapmaya yarayan bir disiplin olduğunu kavramaya başlar. O anda mutlak doğrular yerini görelı doğrulara bırakır.

Ekonomik olay tüketimle başlar. Tüketim talebi üretim faaliyetini yaratır. Bugün geldiğimiz aşamada o kadar çok reklam vardır ki üretimin mi tüketimin mi önce geldiği karışmıştır. Üretim yapabilmek için üretim tesisleri kurmak gerekir. Bu tesisler bina, makine, hammadde, elektrik, su vb. gibi girdilere ihtiyaç duyar. Ayrıca bunları bir araya getirip üre-

timi gerçekleştirecek olan işçilerin istihdam edilmesi gerekir. Bütün bunları yapacak olan girişimcinin bu üretim tesisini kurmasına yatırım denir. Yatırım yapabilmek için para gerekir. Para da tasarrufla sağlanır.

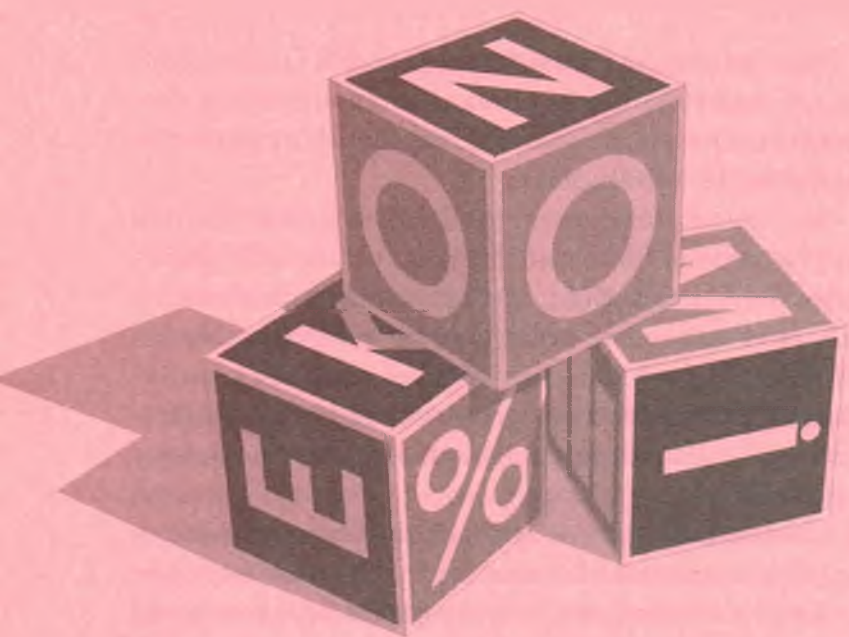
Demek ki makro ekonomik devrenin halkaları şöyledir:

Tüketim - Tasarruf - Yatırım - Üretim - Tüketim

Tüketim olmazsa üretim, tasarruf olmazsa yatırım olmaz. Yatırım olmayınca üretim artmaz, üretim artmayınca ekonomik büyüme olmaz, ekonomik büyüme olmayınca toplumun refah düzeyi yükselmez.

Bu durumda tüketimi mi teşvik etmek gerekir, tasarrufu mu? Bu sorunun tek ve kesin bir yanıtı yoktur. Yanıt ekonominin durumuna bağlıdır. Eğer ekonomide enflasyonist bir gidiş varsa tasarrufları, deflasyonist bir gidiş varsa tüketimi teşvik etmek doğru olur. Eğer tüketimi arttırmaya karar verilmişse vergileri düşürmek gerekmez mi? Vergiler düşürülürse, bu kez bütçede ortaya çıkacak açığın karşılanması sorunu doğar.

Ekonomik amaçlar birbiriyle çelişir. Ekonomi politikası bu çelişkiler arasından bir amacı seçip onu yakalamaya çalışır. Siyaset ise seçilen amaç ve feda edilen amaçlar konusunda toplumu ikna etmeye çabalar.

TÜKETİM, ÜRETİM, TASARRUF, YATIRIM

Ekonomide ilk ders kıtlıktır. Buna göre, insan ihtiyaçlarını karşılamakta kullanılan her şey kıttır. Siyasetteki ilk ders ise, ekonomideki ilk dersin dikkate alınmamasıdır.

Thomas Sowell

İnsanın Asıl İŒi Tüketmektir

Ekonomik eylem denince tüketim, üretim, tasarruf, yatırım gibi eylemler geliyor akla. Tüketim dediğimizde örneğin yalnızca yemek içmek gibi bir eylem anlaşılmalıdır. Miktarı sınırlı olan her şeyin tüketilmesi, ekonomide tüketim olarak adlandırılıyor.

Tüketim, bir ihtiyacı karşılamak için bir şeyi tüketme eylemidir. Örneğin acıkmışsak yemek yeriz. Bu bir tüketim eylemidir. Diyelim ki marketten gidip tavuk döner aldık, eve getirip mikro dalga fırında pişirdik ve yedik. Bu bir tüketim eylemidir.

Sokaktaki insan, tüketim denilince örneğin simidi alıp yemeyi anlar. Doğrudur, bu da bir tüketim eylemidir. Ama tüketim denildiğinde mutlaka hemen yok edilen bir şey anlaşılmalıdır. Ekonomi biliminde tüketimi başlıca iki dala ayırmak âdet olmuştur:

- 1) Dayanıksız malların tüketimi.
- 2) Dayanıklı malların tüketimi.

Dayanıksız mallara simit güzel bir örnektir. Simidi yersiniz, açlığınıza giderirsiniz. Yani simit sizin bir ihtiyacınızı karşılamış ve bir defalık bir tatmin sağlamıştır. Dayanıklı tüketim mallarının en tipik örnekleri de beyaz eşya denilen buzdolabı, çamaşır makinesi gibi ürünlerdir. Bunları satın aldığınızda da tüketim eylemi yapmış ve ihtiyacınızı karşılamış olursunuz ama simitten farklı olarak bunların tüketilmesi yıllarca sürer.

Yaklaşık 40 bin yıl önce bugünkü (homo sapiens sapiens) formuyla ilk kez dünya üzerinde görüldüğü sanılan insan, M.Ö. 10 binlere, bir başka deyişle neolitik döneme gelinceye kadar avcı ve devşirici olarak yaşadı. Vahşi hayvanları eti ve postu için avladı, yabani meyveleri devşirip yedi. Ürettiği tek şey hayvan öldürmeye ve kendini savunmaya yarayan taştan yapılma ilkel silahlar ve üşümek için giydiği ilkel kıyafetlerdi. Bunun dışında yalnızca bir tüketici konumundaydı. Doğaya hiçbir şey katmıyor, yalnızca doğanın verdiklerini alıp tüketiyordu.

M.Ö. 10 binler ile 7 binler arasında, insanın ilk kez yerleşik yaşama geçerek tarım yapmaya ve hayvan yetiştirmeye başladığına ilişkin izler var. Yani insanın yeryüzünde uzun sayılabilecek varlığının yalnızca on bin yıllık bölümü üreticilikle geçmiştir.

Üretim

İnsanı hayvandan ayıran birçok unsur sıralanabilir. Ama bunlar içinde en önemlisi insanın üretim yapıyor olmasıdır. Bugüne kadar hiçbir hayvanın üretim yaptığı görülmemiştir. Ve bu ayırım yaklaşık 10 bin yıldan beri olan bir ayırmadır. İnsanın üretici konumuna geçmesi onun gelişiminde en önemli dönüm noktalarından birisini oluşturmuştur.

Üretim faaliyeti doğada bulunan maddeleri kullanarak ya onların sayısını, miktarını artırmak, ya da yeni bir madde ortaya çıkarmak olarak tanımlanabilir. Doğada bulunan iki maddeye bakır ve kalay, bunları belirli ısıda eritip bir araya getirerek yaratılan yeni maddeye de bronz örnek olarak gösterilebilir. Bronz doğada bulunan bir madde değildir, insanlar tarafından bakır ile kalayın bir araya getirilmesiyle üretilir. Miktar artırmaya da buğday örnek verilebilir. Buğday tohumları ekilerek, sulanarak ve tarımı yapılarak miktarı artı-

rılabilir. Böylece bir buğday tohumundan çok sayıda buğday başağı elde edilebilir.

19. yüzyılın ortalarında İngiltere’de başlayıp oradan yayılan Sanayi Devrimi’yle birlikte, üretimde ağırlığı sanayi malları üretimi ve hizmet üretimi almıştır. Otomobil, buzdolabı, televizyon seti gibi ürünler sanayi malı üretimine, otel işletmeciliği, bankacılık, sigortacılık, taşımacılık gibi faaliyetler de hizmet üretimine örnek olarak sayılabilir. Sanayi Devrimi, o zamana kadar evlerde ve atölyelerde elle yapılan ya da elle kullanılan basit makinelerle yapılan üretimin yerini buhar gücüne dayalı olarak çalışan makinelerle yapılan üretime terk etmiştir. Buhar gücünün üretimin emrine girmesiyle birlikte kitlesel üretim başlamıştır. Kitlesel üretim atölyelerde yapılmadığı için büyük fabrikalar, üretim birimleri kurulmuş, eskiden evlerinde atölyelerinde üretim yapanların bir bölümü bu işyerlerinin sahibi konumuna geçerken, çok büyük bölümü de buralarda işçi konumuna geçmiştir.

Sanayi Devrimi, üretimin katlanarak artmasına ve bunun sonucu olarak da dünyada olumlu ve olumsuz pek çok şeyin değişmesine neden olmuştur. Olumlu değişimlere zorunlu maddelere daha kolay ulaşılabilmesi, olumsuz değişimlere çevrenin daha hızlı tahrip edilmesi örnek olarak gösterilebilir.

Tüketim mi Üretim mi?

Markette satılan tavuk döner paketini hazırlayanların yaptığı üretim faaliyeti iki aşamalıdır. Burada hem mal üretimi hem de hizmet üretimi söz konusudur. Tavuğun beslenmesi, yetiştirilmesi ağırlıklı olarak mal üretimidir. Onun kesilmesi, döner haline getirilip paketlenmesi ve market rafına kadar getirilmesi ise hizmet üretimidir. Bu tavuk döneri satın alıp yiyen insanın yaptığı faaliyet de tüketimdir. Aynı mal üretim açısından hem mal hem de hizmet üretimi olarak sınıflandırılırken, tüketim açısından dayanıksız mal tüketimi olarak değerlendirilir.

Burada akla gelen soru şudur? Tavuk döneri tüketiciye sunma aşamasına kadar getiren kişi mi mutludur yoksa tüketen kişi mi? Bu soruya doğru yanıt verebilmek için tavuk döneri üreten kişinin bu üretimi sonucunda elde ettiği parayla ne yapacağını yanıtını bulmamız gerekir. Bu parayla o ki-

Ŗi de baŖka bir tüketime iŖi yapacak ya da parayı tasarruf edecektir. Tasarruf da ilerideki tüketimi için para biriktirmek demektir. Yani aslında üreticinin de nihai amacı tüketimdir. O halde asıl olan tüketimdir. Asıl olan tüketim olsa da üretim, insanın sonradan edindiği bir ekonomik eylem olarak insan yaşamında en az tüketim kadar yer kazanmıŖtır. Çalışırken herkes emekli olmak, yani üretmeden tüketmek ister. Ama emekli olduktan bir süre sonra kazın ayağının öyle olmadığını anlar. İnsan, bir şeyler ürettiği ve çevresine katkı yaptığında daha mutlu olur. Hiç kuşkusuz burada sözünü ettiğimiz kuraldır. Bunun mutlaka istisnaları da vardır.

Bununla birlikte üretimi fazlaca abartmamak gerekir. Çünkü tüketim talebi olmadan bir şeyi üretirseniz satamazsınız, elinizde kalır.

Kapasite Kullanımı

Kapasite kullanım oranı, bir üretim biriminin belirli bir dönemde fiilen gerçekleştirdiği üretim miktarının fiziki olarak üretebileceği en yüksek miktara olan oranını gösterir. Ayakkabı üreten bir imalat biriminin bir ay içinde üretebileceği ayakkabı miktarının 100 adet olduğunu ve buna karşılık mart ayında 80 adet üretim gerçekleştirdiğini düşünelim. Bu verilere göre bu ayakkabı imalat biriminin mart ayındaki kapasite kullanım oranı % 80 olarak gerçekleşmiştir.

Kapasite kullanım oranı genellikle % 100 olarak gerçekleşmez. İmalat sırasında çeşitli aksamalar olabilir: Elektrik kesilmeleri, makine arızaları, makine ve tesisatın bakım araları, tatiller, grevler, çalışma saatlerinde aksamalar, mevsimlik nedenler gibi sorunlarla kapasite kullanımında düşüşler ortaya çıkar.

Sanayide kapasite kullanımının ölçülmesi için genellik-

le imalat sanayi esas alınır. Merkez Bankası'nın imalat sanayi sektöründe çalışan işyerlerine her ay uyguladığı İktisadi Yönelim Anketi'ne verilen cevaplara göre hazırlanıp yayımlanır. Bu anket Mart 2012'de 2614 işyerine gönderilmiş ve 2212 işyeri bu anketi yanıtlamıştır. İmalat sanayi geneli ve alt sektörleri itibariyle hesaplanan kapasite kullanım oranları, ankete katılan işyerlerinin bildirdikleri, fiziki kapasitelerine göre fiilen gerçekleşen kapasite kullanımlarının ağırlıklı ortalaması alınarak bulunur. İktisadi yönelim anketinde yer alan imalat sanayi kapasite kullanım oranıyla ilgili sorunun yanıtları % olarak alınır ve ağırlıklı ortalaması alınarak imalat sanayi ve alt sektörleri genelinde toplulaştırılır.

İmalat sanayi kapasite kullanım oranı bize sanayi üretiminin gidişi hakkında bilgi verir. Bununla birlikte bu oran tek başına bir anlam taşımaktan çok sanayi üretim endeksiyle birlikte ele alınıp değerlendirildiğinde anlam taşır.

Tasarruf ve Yatırım

Tasarruf, gelirin tüketimden artakalan bölümüne verilen addır. Geliri Y ile, tüketimi C ile ve tasarrufu da S ile gösterirsek şöyle bir denklem yazabiliriz:

$$Y = C + S$$

Buradan yola çıkarak da tasarrufu şu şekilde gösterebiliriz:

$$S = Y - C$$

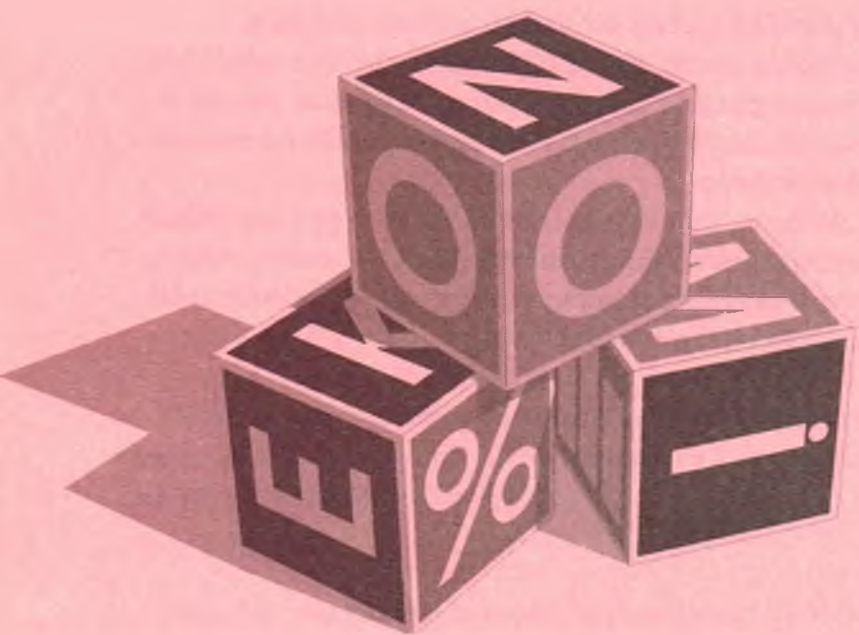
Halk arasında gayrimenkule, altına yatırılan para tasarruf olarak adlandırılrsa da ekonomi bilimi açısından tasarruf, başkalarının kullanımına hazır tutulan para demektir. Bankadaki mevduat tasarruftur. Bu para, sahibine faiz geliri kazandırırken ihtiyacı olana da kredi olarak kullanılır.

Bir ekonomide büyümeyi sağlayan unsurlar tüketim ve

tasarruftur. Tüketim, üretimin yapılmasını sağlar. Yani iç ya da dış tüketim olmadan üretim yapılmaz. Kimse satamayacağı malı üretmez. Öte yandan üretim yapabilmek için yatırım yapmak gerekir.

Yatırım, ekonomi biliminde yeni fabrika yapımı, yeni bina yapımı gibi fiziksel varlıklara paranın yatırılması anlamına gelir. Daha teknik bir ifadeyle sermaye malları stoklarına yapılan ilavelerdir. Finans biliminde ise paranın tahvil, hisse senedi gibi gelir getirici araçlara yatırılmasına yatırım deniyor. Ekonomi bilimi açısından bunlar portföy yatırımı olarak adlandırılır.

Tüketim, kısa vadede, yatırım ise orta ve uzun vadede üretimi artıracak olan eylemlerdir. Yatırım olmadan üretimin artması kapasite kullanımının artmasıyla sağlanabilir, ancak bunun da bir limiti vardır.

GELİR VE GSYH

*Yüksek bir gelir, mutluluk için
duyduğum en iyi reçetedir.*

Jane Austen

Kişisel Gelir ve Aile Geliri

Kiminin geliri yüksektir kimininki düşük, kiminin geliri devamlıdır kimininki geçici. Bazı insanlar kendi işinin sahibidir ve geliri işe bağlıdır. Bir kamu kurumunda ya da özel bir şirkette ücretli olarak çalışan kişinin ya da bir emeklinin aylık geliri bellidir. Terfi ya da zam almamışsa aylık geliri aynı düzeyde kalacak ve harcamalar bu gelire göre biçimlenecek demektir. Buna karşılık bir bakkal dükkânı işleten kişinin geliri aydan aya değişiklik gösterir. Bazı aylarda bu kişinin harcamaları gelirini aşabilir, bazı aylarda da tersi olabilir. Bu durumda fazla gelir elde edilen aylarda tasarruf edip, gelirin düştüğü aylardaki açığını o tasarruflarla karşılaması gerekebilir.

Aylık gelirin en belirsiz olduğu işler geçici işlerdir. Mevsimlik çalışan bir tarım işçisi yalnızca belirli bir mevsimde çalışıp o mevsimde elde ettiği gelirle bütün bir yılın harcamalarını karşılamak durumunda kalmaktadır.

Dört kişilik bir aile düşünelim. Baba ve anne birer şirkette ücretli olarak çalışıyor, iki çocuk da lisede okuyor olsun. Bu durumda bu ailenin toplam geliri baba ve annenin ücretleri toplamından, giderleri ise dördünün çeşitli giderlerinin toplamından oluşacak demektir. Kısaca belirtmek gerekirse, bu ailede iki kişi gelir elde ediyor ve dört kişi harcıyor demektir. Baba ve annenin gelirinden çocuklara harçlık verilmesi halinde ailenin geliri değişmez. Çünkü o para eve giren toplam gelirin içinden verilmektedir. Bu anlamda bakıldığında harçlıklar, harçlığı alan çocuklar için kişisel gelir gibi görünmekle birlikte, aile toplam gelirin değil harcamalarının bir parçasıdır. Eğer çocuklar okullar tatil olduğunda çalışıp kazandıkları parayı aileye getiriyorsa, o zaman onları da aile gelirin içine katmamız gerekir.

Ülkenin Geliri: GSYH

Bir ülkede belirli bir dönem içinde (3 ay, 1 yıl) üretilen bütün nihai malların piyasa fiyatları üzerinden toplanmasıyla oluşan toplam değere, gayrisafı yurtiçi hasıla (ya da kısaca GSYH) diyoruz.

Bir ülkede bir yıl içinde yalnızca 1000 adet ekmek, 25 kg beyaz peynir ve 500 şişe su üretildiğini ve ekmeğin adedinin 1 TL, beyaz peynirin kilosunun 10 TL, suyun da şişesinin 0,50 TL'den satıldığını varsayarsak GSYH'yı şöyle hesaplayabiliriz:

$$GSYH = (1000 \times 1) + (25 \times 10) + (500 \times 0,50) = 1.500 \text{ TL}$$

Buna göre bu ülkede o yıl için piyasa fiyatları cinsinden hesaplanan GSYH 1.500 TL'dir. (Basitleştirme amacıyla bu ekonomide hizmet üretiminin ekmek, su ve peynir üretiminin içindeki satış, ambalajlama gibi hizmetle sınırlı olduğunu, ayrıca hizmet üretilmediğini varsayıyoruz.)

Bu basitleştirilmiş hesaplamada dikkat edilmesi gereken şey, sadece nihai malların piyasa satış fiyatlarının dikkate alındığıdır. Yani ekmekteki buğdayın, un haline getirilirken eklenen işçilik değerinin veya suyun şişesinin, kapağının ya da beyaz peynirin ambalajının ayrı ayrı hesaba katılması söz konusu olmuyor. Üretilen malın tüketiciye nihai satış fiyatları toplanıyor. Aksi takdirde çift sayım yapmış oluruz ve GSYH olduğundan büyük çıkar.

GSYH bu şekilde hesaplanan üretim yöntemi yanında harcamalar ve ülkede elde edilen gelirler üzerinden giderek de hesaplanır. Çünkü bir ülkedeki toplam üretim değeri, toplam harcamalar ve toplam gelirler bir eşkenar üçgenin üç kenarı gibi birbirine eşittir.

Elmayla Armudu Toplamak

İlkokuldan beri bize öğretilen şeyler içinde hafızamıza en fazla kazınmış olanlarından birisi “elmayla armut toplanmaz” sözüdür. Gerçekten de 1 elma + 1 armut = sorusuna yanıt veremeyiz. Yanıt yine aynen sorudaki gibidir. Yani 1 elma 1 armut daha, 1 elma ve 1 armut eder.

Elmalarla armutları miktar olarak toplayamayacağımız doğrudur ama acaba değer olarak toplayamaz mıyız? Yani örneğin 1 elma 10 kuruş, 1 armut da 15 kuruş ise $10 + 15 = 25$ kuruş diyemez miyiz? Bal gibi deriz. İşte elmayla armudu toplamanın yolu budur. Yani ortak bir değer ölçüsüyle eşitlemek.

Bir ülkenin bir yıl içinde ürettiği bütün mal ve hizmetlerin toplamını ifade eden gayrisafi yurtiçi hasıla da bu yolla hesaplanır. Diyelim ki küçücük bir ada ülkesi bir yıl içinde 100.000 ekmek, 5.000 kilo elma, 3.000 kilo armut, 2.000 kilo

karpuz üretiyor olsun. Ve yine diyelim ki ekmeğin piyasa fiyatı 1 TL, elmanın kilosu 2 TL, armudun kilosu 3 TL, karpuzun kilosu 1 TL olsun. Bu durumda:

$$100.000 \text{ ekmek} + 5.000 \text{ elma} + \\ 3.000 \text{ armut} + 2.000 \text{ karpuz} = ?$$

$$(100.000 \times 1) + (5.000 \times 2) + \\ (3.000 \times 3) + (2.000 \times 1) = ?$$

$$100.000 + 10.000 + 9.000 + 2000 = 121.000 \text{ TL.}$$

O ülkenin bir yıllık üretiminin değeri budur. Yani 121 bin TL.

Burada işi basitleştirdiğimize dikkat edilmeli. Bir ülke çok daha fazla mal ve onun yanında hizmet üretir. Ama işin özü bu basit örneğimizden farklı değildir.

GSYH'nın Hesaplanma Biçimleri

Yukarıda GSYH'yı üretim açısından hesapladık. Oysa GSYH aynı zamanda harcamalar ve gelir açısından da hesaplanır. Çünkü bunlar bir eşkenar üçgenin üç kenarı gibi birbirine eşittir.

Bunu bir denklemlle ifade etmemiz gerekirse şöyle yazabiliriz:

$$\text{GSYH} = \text{Toplam üretim} = \text{Toplam gelir} = \text{Toplam harcama}$$

Çiftçinin buğday üretmeye başlamak için tohum satın alması gerekir. Tohum satıcısına yaptığı ödeme onun açısından harcama olmakla birlikte tohum satıcısının geliridir. Tohum satıcısı çiftçiye sattığı tohum karşılığında aldığı parayla gider fırından ekmek alır. Onun satın aldığı ekmek karşılığında fırıncıya ödediği para onun açısından harcama ama fırıncı açısından gelir olur. Bu kez fırıncı tohum satıcısından (ve diğer

alıcılardan) aldığı ekmek parasıyla gidip fırının kirasını öder. Bu ödeme fırıncı için harcama ama mülk sahibi açısından gelir olur. Bu örneği böylece uzatmak mümkündür. Sonuçta insanların tüketmeye ihtiyacı olduğu için üretim yapılır. Ve bir buğdayın üretimi için geçen aşamalarda harcamalar yapılır, gelirler toplanır ve sonuçta bütün o gelirler, harcamalar üretime eşit hale gelir.

Üretim açısından GSYH hesabı:

$$\text{GSYH} = \text{tarım üretiminin piyasa değeri} + \text{sanayi üretiminin piyasa değeri} + \text{hizmet üretiminin piyasa değeri} + \text{diğerleri}$$

Harcamalar açısından GSYH hesabı:

$$\text{GSYH} = \text{özel nihai tüketim harcamaları} + \text{özel yatırım harcamaları} + \text{kamu kesimi harcamaları} + (\text{ihracat} - \text{ithalat}) + \text{diğerleri}$$

Gelir açısından GSYH:

$$\text{GSYH} = \text{ücret gelirleri} + \text{faiz gelirleri} + \text{rant gelirleri} + \text{kârlar} + \text{diğerleri}$$

(Bu denklemlerde yer alan diğerleri başlığı altına istatistik hata, çeşitli vergiler gibi kalemler girer.)

Bu üç farklı hesaplama sonuçta birbirine eşit çıkmak durumundadır ama uygulamada farklılıklar doğar.

Ver On Bin Dolarımı Ben Gideyim

Ekonomide insanların en az inandığı hesaplamaların başında enflasyon ve işsizlikle birlikte kişi başına düşen gelir hesabı geliyor.

Kişi başına gelir hesabı ekonomi bilimindeki birçok hesaplamada olduğu gibi teorik bir ölçüdür. Sadece bir ortalamayı göstermeyi ve bu ortalamalardan hareketle uluslararası karşılaştırmalar yapmayı hedefler.

Kişi başına gelir ya da daha bilimsel şekliyle kişi başına GSYH şu basit formülle hesaplanır:

$$\text{Kişi Başına Gelir} = \text{GSYH} / \text{Yıl Ortası Nüfusu.}$$

Örneğin Türkiye’de 2012 yılı GSYH’sı 786 milyar dolar ve yıl ortası nüfusu 74,9 milyon kişi olarak bulunmuş ve buna göre de kişi başına yıllık ortalama gelir 10.497 dolar olarak hesaplanmıştır.

Bu hesaplamada üzerinde durulması gereken iki önemli nokta vardır: (1) Bu gelir yıllık gelirdir. Yani aya bölersek aylık gelir kişi başına 875 dolar eder. (2) Bu gelir ortalama gelirdir. Yani bu ortalama tutarın çok altında veya çok üstünde geliri olanlar olabileceği gibi, bu gelir dolayında yıllık gelir elde edenler de vardır. Yani bu gelire bakıp da herkesin bu kadar bir ortalama gelir elde ettiğini düşünmek yanlıştır. Bu yalnızca basit bir ortalamadır. Gelirin adaletli dağılıp dağılmadığı bu hesapların değil, gelir dağılımı hesaplarının konusudur.

Gelir dağılımında eşitliği ölçmede Gini katsayısı diye bir katsayı kullanıyoruz. Eğer gelir dağılımı tam anlamıyla eşitse, yani bütün değerler mutlak eşitlik çizgisi üzerindeyse, o zaman Gini katsayısı sıfır çıkacak demektir. Sıfır ile bir arasında değişen katsayı, sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımı eşitliğinin, bire yaklaştıkça gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığını ifade ediyor.

2012 yılındaki gelir dağılımı ölçümünü esas alarak Türkiye’de kabaca 0,40 oranında olduğunu söylememiz mümkündür. Bu oran gelir dağılımının oldukça adaletsiz olduğunu, yani bu ortalama gelirin çok üzerinde ve çok altında gelir elde edenler olduğunu gösteriyor bize.

Kişi başına geliri, gelir dağılımı sonuçlarıyla birlikte ele alınca kişi başına yıllık gelirin 10.497 dolar olduğunu söylediğimizde, niçin bazılarının güldüğünü ve niçin bazılarının kızdığını anlamak mümkün oluyor.

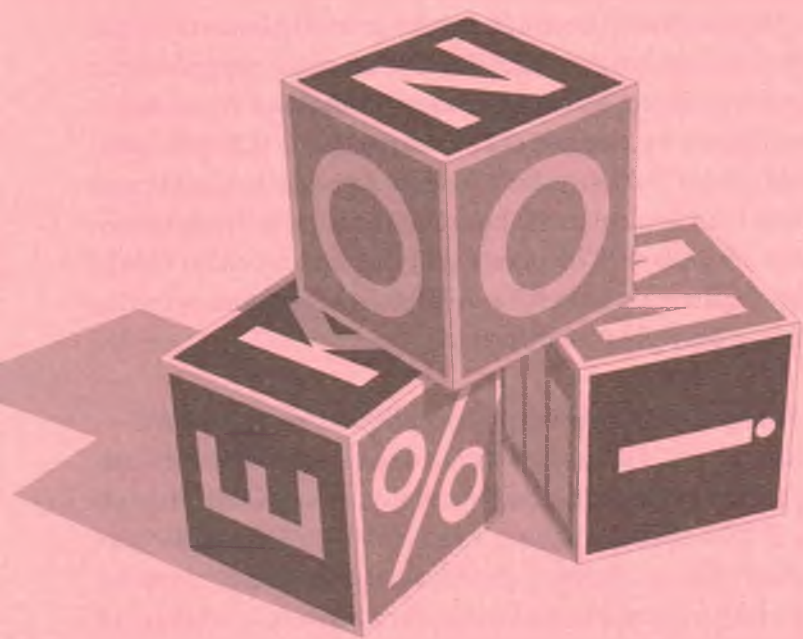
Türkiye’de Gelir Dağılımı

Türkiye’de gelir dağılımı araştırmalarını TÜİK yapmaktadır. 2001 krizinden hemen sonraki yılda 0,44 gibi bir düzeyde olan Gini katsayısı, izleyen yıllarda düzelme eğilimine girmiş, 2003’te 0,42, 2004’te 0,40’a inmiş ve 2005’te 0,38 ile düzelmenin doruk noktasına çıkmış görünüyor. Eğer Türkiye bu eğilimi sürdürebilseydi, gelir dağılımı bozukluğunu düzeltme yolunda ilerliyor olacaktı. Ne var ki 2006 yılında yeniden 0,43’e çıkan Gini katsayısı, 2007 ve 2008 yıllarında 0.41 oranında kalmış.

Bu gelişim bize krizin yarattığı bir gelir dağılımı iyileşmesi yaşandığını işaret ediyor. Yani 2002 ile 2005 arasında yaşanan gelir dağılımı düzelmesinin krizin getirdiği törpülemelerden kaynaklandığı anlaşılıyor. Çünkü krizler yüksek gelir gruplarını daha fazla etkiliyor ve daha fazla törpülüyor. Krizin etkisi ortadan kalkmaya başladığında ise gelir dağılımı bozukluğu

yeniden ortaya çıkmaya yöneliyor. 2001 krizi kadar etkili olmasa da küresel krizin etkisiyle 2009 ve sonrasında Gini katsayısında benzer düzelmeler ortaya çıkmış bulunuyor. 2009 yılında 0,41’de kalan katsayı 2010 yılında 0,40’a gerilemiş durumda. 2011 yılı için yapılan ölçümler Gini katsayısının 0,40 düzeyinde kaldığını gösteriyor.

Dünya ülkeleri üzerinde yapılan gelir dağılımı araştırmaları Gini katsayısının 0,25 ile 0,50 arasında yaygınlaştığını gösteriyor. İsveç, Norveç gibi sosyal demokrasi rejimi uygulayan Kuzey ülkelerinde Gini katsayısı 0,25 – 0,30 gibi oranlarda çıkıyor. Eski sosyalist ülkelerin çoğunda da buna benzer düşük Gini katsayıları söz konusu. Almanya, gelişmiş ekonomiler arasında 0,28’lik oranla gelir dağılımının en iyi olduğu ülke. İngiltere’de oran 0,34. ABD’de gelir dağılımı eşitsizliği Türkiye’deki gibi 0,40 düzeyinde.

EKONOMİ NASIL BÜYÜR?

*Büyümenin yaratıcısı hükümet değil,
çalışan insanlardır.*
William Philip Gramm

Ekonomik Büyüme

Büyüme, bir ülkenin reel GSYH'sının bir yıldan ötekine artması haline verilen addır.

Bir ülkede bir yıl içinde yalnızca 1000 adet ekmek, 25 kg beyaz peynir ve 500 şişe su üretildiğini varsayarsak üretim şöyle bir görünüm sergiler:

$$\text{Üretim} = 1000 \text{ ekmek} + 25 \text{ kg beyaz peynir} + 500 \text{ şişe su}$$

Ekmeğin adedinin 1 TL, beyaz peynirin kilosunun 10 TL, suyun da şişesinin 0,50 TL'den satıldığını varsayarsak, örneğin bu ülkede 2011 yılının GSYH'sını şöyle hesaplayabiliriz:

$$\text{GSYH} = (1000 \times 1) + (25 \times 10) + (500 \times 0,50) = 1.500 \text{ TL}$$

Diyelim ki 2012 yılı başında yeni bir fırın devreye girmiş ve ekmek üretimi 1100 adede yükselmiş, ekmek fiyatı ise değişmeden kalmış olsun.

$$GSYH = (1100 \times 1) + (25 \times 10) + (500 \times 0,50) = 1.600 \text{ TL.}$$

Bu ekonomi 2012 yılında bir önceki yıla göre $[(1600 - 1500) / 1500]$ 0,67 yani %6,7 oranında büyümüştür. Şimdi varsayalım ki ekmek üretimiyle birlikte ekmeğin adet fiyatı da artmış ve 1,25 TL'ye çıkmış olsun. Bu durumda 2012 yılı GSYH'sı şöyle görünecektir:

$$GSYH = (1100 \times 1,25) + (25 \times 10) + (500 \times 0,50) = 1.875 \text{ TL}$$

Bu ekonomi 2012 yılında bir önceki yıla göre $[(1875 - 1500) / 1500]$ 0,25 yani %25 oranında büyümüştür. Bu büyümenin içinde fiyat artışları da yer aldığı için buna nominal büyüme deniyor. Nominal büyüme bize ekonominin gerçekte ne kadar büyüdüğünü göstermez. Bunu bulabilmek için 2012 yılı GSYH'sını fiyat artışlarının etkisinden arındırmanız gerekir. Bunun için de bir önceki yılın yani 2011 yılının fiyatlarını almamız gerekir. Bu durumda 2012 yılının GSYH denklemi şöyle olur.

$$GSYH = (1100 \times 1) + (25 \times 10) + (500 \times 0,50) = 1.600 \text{ TL}$$

Bu ekonomi 2012 yılında bir önceki yıla göre $[(1600 - 1500) / 1500]$ %6,7 oranında büyümüştür.

Türk Büyüme Modeli: Ne Kadar Cari Açık O Kadar Büyüme

Bir ekonominin iki temel dengesi vardır: İç ekonomik denge, dış ekonomik denge. İç ekonomik denge iki alt denge-den oluşur: Kamu kesimi dengesi (bütçe dengesi), özel kesim dengesi (tasarruf yatırım dengesi.) Dış ekonomik denge kamu kesimi ve özel kesimin dış dünyayla olan ekonomik ilişkilerinin toplam dengesini ifade eder.

Türkiye’de iç ekonomik denge kimi zaman kamu dengesi, kimi zaman özel kesim dengesi, çoğu zaman da her iki denge açısından açık verir. İç ekonomik denge açığı dış ekonomik denge açığına ve dolayısıyla dışarıdan finansman arayışına yol açar.

Türkiye, dışarıdan finansman bulup bu açıklarını finanse edebildiği sürece büyür, edemeyince de küçülür.

Türkiye’nin tasarrufları yatırımlarını karşılayamamaktadır. Yatırımlar için gerekli girdilerin hepsi içeride üretileme-

diği için ithal edilmekte, bu ithalatı karşılamaya yetecek iç tasarruf olmayınca da dışarıdan tasarruf ithal edilmektedir.

Türkiye'nin son on yıldaki ekonomik başarısını gelecek on yılda da devam ettirebilmesi artık bu "ne kadar dış açık o kadar büyüme" modeliyle pek mümkün görünmemektedir. Bu modelden "daha az cari açık daha çok iç üretim" modeline geçilmesi gerekmektedir. Ne var ki bunu dış rekabete açıklığı sağlayarak yapamazsak, yani ne pahasına olursa olsun iç üretim modelini uygularsak, bu kez de kamu kesimi açıkları vermemiz kaçınılmaz olur.

Türkiye 1980'lere kadar ithal ikameci "ne pahasına olursa olsun yerli üretim modeli" ile geldi. 1980'lerden 2000'lere kadar "içeride üretemiyorsak dışarıdan ithal ederiz modeli" uygulandı. 2000'lerde "kamu kesimi borçlanacağına özel kesim borçlansın modeline" geçildi. Şimdi artık "dış rekabete açık yerli üretim modeli" uygulamanın zamanıdır.

Yumuşak ya da Sert İniş

Bir ekonominin kaynaklarını ideal düzeyde kullanarak ulaştığı denge düzeyinde gerçekleştirdiği büyüme oranına o ekonominin potansiyel büyüme oranı adı verilir. Genellikle bir ülke potansiyel büyüme oranı dolayında bir büyüme sürekliliği yakalarsa sağlıklı bir ekonomik denge içinde büyüeyebilir. Bu oran Türkiye için yaklaşık olarak %5 dolayında bir orandır. Türkiye bu oran dolayında bir büyüme serisi yakaladığında ekonomik dengesini bozmadan büyümeyi sürdürebilir.

Türkiye 2010 yılında %9,2, 2011 yılında %8,5 oranında büyümüştür. Demek ki Türkiye bu iki yılda potansiyel büyüme oranının çok üstünde bir oranda büyüme gerçekleştirmiştir. Nedir bunun sakıncası? Bu zorlanmış büyüme Türkiye'nin ithalatının hızla artmasına ve cari açığının 2011 yılı sonunda %10'lara gelip dayanmasına yol açmıştır. Bunu

sürdürebilmek imkân dışıdır. Çünkü bu kadar büyük bir cari açığın finansmanı hele böyle bir ortamda giderek imkânsız hale gelmektedir.

Bir ekonominin potansiyel büyüme hızının üzerindeki bir büyüme hızından tekrar potansiyel büyüme hızı dolayına dönüşüne yumuşak iniş deniyor. Eğer büyüme hızının düşüşü potansiyel büyüme hızının çok altında bir düzeye giderse buna da sert iniş adı veriliyor.

Türkiye eğer önceki iki yılda yaşanmış olan %8-9 düzeyindeki yüksek büyüme hızından %5'lik potansiyel büyüme hızı düzeylerine iniş yaparsa yumuşak inişi gerçekleştirmiş olacaktır. Eğer düşüş %2'nin altında bir düzeye doğru giderse o zaman sert iniş geçerli olacak demektir. Yumuşak inişi uçağın normal inişine, sert inişi ise tekerleklerinin açılmaması nedeniyle gövdesi üzerine inişe benzetebiliriz. Yani sert iniş ekonomide büyük hasarlara yol açabilir. Bu sıkıntı hükümet tarafından da fark edildiği için 2012 yılında cari açığı düşürme yolunda bazı adımlar atılmış ve bunun sonucu olarak cari açık %6'ya kadar gerilemiştir. Bunun bedeli ise büyüme oranının da %2,2'ye düşmüş olmasıdır. Bu kadar hızlı bir büyüme oranı düşüşü sert iniş olarak kabul edilebilir.

Türkiye Ekonomisinde Büyüme I

Türkiye’de ekonomik büyüme, 1924 ile 1950 yılları arasında sert çıkışlar ve inişler yaşamış görünüyor. Bu iniş ve çıkışların nedenleri arasında Osmanlı’dan devralınan sanayi yapısının zayıflığı, Osmanlı borçları nedeniyle mali yapının iflas aşamasına gelmesi, Kurtuluş Savaşı’nda kaynakların neredeyse tüketilmesi, bunların ardından 1929’da başlayan büyük depresyonun olumsuz etkiler yaratmış olması sayılabilir. Ekonominin toparlanmaya başladığı 1930’lu yılların ilk yarısından sonra dünyanın hızla II. Dünya Savaşı’na doğru gidişi ve savaşın çıkmasıyla ekonomi yeniden daralma dönemine girmiştir.

Planlamanın etkili olduğu 1960’lı ve 70’li yıllarda Türkiye uzun bir büyüme dönemi yaşamış bulunuyor. 1970’lerin sonunda girilen ödemeler dengesi kriziyle Türkiye “70 sente muhtaç” hale geldi. 24 Ocak 1980 kararlarını izleyerek topar-

lanan ekonomi, 1994 yılına kadar inişli çıkışlı da olsa sürekli bir büyüme eğilimi gösterdi.

1994 krizi Türkiye'nin ciddi biçimde daraldığı yıllardan birisi oldu. Kayıp yıllar olarak adlandırılan 1990'lı yılların getirdiği birikim 2001 kriziyle sonuçlandı ve Türkiye ekonomisinin GSYH'sının dörtte biri büyüklüğünde bir kayıp yaşamasına neden oldu.

2001 krizinden sonra hızla toparlanan ekonomi küresel krizin getirdiği daralmayı atlattıktan sonra yeniden yükselişe geçti.

Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılından bu yana 88 yıllık süre boyunca Türkiye ekonomisi yıllık ortalama %5 oranında büyüme gerçekleştirmiş bulunuyor. Türkiye, bu oranın altında büyüdüğünde potansiyelinin altında büyümüş, üzerinde büyüdüğünde potansiyelini zorlamış demektir. Yapısal değişim yapılmadan bu oranın üzerine ne kadar çıkılırsa, büyüme potansiyeli o denli aşırı zorlamayla karşılaşmış oluyor.

Türkiye Ekonomisinde Büyüme II

Türkiye ekonomisinin 1923 yılından itibaren gerçekleştirdiği büyüme oranı ortalamaları onar yıllık dönemler itibarıyla yandaki tabloda yer almaktadır.

Buna göre en başarılı dönem, Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 ile 1929 yılında başlayan büyük depresyona kadar olan ilk dönemdir. Yıllık ortalama % 11 dolayında bir büyüme oranına ulaşılmıştır. İkinci büyük oranlı büyüme ortalaması Demokrat Parti iktidarında geçen 1950-59 yılları arasında yaşanmıştır.

Büyümenin bu iki dönemde bu kadar yüksek oranlara ulaşmasının temel nedenleri arasında koşulların değişimi ve teknoloji değişimlerinin varlığı gösterilebilir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte uzun süren bir çöküşten ve ardından gelen Kurtuluş Savaşı'ndan sonra gerçekleştirilen her düzeltme ekonominin hızlı büyüme tepkisiyle sonuçlanmıştır.

Demokrat Parti döneminde ise tarımda makineleşme gerçekleştirilmiş ve tarımsal üretim katlanarak artınca ekonomik büyüme de hızlanmıştır. 1960-79 arasındaki büyümenin ar-
dında da ekonominin planlı düzene geçirilmesinin etkisi ol-
muştur.

Yıllar	Büyüme Ortalaması (%)
1923 – 1929	11,0
1930 – 1939	6,0
1940 – 1949	-0,4
1950 – 1959	7,0
1960 – 1969	5,7
1970 – 1979	5,9
1980 – 1989	4,0
1990 – 1999	4,2
2000 – 2009	3,8
2010 - 2012	6,7

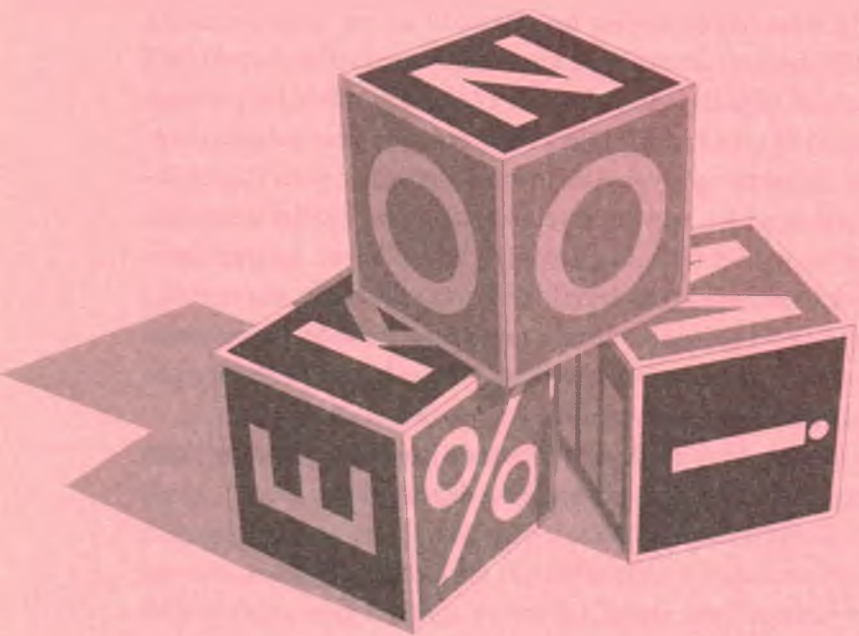
Reyting

Her ülkenin, her şirketin, hatta borçlanmak isteyen her kişinin bir kredi değeri vardır. Kredi değeri genel olarak kredi açılacak devlet, şirket veya kişinin, alacağı bu borcu zamanında ve tam olarak geri ödeyip ödeyemeyeceğinin belirlenmesi amacıyla ölçülür. Bu ölçümde verilen nota kredi notu veya daha yaygın olarak yerleşmiş haliyle İngilizcedeki rating sözcüğünün Türkçe okunuşuyla reyting deniyor. Ölçüm, ülkenin hem kendi parası cinsinden hem de yabancı para cinsinden yükümlülükleri için ayrı ayrı yapılıyor.

Uluslararası piyasalarda tahvil ihraç etmek isteyen ülke ve kuruluşların kredi derecelendirmesi almaları ve bu derecelendirmeden aldıkları reytinglerle bu ihracı yapmaları gerekiyor. Alınabilecek en yüksek kredi notu AAA (ya da Aaa), en düşük not ise D. Bu notlara, geleceğe ilişkin beklentileri göstermek açısından, + ya da - gibi işaretler ya da dura-

ğan, pozitif, negatif, gözlem altında gibi bazı açıklamalar eşlik edebiliyor. Uluslararası borçlanma piyasalarına ihraç edilen tahvillerin yeterince talep bulabilmesi ve faizin düşük olabilmesi için alınan kredi notlarının en az BBB düzeyinde (veya aynı düzeyi ifade etmek üzere en az (Baa) olması gerekiyor. Bu eşiğe yatırım derecesi (investment grade) bunun altındaki derecelere de spekülâtif derece deniliyor. Başta ABD'dekiler olmak üzere kurumsal yatırımcıların spekülâtif dereceli kâğıtları satın almaları güç olduğundan, bu piyasaya uygun fiyat ve vadeyle tahvil ihraç etmenin yolu yatırım derecesi almaktan geçiyor. Alınan kredi değêrlilik notu yükseldikçe, ihraç edilen tahvilin miktarı artabiliyor, vadeler uzayabiliyor ve maliyet (faiz, komisyon vb.) düşebiliyor. Yatırım derecesinin altında kredi değêrliliđi taşıyan ülkelerin, ekonomilerinin genel gidişinin olumlu seyretmesi halinde, bu piyasalara tahvil satabilmeleri mümkün. Ne var ki maliyetler ona göre belirleniyor.

Türkiye'nin 2013 sonu itibariyle kredi notu Moody's'den Baa, S&P'den BB, Fitch'den BBB düzeyindedir.

İŞSİZLİK

*Güvenmediğin adama iş verme, iş
verdiğin adama güvenme.*

Çin Atasözü

İşsizlik Nasıl Hesaplanır?

15 yaşından büyük olup da son üç ay içinde iş arayan ve 15 gün içinde işbaşı yapmaya hazır olduğunu bildirenlerin toplam işgücüne bölünmesiyle işsizlik oranı hesaplanıyor.

Bir hesaplama örneği vermek için Türkiye'nin Temmuz 2013'teki istihdam durumunu sayılarla ele alalım. Temmuz 2013'te Türkiye'nin nüfusu 74,5 milyon kişi olarak tahmin edilmektedir. Bu nüfusun 55,6 milyonu 15 yaş ve daha yukarı yaş grubudur. Bir işte çalışanlar yani istihdam edilenler (26,1 milyon) ve son üç ayda iş aramış ve 15 gün içinde işe başlayabilecek konumda olan işsizlerin (2,7 milyon) toplanmasıyla bulunan toplam işgücü yaklaşık 28,8 milyon kişidir.

İşsizlik oranını hesaplamak için şöyle bir denklem yazabiliriz:

İşsizlik oranı = Son 3 ayda iş arayan ve 15 gün içinde işe başlayabilecek durumda olanlar / toplam işgücü

Yukarıdaki sayıları bu denklemde yerlerine koyalım (yuvaramalar nedeniyle küçük farklar olabilir):

$$\text{İşsizlik oranı} = (2,7 / 28,8) \times 100 = 9,3$$

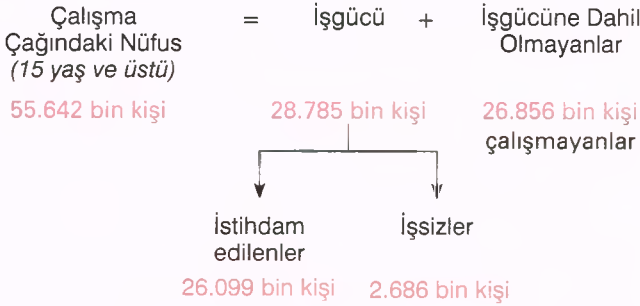
Buna göre Temmuz 2013'te Türkiye'de işsizlik oranı %9,3'tür.

Bu sistemin en önemli eksikliği bir kişinin işsiz sayılabilmesi için son üç ay içinde başvurmuş olması gereğidir. Gelişmiş ülkelerde insanlar başvurularını sürekli yenilese de gelişme yolundaki ülkelerde bu yenileme bu sıklıkla yapılmıyor. O nedenle işsiz sayısı da olduğundan az görünebiliyor.

Ölçüm doğru olsa da yöntem tam anlamıyla sağlıklı sonuç vermiyor olabilir. İnsanların işsizlik oranlarına itiraz etmelerinin nedeni buradan kaynaklanıyor.

İşsizlik Oranı

Yukarıda anlattıklarımızı bir şemayla göstererek basitleştirelim. Kasım 2012 itibariyle Türkiye'nin işsizlik haritası genel olarak aşağıdaki gibidir:

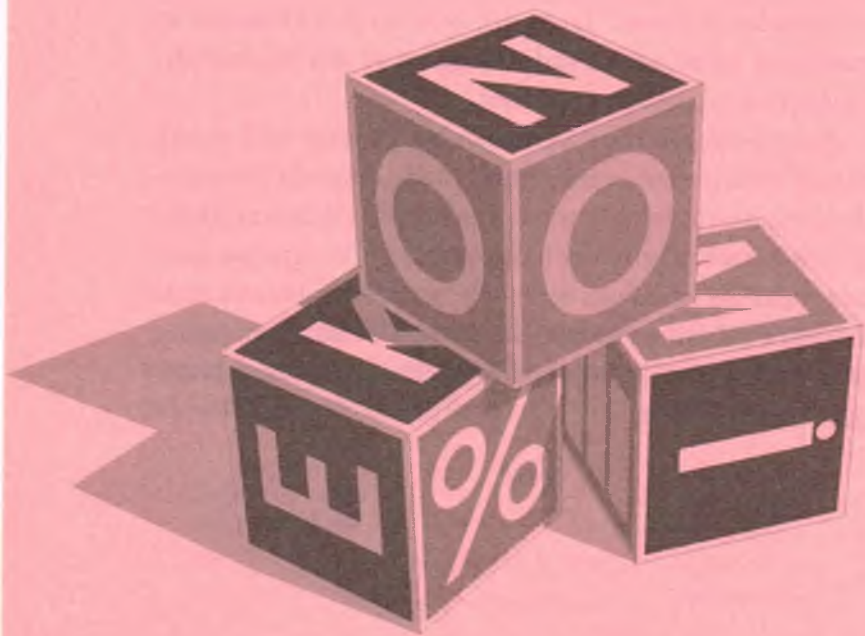
$$\text{İşsizlik Oranı} = (\text{İşsizler} / \text{İşgücü}) \times 100$$

$$\text{İşsizlik Oranı} = (2.686 \text{ bin} / 28.785 \text{ bin}) \times 100 = 9,3$$

Yani Kasım 2012 itibariyle Türkiye'de işsizlik oranı %9,3'tür.

Bu şemaya göre işsizlik oranını hesaplayabilmek için toplam işgücünün içindeki işsizlerin sayısını alıp toplam işgücüne bölüyoruz ve 100 ile çarpıyoruz. Bu oran bize genel işsizlik oranını gösteriyor. Eğer buradan bir adım öteye gider de tarım dışı alanlardaki işsizlerin sayısını tarım dışı işgücü sayısına bölüp 100 ile çarparsak, o zaman da tarım dışı işsizlik oranını hesaplamış oluruz. Tarım dışı işsizlik oranı ekonominin sanayileşme sürecinde ne kadar istihdam ve işsizlik yarattığını göstermesi açısından önemlidir.

Son yıllarda giderek yaygınlaşan bir gösterge türü olarak mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı da yayınlanmaya başlamıştır. Burada amaç, mevsimsel istihdamın etkilerini arındırarak gelişmelere bakabilmektir. Örneğin yaz aylarında geçici işçi istihdamı nedeniyle tarım kesiminde ve inşaat işlerinde çalışan sayısı artar, kış geldiğinde ise düşer. Amaç, bu etkileri arındırarak istihdamda gerçek bir artış olup olmadığına bakabilmektir.

KAMU KESİMİ MALİYESİ

*Finans, parayı elden ele geçirip
sonunda kaybetme sanatıdır.*

Robert W. Sarnoff

Maliye ya da Finans

Hangisini beğeniyorsanız onu kullanabilirsiniz. Çünkü ikisi de aynı kapıya çıkıyor. Maliye Arapça, finans ise Fransızcadan geçen sözcükler. Eskiden maliye denirdi, şimdilerde finans demek daha moda oldu.

Maliye ya da finans denildiğinde bir devlet, şirket, aile ya da kişinin gelirleri ve giderleriyle bunlar arasındaki farkın kapatılma yöntemleri konu ediliyor demektir. Eğer başına kamu da ekleyip kamu maliyesi ya da kamu finansmanı diyorsak, o zaman da yalnızca kamu kesiminde işlerin yürütülmesi için gerekli gelirleri, yapılan giderleri ve kamu borçlanmasını düzenleyen kuralların tümünü ve bunların yürütülmesi için uygulanan politikaları kastediyoruz demektir.

Kamu kesiminin finansmanı özel kesimin finansmanından biraz farklıdır. Bu farklılığın başında gelirler arasındaki fark gelir. Kamu kesimi her yıl yapacağı hizmetlere harcaya-

cağı giderleri karşılamak için toplumdan çeşitli vergiler toplar. Bunlar karşılıksız gelirlerdir. Buna karşılık özel kesimin bu tür karşılıksız gelirleri yoktur. Kamu kesimi yol, baraj, havaalanı, liman, demiryolu, köprü gibi altyapı yatırımları yapıp bunları toplumun yararlanmasına sunmakla görevlidir. Özel kesimin istisnai haller dışında böyle bir yükümlülüğü yoktur. Tam tersine özel kesim, kamu kesiminin yaptığı bu altyapı yatırımlarından yararlanır. Kamu kesimi, iktisadi işletmeleri dışında, kâr amacı gütmeyiz. Örneğin tapu idaresinin ölçülebilir bir kârı söz konusu değildir. Oysa özel kesim kâr amacıyla iş yapar. O nedenle kamu kesimi finansmanında sosyal amaç öne çıkarken, özel kesim finansmanında asıl hedef kâr elde etmek ve bunu artırmaktır.

Kamu kesimi finansmanında en önemli tablo bütçedir. Özel kesimin en önemli finansman tablosu kâr zarar cetveli ve bilançodur.

Bütçe

Bütçe bir kişinin, ailenin, kurumun ya da ülkenin gelirlerini nasıl kullanacağını ve giderlerinin gelirlerinden fazla olması halinde bunu nasıl karşılayacağını gösteren bir tahmin-dir. Kamu kesimi konu olduğunda bu tahminler seti ve ona bağlı maddeler yasayla düzenlenmek zorundadır.

Bütçe, dönem başında yapıldığından içinde yer alan sayılar tahminlerden ibarettir. En basit şekliyle bütçede gelirler, giderler ve borçlanma miktarları yer alır. Yan sayfada, bir ailenin aylık bütçe tablosu örneği yer alıyor.

Bu basit bütçede 1,000 TL açık söz konusudur. Bir sonraki ayda ücret gelirlerinde 1,000 TL artış olmasını bekleyen veya gidecek giderlerinin 500 TL, diğer giderlerinin de 500 TL azalmasını bekleyen aile, bu ayın açığını borçlanarak kapatmış olabilir. Bu durumda izleyen ayda elde edebileceği 1,000 TL ek gelikle bu borcu ödemeyi planlayabilir.

Aşağı yukarı bütün bütçeler özünde bu basit örneğe benzerler. Kamu kesimi bütçesi biraz daha farklıdır.

Göstergeler	Miktar (TL)
GELİRLER	10,000
Ücret Gelirleri	8,000
Kira gelirleri	2,000
GİDERLER	11,000
Ev giderleri	3,000
Mutfak giderleri	4,000
Giyecek giderleri	2,000
Diğer giderler	2,000
DENGE	-1,000
BORÇLANMA	1,000

Kamu Bütçesi

Bütçe belirli bir dönem için elde edilecek gelirlerle yapılması planlanan giderleri gösteren bir tahmin cetvelidir. Kamu bütçesinin ötekilerden farkı vergidir. Karşılıksız bir gelir olan vergiyi yalnızca kamu kesimi tahsil edebilir. Kamu kesimi bütçesinin özel bütçelerden bir başka farkı, yasa ile düzenlenmiş olmasıdır. Bütçe yasası bir yıllık yetki veren bir yasadır.

Kamu kesimi söz konusu olduğunda şöyle bir bütçe denklemi yazabiliriz:

$$\text{Bütçe dengesi} = \text{bütçe gelirleri (vergi gelirleri + diğer gelirler)} - \text{bütçe giderleri (faiz dışı giderler + faiz giderleri)}$$

Faiz dışı giderler de personel giderleri, yatırım giderleri, transfer giderleri, diğer cari giderler olarak sıralanabilir.

Bütçe dengesi denilince üç durumdan birisi karşımıza çıkar:

Bütçe gelirleri = bütçe giderleri ise bütçe dengedir.

Bütçe gelirleri > bütçe giderleri ise bütçe fazlası vardır.

Bütçe gelirleri < bütçe giderleri ise bütçe açığı söz konusudur.

Borçlanmalar bütçeye gelir veya gider yazılmaz, ayrı bir borç hesabında izlenir. Buna karşılık borçlar için ödenen faiz giderleri, bütçenin gelirlerinden ödendiği için bütçeye gider yazılır.

Faizler hariç tutularak bakılan dengeye de faiz dışı bütçe dengesi deniyor. Bunu da şöyle formüle edebiliriz:

Faiz dışı denge = bütçe gelirleri – faiz dışı giderler

Faiz dışı dengede üç durumdan birisi karşımıza çıkar:

Bütçe gelirleri = faiz dışı giderler ise faiz dışı denklik vardır.

Bütçe gelirleri > faiz dışı giderler ise faiz dışı fazla vardır.

Bütçe gelirleri < faiz dışı giderler ise faiz dışı denge açık veriyor demektir.

Hazine Nakit Dengesi

Kamu kesimi başlıca dört parçadan oluşur: Merkezi yönetim, sosyal güvenlik kurumları (SGK gibi sosyal güvenlik hizmeti sunan kurumlar), mahalli idareler (belediyeler, il özel idareleri ve mahalli idare birlikleri) ve sermayesinin yarısından fazlası kamu kesimine ait olan KİT'ler.

Merkezi yönetim üç parçanın bir araya gelmesiyle oluşur: (1) Genel bütçeye dahil idareler (TBMM, Bakanlıklar, Emniyet Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlar), (2) Özel bütçeli idareler (YÖK, TÜBİTAK, TSE gibi kurumlar), (3) Düzenleyici ve denetleyici kurumlar (RTÜK, SPK, BDDK gibi kurumlar.)

Bugün kamu bütçesi olarak bakılan bölüm yukarıda saydığım merkezi yönetim denilen bölüme dahil kurumların bütçeleridir. Buna merkezi yönetim bütçesi deniyor. Bu dengeyi şöyle ifade edebiliriz:

$$\text{Bütçe dengesi} = \text{bütçe gelirleri} - \text{bütçe giderleri}$$

Bütçede, giderler tahakkuk, gelirler tahsilat bazında izlenir. Bir giderin yapılması için işlemler tamamlandığında o miktar, alacaklısına ödenip ödenmediğine bakılmaksızın bütçeye gider yazılır. Eğer alacaklısına herhangi bir nedenle o aşamada ödenememişse emanete alınır. Bu durumda gider yazılmış ama ödeme yapılmadığı için nakit çıkışı oluşmamıştır. Bazen de tersi olur ve henüz bütçeye gider yazılmamış bir işlem için nakit çıkışı gerçekleşir. Örneğin işe başlaması için müteahhide verilen avans nakit olarak ödenir, ancak henüz harcama yapıp belgeleri getirilmediği için bütçeye o aşamada gider yazılmaz. Emanet ve avanslar katılınca bütçe dengesi ile nakit dengesi farklı hale gelir. Bunu da bir denklemle gösterelim:

$$\text{Bütçe nakit dengesi} = \text{bütçe dengesi} + \text{emanetler} - \text{avanslar}$$

Hazine nakit dengesi, bütçe nakit dengesinden farklıdır. Bütçe nakit dengesi merkezi bütçenin nakit dengesini ifade ederken, hazine nakit dengesi merkezi bütçenin bir parçası olan genel bütçenin gelirleriyle giderleri arasındaki farkı ifade eder. (Emanet ve avanslar burada da aynı mantıkla hesaba girer.) Buna göre hazine nakit dengesini şöyle bir denklemle ifade edebiliriz:

$$\text{Hazine nakit dengesi} = \text{genel bütçe gelirleri} - \text{genel bütçe giderleri} + \text{emanetler} - \text{avanslar}$$

Türk Vergi Sistemi

Türkiye'nin toplam vergi gelirlerinin %35'i dolaysız, %65'i dolaylı vergilerden oluşuyor. Dolaylı vergilerin %91'i harcamalar üzerinden alınan KDV ve ÖTV gibi vergilere, geri kalan %9'u da işlemler üzerinden alınan damga vergisi gibi vergilere dayanıyor. Yani Türk vergi sistemi asıl olarak harcamalar üzerine yüklenen vergilerle ayakta duran bir sistem görünümü sergiliyor.

Dolaylı vergilere yüklenmenin vergiye direnci düşürme ve toplanma kolaylığı gibi üstünlükleri var. Kişi harcamayı yaptığı anda fiyatın içinde bulunan KDV ve ÖTV gibi vergileri satıcıya ödüyor. Satıcı, devlet adına topladığı bu vergileri belirli tarihlerde vergi idaresine yatırıyor. Böylece devlet bir taşla iki kuş vurmuş oluyor: (1) Vergiyi, satılan malın fiyatının içine gizleyerek vergiye direnci engelliyor. (2) Malın satıcısını vergi tahsildarı olarak ücret ödemeksizin istihdam ediyor.

Bu işten vergiyi devlet adına toplayan satıcı da kazançlı çıkıyor. Çünkü satıcı, bu hizmetine karşılık ücret almamış olsa da satışlardan topladığı vergiyi devlete yatıracağı tarihe kadar nezdinde tutarak bir çeşit işletme sermayesi olarak kullanma imkânı elde ediyor.

Bütün bu üstünlüklerine karşın dolaylı vergiler gelirin kazanılması üzerine değil de harcanması üzerine dayandığı için, çok kazananı değil çok harcayanı vergilendirmek gibi bir adaletsizliğe yol açıyor. Gelir yükseldikçe harcama azalır tasarruf arttığı için, düşük gelirlinin harcamasının gelirin oranı, yüksek gelirlinin harcamasının gelirin oranına göre daha fazla çıkıyor. Bu da onun nispi olarak daha fazla dolaylı vergi ödemesine neden oluyor. Özetle dolaylı vergiler nispi olarak düşük gelirliden daha çok vergi alınmasına yol açtığı için adaletsiz bir sonuç yaratıyor.

Gelişmiş ekonomilerde dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki oran yarı yarıyadır.

Kamu Borcu

Kamu borçlanması, kamu kesimi finansman açığının karşılanması amacıyla yapılan borçlanmadır.

Özel haller ve ilişkiler dışında borçlanma karşılığında kullanılan kaynak için borç verene belirli bir bedel ödenir. Buna faiz deniyor.

Kamu kesiminde karşılaşılan bütçe açığını kapatmak için finansman arayışına çıkıldığında üç yol söz konusu olabilir: (1) Gelirleri artırmak, (2) giderleri azaltmak, (3) borçlanmak. Eğer açığın geçici nedenlerle ortaya çıktığı düşünülüyorsa o zaman borçlanmak doğru bir çözümdür. Çünkü ileride durum düzeldiğinde açık kapanacak, alınan borç da geri ödenebilecek demektir. Bununla birlikte borçlanma, görüldüğünden daha karmaşık bir iştir. Her şeyden önce borçlanmanın faiz gibi bir maliyeti vardır. Borçlanılan miktarın geri ödenme zamanı geldiğinde üzerine bir faiz konularak ge-

ri ödenmesi gerektiği için, bu borç alan açısından bir maliyet unsuru oluşturur. Bir başka konu da borcun vadesidir. Sorunun çözümünden önce vadesi gelen borç ödemesi sorunu daha da ağırlaştırır.

Borçlanma, kaynaklarına göre ikiye ayrılır: (1) İç borçlanma, (2) dış borçlanma. Eğer yurtiçi kaynaklardan borçlanma söz konusuysa iç, yurtdışı kaynaklardan borçlanma söz konusuysa dış borçlanma ortaya çıkar. Buradaki en önemli ayırım hangi para birimiyle borçlanma yapıldığıdır. Eğer dövizle borçlanma yapılmışsa iç veya dış kaynak ayırımı önemini kaybeder. Çünkü sonunda alınan borç ya dövizle ödenecek ya da ödeme tarihindeki kurla çevrilerek TL ile ödenecektir. Bu tür borçlanmada borç alan, faiz maliyetine ek olarak TL'nin değer kaybetme riskini de üstlenmiş olur.

Türkiye'de Kamu Borcu

Borçlanmanın temel aracı tahvil ya da bonodur. Tahvil bir yıldan uzun, bono bir yıldan kısa vadeli borçlanma senedine verilen addır.

Kamu kesimi borç stokunu hesaplamak için şu denklem kullanılabilir:

$$\text{Kamu kesimi borç stoku} = \text{merkezi yönetim iç borç stoku} + \text{kamu kesimi dış borç stoku}$$

Bu hesaplamayla bulunan kamu kesimi borç stokundan kamu kesimi borç yükü de şöyle hesaplanır:

$$\text{Kamu kesimi borç yükü} = (\text{kamu kesimi borç stoku} / \text{GSYH}) \times 100$$

2012 yıl sonu verileri şöyledir:

Kamu kesimi dış borç stoku: 103,3 milyar dolar (184 milyar TL)

Merkezi yönetim iç borç stoku: 386,5 milyar TL

GSYH: 1.416 milyar TL

Bunları yukarıdaki denklemlerde yerlerine koyalım:

$$\begin{aligned} \text{Kamu kesimi borç stoku} &= 184 + 386,5 \\ &= 570,5 \text{ milyar TL} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{2012 yılında kamu kesimi borç yükü} &= (570,5 / 1.416) \times 100 \\ &= \% 40 \end{aligned}$$

Buna göre Türkiye'nin 2012 yılında toplam kamu kesimi borç stoku 570,5 milyar TL ve kamu borç yükü % 40 dolayında bulunuyor.

Dibs Nedir?

İktisatçıların ve bankacıların çokça kullandığı kısaltmalardan biri de DİBS'tir. DİBS, Devlet İç Borçlanma Senetleri deyiminin baş harflerinden türetilmiş bir kısaltmadır. Devletler, yurtiçinden yaptıkları borçlanmalarda, borçlanmanın süresinin uzunluğuna göre değişen iki türlü senet düzenleyip kendilerine borç verenlere verirler.

Bunlardan ilki bir yıldan kısa süreli iç borçlanmalar için verdikleri senetlerdir. Bunlara Türkiye uygulamasında hazine bonusu ya da kısaca bono deniyor. Genellikle 3 ay ve katları olarak (6 ay, 9 ay gibi) düzenlenip satılır.

İkinci borçlanma senedi süresi bir yıldan uzun vadeli olan iç borçlanmalarda kullanılan senetlerdir. Bunlara da Türkiye uygulamasında devlet tahvili ya da kısaca tahvil adı verilir.

Hazine bonusu ve devlet tahvilinin ikisini de kapsamak

üzere DİBS kısaltmasının yanı sıra hazine kâğıdı deyimi de kullanılmaktadır.

Türkiye’de DİBS’lerle yapılan iç borçlanma taşıyacağı faize göre birkaç farklı şekilde yürütülür. Eğer DİBS üzerinde belirli bir sabit faiz taşıyorsa buna sabit faizli veya kuponlu borçlanma denir. Bu durumda DİBS’i satın alan kişi ya da kurum belirli tarihlerde o kuponları vererek karşılığı olan faizi alır. Vade sonunda ise kâğıdın kendisini vererek ana parasını alır. Bir başka iç borçlanma çeşidi değişken faizli borçlanmadır. Burada kâğıdın faizi belirli bir göstereye endekslenir. Burada hazinenin belirli bir süredeki sabit ya da iskontolu borçlanmalarının ortalaması gösterge olarak kullanılabilceği gibi enflasyon ya da döviz kuru gibi göstergeler de endeks bazı olarak kullanılabilir. Eğer DİBS satış aşamasında bir faiz taşımaksızın indirimle satılıyorsa buna iskontolu borçlanma denir.

Günümüzde hazineler ihale yöntemiyle ve önceden açıklanmış programlara uygun olarak borçlanma yapmaktadır.

Maliye Politikası

Maliye politikası, yüksek istihdamı ve istikrarlı büyümeyi sağlamak üzere hükümetin giderler, vergiler, borçlanma, dış ticaret vb. konularla ilgili olarak aldığı kararlar ve yürüttüğü uygulamalar bütünüdür.

Maliye politikasının dört temel alt politikası vardır:

- 1) Vergi politikası.
- 2) Harcamalar politikası.
- 3) Borçlanma politikası.
- 4) Diğer politikalar.

Vergi politikası, ekonominin gidişine göre vergilerin artırılması veya azaltılması biçiminde uygulanır. Artırma da azaltma da iki biçimde olabilir: Vergi oranları değiştirilebilir ya da kapsam değiştirilebilir. Vergi oranları ya da verginin kapsamı artırılırsa kişi ve kurumlara daha az harcanabi-

lır gelir bırakılır ve bu yolla toplam talep denetim altına alınmış olur. Tersı yapılıp da vergı oranları ya da vergının kapsamı düşürülürse kışi ve kurumların elinde daha fazla harcanabilir gelir kalacağı için harcamalar ve bu yolla da toplam talep yükselir.

Harcamalar politikası kamu harcamalarının artırılması veya azaltılmasının ekonomide yaratacağı etkiler üzerine kurulu bir politikadır. Kışi ve kurumların harcamalarının ve dolayısıyla toplam talebin düştüğü bir ortamda kamu harcamaları artırılarak ekonominin canlanması sağlanabilir. Toplam talebin hızla arttığı bir ortamda ise bunun tersi yapılarak kamu harcamaları azaltılır ve kişilerin eline daha az harcanabilir gelir bırakılarak talep düşürülür.

Borçlanma politikası, ekonomide talep artışına bağılı olarak aşırı canlılığın ortaya çıktığı hallerde, bir başka ifadeyle ekonominin ısındığı durumda, kamu borçlanmasını artırmak suretiyle harcanabilir gelirin düşürülmesini hedefleyen bir politikadır. Eğer tersi olmuş ve ekonomi soğumaya yüz tutmuşsa, o zaman borçların erken ödenmesi yoluyla para piyasaya çıkarılır ve toplam talebin canlanması sağlanır.

Maliye Politikasına Destek Politika Araçları

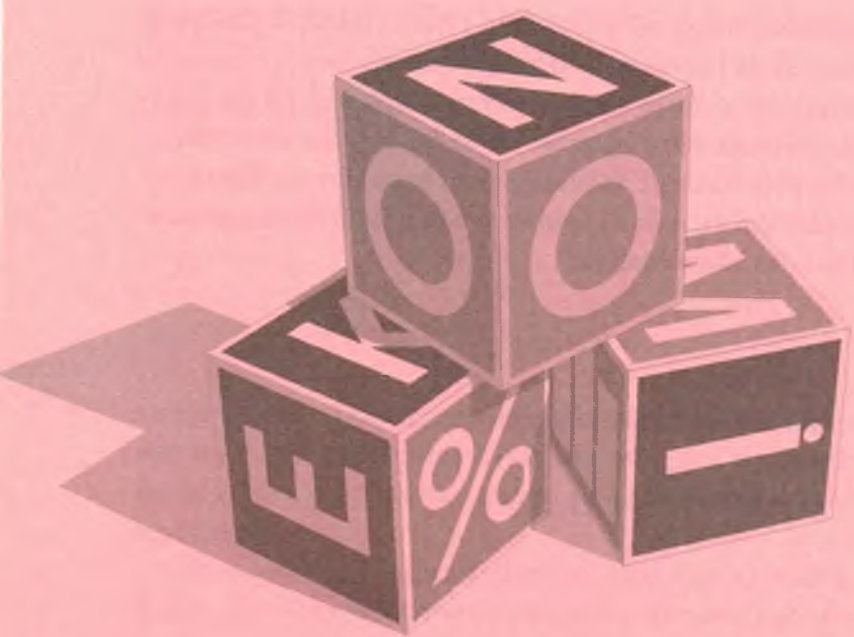
Bu üç temel politika aracının yanında teşvik politikasından dış ticaret politikasına kadar uzanan çeşitli alt politikalar da maliye politikasının araçları ya da alt politikaları arasında sayılabilir.

Uzun yıllar tek başına kullanılmış olan maliye politikası son otuz yılda yerini para politikasına terk etmiş görünüyor. Çünkü para politikası, maliye politikasının aksine geniş halk kitleleri tarafından kolayca anlaşılacak bir politika değildir. Zorunlu karşılıkları artırmakla vergi oranlarını artırmak arasında büyük bir fark vardır. İlkinin anlayanların sayısı ikinciyi anlayanların %biri kadar değildir. Böylece ekonomide yapılacak sıkılaştırmalar halkın gözünden daha kolay saklanabilir.

Diyelim ki bütçe açığını düşürmek istiyorsunuz ve ne kadar artırırsanız da vergiler bu amaca hizmet etmiyor. İşte o za-

man bir seferlik gelir arayışları başlıyor. Buna “şapkadan tavşan çıkarma” denilebilir. Türkiye’de son dönemde şapkadan çıkarılmış tavşanlar arasında özelleştirme, bedelli askerlik, vergi affı, yurtdışından getirilecek paraların affı ön planda yer aldı. Sırada 2B ve mütekabiliyet yasası var.

Dalgalı döviz kuru rejiminde doğrudan bankalara müdahaleye başlandığı anda şapkadan tavşan çıkarmak para politikasında da kullanım alanı buluyor demektir. İşte o aşamada bütün öteki politika araçlarının yerini şapkadan tavşan çıkarma politikası almış olur. Ne var ki bu politika sürdürülebilir bir politika değil. Yalnızca zaman kazandırıyor. Yapısal reformlar için bu yolla kazanılan zaman iyi kullanılmazsa şapkada tavşan kalmayabilir.

PARA VE FAİZ

Para kötü bir sahip, harika bir köledir.

P. T. Barnum

Evrendeki en büyük güç bileşik faizdir.

Albert Einstein

Para Nedir?

İktisatçılar iki farklı malın değişimi için kullanılan üçüncü bir malı para olarak kabul ederler.

Para birkaç işlevi olan bir araçtır. Paranın kullanım alanlarını üç temel amaç çerçevesinde sıralayabiliriz:

1) Bir mal veya hizmeti satın almak için kullanılır. Pazardan bir kilo domates satın almak istediğimizde karşılığında bir miktar fasulye vermemize gerek bırakmayan şey paradır.

2) Değer biriktirmek için kullanılır. Tasarruflarımızı bankaya yatırdığımızda paramız faiz kazanarak değerini korur. Hatta eğer faiz enflasyondan yukarıdaysa paramızın değeri artar. Böylece ilerideki ihtiyaçlarımızı karşılamak için bugünkü kazanımlarımızın değerini korumamıza ve artırmamıza yardım eder.

3) Ölçü birimi olarak kullanılır. Pazardan bir kilo domates almaya gittiğimizde kilosunun 2 lira olduğunu öğrendiği-

mizde bu bizim için bir ölçü oluşturur. Demek ki domatesin fiyatı buymuş diye düşünürüz.

İktisatçılar bu üç temel işleve son zamanlarda paranın bir ekonomi politikası aracı olma işlevini de eklemeye başlamışlardır. Bu politikanın alt dallarından en önemlisi faiz oranlarını bir yönlendirici olarak kullanmaktır. Merkez Bankası bankalardan para alıp onlara para verirken uyguladığı faizleri düzenleyerek bankaların ve piyasanın faiz oranlarını da etkiler. Yine Merkez Bankası para basarak veya elindeki senetleri piyasaya satıp karşılığında para alarak piyasadaki para miktarını artırır ya da azaltır ve bu yolla bir yönlendirme politikası izlemiş olur.

Tıpkı diğer malların olduğu gibi paranın da arz ve talebi vardır. Piyasada bulunan paranın toplam miktarına para arzı denir. Para talebi ise insanların çeşitli amaçlarla parayı elde tutmak istemelerini ifade eder. Para talebimiz üç nedenle olur:

- 1) Günlük ihtiyaçlarımızı karşılamak için para talep ederiz.
- 2) Değer biriktirmek amacıyla para talep ederiz.
- 3) Spekülasyon amacıyla para talep ederiz.

Parasız Ekonomi Olur mu?

Parasız ekonomi olur. Son birkaç yüzyıl dışında yaşam parasız bir ekonomik düzene dayalı olarak yürümüştür. Para ekonomisinin alternatifi barter ya da takas ekonomisidir.

İnsan bin yıllarca mal ile malı ya da mal ile hizmeti takas etmiştir. Devlet dediğimiz örgütün kişilere yüklediği vergi ya da vergi benzeri ödemeler yüzyıllar boyu ya angarya denilen bedeni çalışmayla ya da aynı ödeme dediğimiz malla ödeme biçiminde yapılmıştır.

Örneğin Hititler’de halkın devlete olan borcunu ödemesi için belirli süre devlet emrinde çalışması gerekiyordu. Eski Mısır’da üretimden belirli oranda bir pay devlete vergi olarak veriliyordu. Osmanlı İmparatorluğu’nda aşar vergisi adlı bir vergi vardı. Bu vergi, çiftçiden aynı olarak alınıyordu. Çiftçi ürettiği malın (örneğin buğdayın) onda birini devlete vergi olarak veriyordu (Arapçada aşar onda bir anlamına ge-

lir.) Aşar Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra (1925 yılında) kaldırıldı.

Günümüzde henüz parasallaşmanın olmadığı Afrika veya Avustralya yerlilerinin yerleşim bölgelerinde takas ekonomisi uygulanmaya devam etmektedir. Hatta günümüz dünyasında nüfusun çok büyük bölümü parasal ekonomiye geçmiş durumda olsa da, gelişme yolundaki ekonomilerin bir bölümünde küçük ve şehirlere uzak köylerde belirli ölçülerde takas ekonomisi geçerliliğini kısmen korumaktadır.

Parayla Mutluluk Olur mu?

Birleşmiş Milletler her yıl “İnsani Gelişme Raporu” adı altında bir rapor yayımlıyor. Bu raporda ülkeler tek tek ele alınıp bazı kriterlere göre sıralanıyor ve ona göre de bir insani gelişmişlik sıralaması ortaya çıkıyor. Bu sıralama yapılırken ele alınan göstergeleri şöyle sıralayabiliriz: Doğumdan itibaren yıl olarak beklenen yaşam süresi, okulda eğitim alınan ortalama süre, beklenen okullu eğitim süresi, satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen gelir, GSYH sıralaması eksi insani gelişme endeksi sıralaması, gelire dayalı olmayan insani gelişmişlik endeksi.

Bu sayılan kriterlere göre sıralama yapıldığında insani gelişmişlik endeksinin en üst sırasında yer alan ülkeler Norveç, Avustralya, Hollanda, ABD olarak karşımıza çıkıyor. En son da yer alan üç ülke de Burundi, Nijer ve Kongo. Türkiye bu sıralamada 92. sırada yer alıyor. Ermenistan, Azerbaycan ve

İran, Türkiye'nin üstünde görünüyor. Bütün bu göstergelere göre Türkiye için hesaplanan insani gelişmişlik endeksi 0,699 olarak hesaplanıyor. Bu oran Çek Cumhuriyeti'nde 0,865, Yunanistan'da 0,861, Macaristan'da 0,816, Polonya'da 0,813.

Türkiye GSYH olarak dünyanın en büyük ilk 20 ekonomisi arasına girmiş olsa da insani gelişmişlik endeksinde ne yazık ki hâlâ 92. sırada yer alıyor. Yani yaşam süresini yeteri kadar uzatacak sağlık koşullarını henüz verememiş, insanları okulda tutabilecek bir eğitim ortamını yaratamamış, kişi başına gelirini yeteri kadar artıramamış bir ülke görünümü veriyor.

İnsani gelişmişlik endeksi düşük olursa ne olur? Örneğin yeterince eğitim almamış bir toplum çıkar ortaya. Böyle bir toplumda insan kalitesi düşük kalır. O zaman o toplumda demokrasi kültürü yerleşemez, insanları yönlendirmek ve ya-nıltmak kolay olur.

Kâğıt Paranın Karşılığı Var mı?

Kâğıt para ilk kez 7. yüzyılda Tang Hanedanı'nın hükümlerinde sırasında Çin'de kullanıldı. Madeni paralarını sürekli yanlarında taşımak zahmet ve riskinden kurtulmak isteyen tüccarlar paralarını güvenilir kişilere emanet olarak bırakıyorlar ve karşılığında yazılı bir senet alıyorlardı. Zaman içinde bu senetler arkalarına devir kayıtları ve mühürleri konularak, yani bir anlamda ciro edilerek, başkalarına devredilir oldular. Böylece malı alan kişi bunun karşılığında satıcıya bu emanet senedini devrettiğinde para el değiştirmiş oluyordu.

Madeni parayla ilişkisi koparılmış kâğıt parayı basan ilk kamu bankası 1609 yılında kurulmuş olan ve merkez bankalarının ilk örneği olarak kabul edilen Amsterdam Bankası'dır. Merkez bankalarının en eski örnekleri arasında kabul edilen İsveç Merkez Bankası (Riksbank, 1664) ve İngiltere Merkez

Bankası'nın (Bank of England, 1694) kuruluş amacı hükümetin ihtiyacı olana borç parayı sağlamaktı.

I. Dünya Savaşı öncesinde hemen her yerde hükümetler kâğıt para basımını tekel haline getirdi ve çoğu bu yetkiyi Merkez Bankası'na verdi. Basılan kâğıt paraların değerli maden (çoğunlukla altın) karşılığı vardı. Bu karşılığı bulundurma ile kâğıt parayı getirene o karşılığın ödenmesi sözü verilmiş oluyordu. I. Dünya Savaşı'yla birlikte bu söz rafa kaldırıldı ve kâğıt para yalnızca yasal bir zorunluluğa dayalı olarak kullanılır oldu. Savaştan sonra karşılık meselesi yeniden oturtulmaya çalışılsa da gerçekleşmedi.

Madeni para, üzerinde yazılı değer kadar olmasa bile bir değer taşır. Kâğıt paranın üzerinde taşıdığı değere karşılık gerçek değeri ise yalnızca kâğıt ve mürekkep değeridir. Buna fiat para deniyor. Fiat, Latince "öyle olması gereken" anlamını taşıyan bir sözcük. Yani kâğıt paranın üzerindeki değer, yalnızca hükümet veya yasalar öyle söylediği için var olan bir değerdir, başka bir karşılığı yoktur.

ABD, 1971 yılında doların altın karşılığını kaldırdırca dünyadaki bütün kâğıt paralar karşılıksız kalmış oldu. Bugün kâğıt paraların karşılığı yalnızca devletin itibarıdır. Buna karşılık sokaktaki insan, eski uygulamadan kalma alışkanlıkla kâğıt paranın hâlâ bir altın karşılığı olduğunu sanır.

Para Politikası

Para politikası: Merkez Bankası'nın fiyat istikrarı hedefine ulaşmak için uyguladığı açık piyasa işlemleri, politika faizi oranı ve zorunlu karşılıklar oranı politikalarının bütünüdür.

Merkez Bankası ve para politikası denildiğinde akla üç politika bileşeni gelir: (1) Faiz politikası, (2) açık piyasa işlemleri (APİ), (3) karşılıklar politikası.

Bankalar, gün sonunda ellerinde kalan fazla parayı Merkez Bankası'na yatırır ya da gün sonunda hesapları açık kalmışsa o kadar parayı Merkez Bankası'ndan borç alırlar. Bu borç alışverişinin Merkez Bankası'nca belirlenmiş faizleri vardır. Bence Merkez Bankası'nın piyasaları etkilemekte kullandığı asıl faiz budur. Bunun yanı sıra Merkez Bankası bankaların likidite akımı sorununun çözümü için onlarla repo işlemleri yapar ve bu işleme faiz uygular. Bu faizler bankaların maliyetini etkilemek suretiyle piyasada oluşacak faizler üzerin-

de etkili oluyor. Para politikasının faiz etkisi de bu şekilde ortaya çıkıyor.

Para politikasının ikinci aracı olan APİ işlemleriyle Merkez Bankaları, ellerinde tahvil bulunduranlardan tahvil satın alarak ya da kendi elindeki tahvilleri piyasaya satarak piyasadaki likiditeyi denetler ve bu yolla ekonomide etki yaratır.

Merkez Bankaları, bankaların kabul ettiği mevduatın bir bölümünü kendisine yatırmasını ister. Bu yolla açılacak kredi miktarını düşürür. Ekonominin aşırı canlı olduğu hallerde karşılık oranı artırılır, tersi hallerde ise karşılık oranı düşürülür. Karşılıklar tek bir oran olabileceği gibi farklı mevduata farklı oranlar biçiminde de uygulanabilir.

İşte para politikası dediğimiz şey bu üç enstrümanı kullanarak para miktarını etkilemek ve bu yolla da genel olarak ekonominin gidişatını etkilemek, özel olarak da fiyat istikrarını sağlamaya çalışmaktan ibarettir.

Rezerv Para

Rezerv, saklama ve biriktirme karşılığı kullanılan bir kelimedir. Örneğin ABD doları rezerv paradır, çünkü dünya ticaretinde ağırlıklı bir kullanıma sahiptir. Dolayısıyla Amerikalının yanı sıra Japon, Türk ya da Çinli de bu parayı elinde tutabilir. Çünkü istediği zaman istediği yerde bu parayı harcama ya da bozdurma imkânı vardır. Buna karşılık Taylandlılar dışında kimse elinde Tayland Bahtı tutmak istemez. Çünkü bu parayı ancak Tayland'ta harcamak mümkündür. Buna karşılık ABD dolarını Tayland'ta kullanmak ya da en azından bozdurmak mümkündür. O nedenle Tayland Bahtı rezerv para olarak kabul edilmez. Bir paranın uluslararası alanda rezerv para olarak kabulü, o paranın ticarette ve çeşitli ilişkilerde yaygın biçimde kullanılmasına bağlıdır. Altın da uluslararası geçerliliği olan bir değer biriktirme aracı olduğu için rezerv varlık olarak kabul edilir.

Ülkelerin Merkez Bankaları, tıpkı insanlar gibi kötü günler için rezerv bulundurlar. İnsanlar bunu yaptığında adına tasarruf, devletler yaptığında rezerv denir. Merkez Bankaları iki türlü rezerv varlık bulundurlar: Yabancı para (döviz) ve altın. Hangi paraların rezerv para olarak kabul edildiğini ve bunların rezervlik derecesini anlamamanın en kestirme yolu ülkelerin döviz rezervi içindeki ülke paralarının oranlarına bakmaktır.

Dünya Merkez Bankalarında rezerv para olarak tutulan paraların %60'ı dolar, %27'si eurodur.

ABD doları rezerv para olarak büyük ağırlık taşımaktadır. Dünyanın hemen her yerinde alışverişlerde ABD dolarının kabul edilmesinin nedeni de budur.

Sıcak Para Kaç Derecedir?

Yabancı yatırımlar iki yolla gelir: (1) Doğrudan yabancı sermaye yatırımı. Eğer yabancı sermaye bir ülkeye fabrika yapmak, şirket almak, imalat yapmak gibi amaçlarla geliyorsa buna doğrudan yabancı sermaye yatırımı deniyor. Bu sermaye kalıcıdır. Yani getirdiği parayla üretim birimi kurar, işçi istihdam eder ve üretim yapar. Üretimin mutlaka mal üretimi olması gerekmez, hizmet üretimi de olabilir. Bu anlamda ülkeye gelip de örneğin banka kuran bir yabancı sermaye yatırımı da aynı işi görmüş olur. Bu tür yabancı şirketler gittikleri ülkede yatırım yapar ve kâr elde ederler. Kârlarının bir bölümünü kendi ülkelerine götürürler. (2) Portföy yatırımları. Bu yatırım çeşidi hisse senedi satın almak yani borsaya yatırım yapmak, mevduat yapmak, devlet tahvili veya bonosu satın almak ya da doğrudan borç (kredi) vermek şeklinde ülkeye gelir. Amacı kısa sürede anaparasıyla birlikte his-

se senedinin değeri artışı ya da tahvil veya mevduatın faizini, verdiği borcun (kredinin) faizini alıp ülkesine dönmektir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımıyla portföy yatırımı arasındaki temel farklar iki tanedir: (1) Doğrudan yabancı sermaye yatırımında yatırımın anaparası ya da ana değeri ülkede kalır. Dışarı götürülen yalnızca kârdır. (2) Portföy yatırımında zamanı gelince hem anapara hem de kazanç ya da faiz birlikte ülkeyi terk eder.

Portföy yatırımları kısa sürede para kazanıp geri gittiği için buna sıcak para demek âdet olmuştur. Buna güvenerek işe girişenler paranın birden çıkmasıyla açıkta kalırlar. Bu anlamda bu tür para el yakar.

Bir ülkenin cari açığı varsa bu açığın finansmanı için en iyi yol doğrudan yabancı sermaye ile finansmandır. Bu nedendir ki, ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını özendirici birtakım düzenlemeler yaparlar.

Faiz

Faiz, tasarruf sahibinin, tasarrufunu kullanmak yerine bir başkasına ödünç vermesinin karşılığında aldığı bir vazgeçme ya da kullanımı erteleme bedelidir. Kişi, biriktirdiği parasını bir süre için bir başkasının kullanımına verir ve karşılığında bir bedel alır. Bu kişinin yaptığı işin, evini bir süreliğine bir başkasına kiralayarak karşılığında kira bedeli alan kişinin yaptığından bir farkı yoktur.

Nominal faiz görünürdeki faiz, reel faiz ise enflasyondan sonraki faizdir. Yani bir banka bir kişiye bir yıllık mevduatı karşılığında %7 net faiz ödüyorsa bu nominal faizdir. O ülkede yıllık enflasyon %4 ise %3'e yakın bir reel faiz söz konusu demektir.

Reel faizin yüksekliği ya da düşüklüğü ülkenin ekonomik durumuna göre azalır ya da değişir. Bir zamanlar Türkiye ekonomisi sıkıntılı bir görünüm içindeyken reel faiz iki ha-

neli oranlarda dolaşırdı. Son dönemlerde tek haneli sayılarda olan reel faiz iki farklı görünüm sunuyor. Bizim gibi sermaye hareketlerinin serbest olduğu, sıcak para girişine açık ekonomilerde yerli yatırımcıyla yabancı yatırımcı arasında reel faiz farkı söz konusu olabiliyor. Yerli yatırımcı bizim ülkenin enflasyonuna göre reel faizi hesaplarken, yabancı yatırımcı kendi ülkesindeki enflasyona göre reel faizi hesaplıyor. Bizdeki enflasyon yüksek olduğu için yerli yatırımcı sıfır dolayında faiz elde ederken, ülkesindeki enflasyonu düşük olan yabancı yatırımcı ciddi anlamda reel faiz elde ediyor. Yabancı yatırımcı için bir tek risk var: TL'nin değer kaybetmesi.

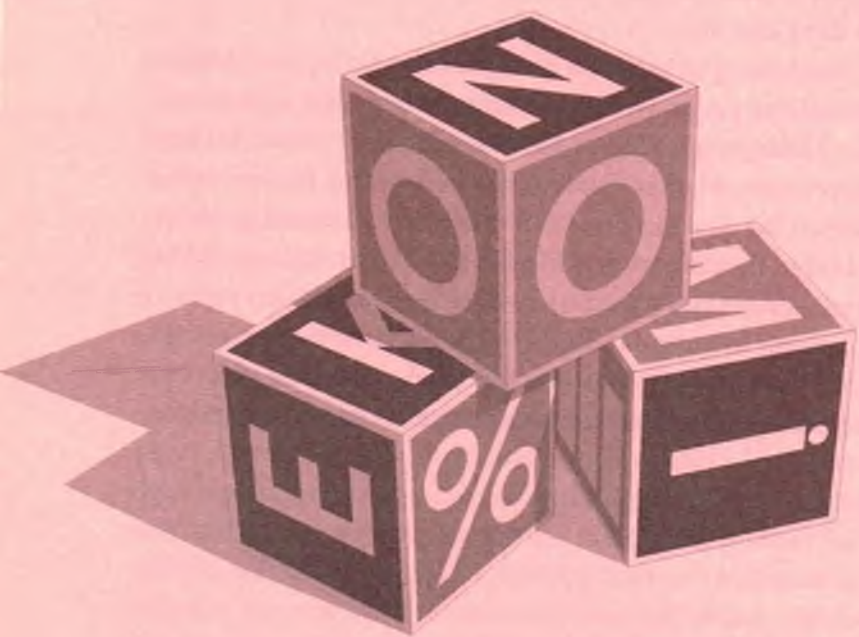
Merkez Bankası'nın Faizi

Merkez Bankası faizi artırdı denildiğinde ne anlamak gerekir? Merkez Bankası öteki bankalardan farklı olarak mevduat toplayan ve kredi açan bir banka değildir. Buna karşılık bankaların topladığı mevduatın bir bölümünü zorunlu karşılık adı altında alır ve saklar. Bundan amacı, o bankalar ileride zor duruma düşerse onlara bu karşılıklardan başlayarak destek verebilmektir. Ayrıca Merkez Bankası, bankaların likidite ihtiyacını karşılamak için onlara repo ihalesi açar. Bunlara ek olarak, akşamları elinde satılamamış para kalan bankaların bu paralarını gecelik bir faiz ödeyerek alır, ya da açık veren bankalara elindeki paradan ödünç vererek onların hesaplarını kapatmasını sağlar. Bunlar Merkez Bankası'nın "bankaların bankası" ve "son borç verme mercii" olmasının sonucudur.

Merkez Bankası'nın birden fazla faizi var: Gecelik borç-

lanma ve borç verme faizi, geç likidite penceresinden borç alma ve verme faizleri, reeskont faizi, haftalık repo ihale faizi. Bunlar kafanızı karıştırmayın. Asıl olarak iki faiz önemli: Gecelik borç verme faizi ve haftalık repo ihalesi faizi. Bankaların faiz kararlarını asıl olarak bu iki faiz etkiliyor. Bu ikisi arasında hangisi önemli dersiniz, bana göre gecelik faizler daha önemli.

Bankalar, gün sonunda ellerinde kalan fazla parayı Merkez Bankası'na yatırır ya da gün sonunda hesapları açık kalmıyorsa o kadar parayı Merkez Bankası'ndan borç alırlar. Bu borç alışverişinin Merkez Bankası'nca belirlenmiş faizleri vardır. Merkez Bankası'nın piyasaları etkilemekte kullandığı asıl faiz budur. Bunun yanı sıra Merkez Bankası bankaların likidite akımı sorununun çözümü için onlarla repo işlemleri yapar ve bu işleme faiz uygular. Bu faizler bankaların maliyetini etkilemek suretiyle piyasada oluşacak faizler üzerinde etkili oluyor. Para politikasının faiz etkisi de bu şekilde ortaya çıkıyor.

ENFLASYON

Enflasyon, saçınız varken beş dolara yaptırdığınız saç tıraşını, saçınız döküldüğünde on dolara yaptırmanızdır.

Sam Ewing

Enflasyon

Enflasyon, fiyatların genel olarak ve sürekli bir biçimde yükselme eğiliminde olması olarak tanımlanabilir. Fiyat artışı dediğimizde kastettiğimiz şey ise, bir veya birkaç malın fiyatının sürekli artması ya da genel olarak malların fiyatlarının yalnızca bir kez artmasıdır. Hayat pahalılığı, bir yerde fiyatların başka yerlere göre yüksek olması demektir. Örneğin eskiden beri gelen enflasyonla New York'ta hayat pahalı hale gelmiş olsa da, günümüzdeki enflasyon %3 dolayında olabilir. Bu durumda New York'ta enflasyon ılımlı olsa bile hayat pahalıdır diyebiliriz.

Tüketici aşamasında enflasyon iki tür veriye dayanılarak hesaplanır. İlk olarak seçilmiş hane halklarına hangi mal ve hizmetleri hangi ağırlıkla kullandıkları anket uygulamasıyla sorularak (hane halkı bütçe anketi) ve diğer bazı anket ve bilgiler kullanılarak hane halklarının bütçelerinde yer alan mal-

lar ve hizmetlerin neler olduğu ve bunların bütçelerinde ne kadar ağırlık tuttuğu belirlenir. Bu mal ve hizmetler ve ağırlıklarıyla bir sepet oluşturulur.

Sarıyer pazarında dolaşıyordum. Yaşlı bir kadın satıcıya sordu “Elma kaç oğlum?” Satıcı bir yandan öndeki elmaları parlatırken bir yandan da “Kilosu 2 lira teyze,” dedi. Kadın “Geçen hafta 1,5 liraydı ne zaman zamlandı bunlar?” dedi. Adam “Yağmur yağdı böyle oldu teyze,” diye yanıtladı. Gerçekten de yağmur yağmıştı bir önceki gün. Ama acaba fiyatlar yağmurdan mı artmıştı?

Eğer elmanın fiyatı geçen haftaya göre artmış, başka hiçbir şeyin fiyatı artmamışsa o zaman bu bir fiyat artışıdır. Sokaktaki adam bunun enflasyon olduğunu düşünür. Ama enflasyon fiyat artışı demek değildir. Enflasyon, bir sepetteki mal ve hizmetlerin çoğunun fiyatlarının artması demektir. Üstelik bu artışın bir defalık değil sürekli olması gerekir.

TÜFE sepeti için 444 ürün kategorisinde yer alan 1169 adet ürün çeşidinin fiyatı 27500 işyeri ve 4176 konuttan derlenmektedir. Bazı fiyatların dört kez, bazılarının iki kez derlendiği dikkate alınırsa, her ay yaklaşık olarak 375.000 fiyatın derlendiği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de TÜFE endeksinin baz yılı 2003 yılı olarak alınmış, o yılın endeksi 100’e eşit kabul edilmiştir (2003 = 100). Sonraki aylarda ve yıllarda hesaplanan TÜFE endeksi ile bu endeks karşılaştırılarak enflasyonun ne kadar arttığı ölçülmektedir.

Manşet Enflasyon ve Çekirdek Enflasyon

TÜFE, en kapsamlı ve bu nedenle de en çok kullanılan fiyat endeksidir. İnsanların çoğunluğu bu endeksteeki değişimi enflasyondaki değişim olarak kabul eder. Büyük çoğunluk açısından ÜFE, özel kapsamlı TÜFE göstergeleri ya da GSYH zımni deflatörü fazla bilinmeyen ya da izlenmeyen göstergelerdir. O nedenle de medya asıl olarak TÜFE'deki değişimleri enflasyon göstergesi olarak kullanır ve manşete çeker. Bu çerçevede TÜFE, manşet enflasyon olarak anılmaktadır.

Bir ekonomideki fiyat istikrarı konusu genelde Merkez Bankası'nın görev alanı içine girer. Merkez Bankası bu istikrarı sağlamak amacıyla para politikası araçlarını kullanır. Ne var ki Merkez Bankası elindeki para politikası araçlarıyla enflasyona neden olan bütün kalemleri etkileyemez. Örneğin ülkenin dışarıdan ithal etmek zorunda olduğu malların fiyatlarına etki yapamaz. Ya da uluslararası piyasalarda belirlenen

petrol gibi, altın gibi malların fiyatlarını etkileyemez. O nedenle bu tür etki alanı dışında kalan mal ve hizmetler endeksten çıkarılarak özel kapsamlı endeksler oluşturulur.

Türkiye’de bu amaçla hazırlanan birden fazla özel kapsamlı endeks vardır. Bunlara çekirdek enflasyon adı verilir. Bu tür etkilerden en fazla arındırılmış olanı I endeksidir. Bu endeks Merkez Bankası’nın para politikası aracılığıyla etkileyebileceği mallardan oluşur. O nedenle Merkez Bankası’nın uyguladığı para politikasının enflasyonla mücadelede başarılı olup olmadığını anlamak için bu endeksteeki hareketlere bakmak gerekir.

Eğer I endeksi de TÜFE genel endeksi kadar artıyorsa Merkez Bankası’nın para politikası etkisiz kalmış demektir. I endeksi, TÜFE’den düşük artıyorsa, Merkez Bankası’nın para politikası enflasyonla mücadelede etkili olmuş; tersi olmuş, yani I endeksi TÜFE’den daha fazla artmışsa Merkez Bankası’nın uyguladığı para politikası enflasyonu artırmaya neden olmuştur denilebilir.

Enflasyon ve Diğerleri

Enflasyon fiyatların genel olarak ve sürekli bir biçimde yükselme eğiliminde olması olarak tanımlanabilir. Oysa fiyat artışı dediğimizde kastettiğimiz şey ya bir fiyatın sürekli artması ya da genel olarak fiyatların bir kez artmasıdır.

Stagflasyon, durgunluk içinde enflasyon anlamına geliyor. Yani reel ekonomik büyüme olmaksızın fiyatların artmaya devam etmesi halini ya da GSYH'nın nominal olarak büyümesine karşılık reel olarak büyümemesi halini ifade ediyor.

Türkiye, stagflasyon benzeri ekonomik koşullarla geçmişte birkaç kez karşılaştı. Bunlardan birisi 1991 yılıdır. 1990 yılı GSYH'mız cari fiyatlarla 397.2 milyar TL idi (152 milyar dolar). 1991 yılı ekonomik büyümemiz %0.4, enflasyonumuz %71, GSYH'mız 634.4 milyar TL (151.8 milyar dolar) olmuştu. Yani ekonomi büyümemiş, buna karşılık enflasyon

%71'lere geldiği için, dolar cinsinden değişmeyen GSYH, TL cinsinden görünüşte büyümüştü.

Slumpflasyon, çöküş içinde enflasyon gibi bir anlam taşıyor. Yani ekonomi küçüldüğü halde enflasyon olgusunun varlığını ifade ediyor. Dünya çapında en bilinen örneği 1929 büyük bunalımıdır. Türkiye ekonomisi de geçmişte slumpflasyonla birkaç kez karşılaştı. En yakın olanı 2001 krizi sonucunda yaşanan krizdir. Cari fiyatlarla GSYH'mız 2000 yılında 166.7 milyar YTL, sabit fiyatlarla 72.4 milyar YTL idi. Buna karşılık 2001 yılında %50'nin üzerindeki enflasyona eşlik eden %5.7'lik bir küçülme yaşayan ekonomide GSYH cari fiyatlarla 240.2 milyar YTL, sabit fiyatlarla 68.3 milyar YTL olmuştu. Yani nominal olarak büyümüş görünen Türkiye, reel olarak küçülmüştü.

Yapısal Reformlar

Yapısal reform, bir sistemin daha verimli çalışabilmesi ve şoklara karşı daha dayanıklı hale getirilebilmesi için o sistemin yeniden yapılandırılması olarak tanımlanabilir.

Diyelim ki sürekli açık veren bir sosyal güvenlik sistemi söz konusu. Bu açığı kapamanın üç yolu var:

- 1) Üyelerden alınan primleri artırmak.
- 2) Emekli maaşlarını ve sağlık sigortası katkılarını düşürmek.
- 3) Borçlanmak.

Borçlanmak geçici bir çözümdür ve bazen de sorunu ağırlaştırabilir. O halde kalıcı çözüm için ilk iki önlemi almak gerekecektir. Bu düzenlemelere “yapısal reform” diyoruz.

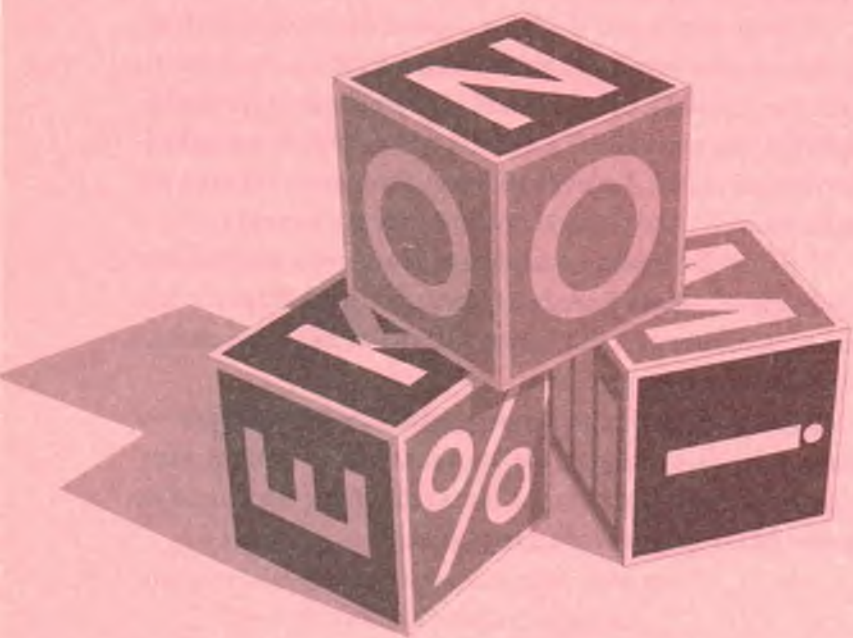
Türkiye’nin ihtiyacı olan ekonomik yapısal reformların en önemlileri üç başlıkta toplanabilir:

1) Büyümenin ithalata bağımlı yapıdan kurtarılması ve cari açığın düşürülmesi. Bunun iki yolu olabilir: İç tasarrufları artırmak veya üretimin ithalata dayalı yapısını yerli girdilere yöneltmek. Her ikisi de zaman alıcı ve biraz can acıtıcı önlemleri gerektirse de tıpkı deprem önlemi gibi mutlaka yapılması gereken şeylerdir.

2) Vergi sisteminin dolaylı vergilere dayalı olmaktan çıkarılıp dolaysız vergilere ağırlık veren bir yapıya dönüştürülmesi. Bu değişiklik öncelikle adil bir vergilemenin yerleştirilebilmesi için gereklidir. Çünkü dolaylı vergiler düşük gelirden oransal olarak daha yüksek vergi alınmasına yol açar. Bir başka yararı da kayıt dışılığı önleminde görülecektir.

3) Enerji faturasının azaltılması için gerekli tasarruf önlemlerinin alınması. Enerjimizi dışarıdan ithal ettiğimiz için cari açığa olumsuz katkı yapan bu ithalat kalemini azaltıcı önlemleri almamız gerekiyor.

Bunlara daha birçok konu eklenebilir. Yalnız ekonomi alanında değil, eğitimden adalet kadar birçok konuda yapısal reformlara ihtiyacımız var. Ama hemen başlamak için bu üç alan bence doğru bir başlangıç olabilir.

DIŞ DENGİ

Tüccarın ülkesi olmaz.
Thomas Jefferson

Cari Açık

Bir ülkenin yurtdışından döviz ödeyerek ithal ettiği mallar için yaptığı döviz ödemeleriyle, yurtdışına döviz karşılığı sattığı mallardan elde ettiği döviz gelirleri arasındaki farka dış ticaret dengesi denir:

$$\text{Dış ticaret dengesi} = \text{mal ihracatı gelirleri} - \text{mal ithalatı giderleri}$$

Bir ülke yalnızca mal ihraç edip mal ithal etmez. Bunların yanında hizmet ithalatı ve ihracatı da yapar. Ayrıca ülkenin taşımacılık gelir ve giderleri, faiz gelir ve giderleri gibi döviz kazanım veya kayıpları vardır. Bunları da malların üzerine eklersek, dış ticaret dengemiz cari denge halini alır. Bunu da şöyle formüle ederiz:

Cari denge = (mal ihracatı gelirleri + satılan hizmetlerden sağlanan gelirler + diğer gelirler) – (mal ithalatı giderleri + satın alınan hizmetlere ödenen giderler + diğer giderler) +/- cari transferler

Hizmetler; ulaştırma, turizm, haberleşme hizmetleri, inşaat hizmetleri, sigorta hizmetleri, mali hizmetler, kişisel ve kültürel hizmetler gibi kalemlerden oluşur. Bunları yabancılara sunduğumuzda gelir, onlardan aldığımızda gider olur. Gelirler; doğrudan yatırım, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardan elde edilen faiz, hisse geliri, kâr payı gibi tutarları içermektedir. Bu gelirleri yabancılardan elde ettiğimizde gelir, yabancılara ödediğimizde gider yazarız. Cari transferler (karşılıksız transferler); örneğin yurtdışındaki işçilerimizin gönderdiği paralar bu kategoriye girer.

Burada üç denge halinden biri olabilir: Yukarıdaki cari denge denkleminin ilk parantezinin içindekilerin toplamı ile cari transferler toplamı ikinci parantezdekilerden büyükse cari fazla, küçükse cari açık söz konusudur. Bu ikisi birbirine eşitse cari denge denk demektir.

Cari Açığın Doğum Yeri

Bir ekonomideki üretim miktarı, tüketime yönelik talebe bağlıdır. Talebi olmayan malın üretimi yapılmaz.

Bir ekonomide üretimin artması iki şekilde olur:

1) Mevcut üretim kapasitelerinin kullanım düzeyi artabilir.

2) Yeni üretim birimleri devreye girebilir.

İlki çok yaygın bir durum değildir. Çünkü kapasite kullanımını sınırlayan ve belirli bir düzeyde tutan birçok faktör vardır. Ekonominin üretiminin artması asıl olarak yeni üretim birimlerinin devreye girmesi sonucu ortaya çıkar.

Yeni üretim birimlerinin devreye girmesi yatırımla olur. Yeni bir fabrika, yeni bir elektrik santrali, yeni bir su üretim tesisi kurmak için yatırım yapmak gerekir. Yatırım yapmak için yatırımı yapacak olan kişi ya da kurumun ya kendi ta-

sarrufu olmalıdır ya da başkalarının yaptığı tasarrufları kredi olarak vermek amacıyla toplamış bir banka.

Dış dünyaya kapalı, sermaye akımlarının serbest olmadığı bir ekonomide tasarruflarla yatırımlar birbirine eşittir. Yani toplumun ne kadar tasarrufu varsa yapabileceği yatırım miktarının sınırı o kadardır. Buna karşılık dış dünyaya açık, sermaye akımlarının serbest olduğu bir ekonomide yatırımlar, iç tasarruflardan yüksek olabilir. Bu durumda aradaki fark dış tasarrufların kullanılmasıyla kapatılır.

Bir ekonomide yatırımlar o ekonomide yapılan tasarruflardan yüksekse, o ekonomi tasarrufları aşan yatırımları yapabilmek için tasarruf açığı verir ve bu farkı başka ekonomilerin tasarruflarını ödünç alarak ya da sermaye biçiminde çekerek karşılar.

Tasarruflarla yatırımlar arasında oluşan negatif fark bize cari açığı, pozitif fark ise cari fazlayı verir. Örneğin 2012 yılı için tahmin edilen tasarruf / GSYH oranı % 14, yatırım / GSYH oranı ise 20,1'dir. Aradaki 6,1 puanlık fark bize 2012 yılında karşılaşılan cari açık / GSYH oranını vermektedir.

Türkiye'nin Cari Açığı

Türkiye'nin 2012 yılı ödemeler dengesi sayıları şöyledir (milyar dolar):

İhracat:	163,2
İthalat:	228,6
Hizmet gelirleri:	43,5
Hizmet giderleri:	20,5
Diğer gelirler:	5,0
Diğer giderler:	11,7
Cari transferler:	1,4

Şimdi bunları aşağıdaki denklemlerde yerine koyarak dış ticaret dengesini ve cari dengeyi bulalım:

Dış ticaret dengesi = mal ihracatı gelirleri – mal ithalatı giderleri

$$\text{Dış ticaret dengesi} = 163,2 - 228,6 = - 65,4$$

Buna göre Türkiye 2012 yılında toplam 65,4 milyar dolar dış ticaret açığı vermiştir.

Cari denge = (mal ihracatı gelirleri + satılan hizmetlerden sağlanan gelirler + diğer gelirler) – (mal ithalatı giderleri + satın alınan hizmetlere ödenen giderler + diğer giderler) +/- cari transferler

$$\text{Cari denge} = (163,2 + 43,5 + 5) - (228,6 + 20,5 + 12,2) + 1,4 = -48,5$$

Buna göre Türkiye 2012 yılında toplam 48,5 milyar dolar cari açık vermiştir.

Cari açığı GSYH'ya (786 dolar) böler ve 100 ile çarparsak, cari açığın GSYH'ya oranını % 6,1 olarak hesaplamış oluruz.

Ödemeler Dengesi Finansmanı

Ödemeler dengesinde bir de finansman bölümü yer alır. Bu bölüm cari dengenin nasıl finanse edildiğini gösterir. Eğer cari açık söz konusuysa dışarıdan ülkeye hangi yolla finansman girdiği, eğer cari fazla söz konusuysa bu fazlanın dışarıda hangi alanlara gittiği burada görülür. Ülkeye gelen finansmanın nereden geldiği bilinmeyen miktarı net hata ve noksan kaleminde (+) işaretle yer alır. Eğer tam tersine ülkeden çıkmış olup da nereye gittiği belirlenemeyen bir miktar söz konusuysa, bu da yine net hata ve noksan kaleminde (-) işaretle yer alır.

Ödemeler dengesinde yer alan resmi rezervler kalemi Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinde o dönem içindeki artış veya azalışı gösterir. Eğer rezerv kaleminde yer alan miktar (+) işaret taşıyorsa rezervlerde azalma olmuş, yani finansmanın bir bölümü rezervler kullanılarak karşılanmış demek-

tir. Tersine rezervler (-) işaret taşıyorsa bu da rezervlerde artış olmuş, yani finansman fazlası rezervlere eklenmiş anlamına gelir.

Bir ülkeye finansman olarak giren yabancı kaynaklar başlıca şu şekillerde girer:

1) Doğrudan yatırımlar (yabancı bir şirketin Türkiye’de fabrika, şirket, banka, alışveriş merkezi vb. kurmak üzere ya da yabancıların Türkiye’de gayrimenkul almak üzere getirdiği dövizler).

2) Portföy yatırımları (yabancıların tahvil, bono, hisse senedi veya borç senedi almak üzere getirdiği dövizler).

3) Diğer yatırımlar (şirketlerin aldığı ticari krediler, bankaların aldığı sendikasyon kredileri, IMF kredileri ve yabancıların bankalara yatırdığı mevduat gibi nedenlerle gelen dövizler).

4) Net hata ve noksan (nedeni bilinmeyen ölçüm ya da kayıt dışı giren ya da çıkan dövizler).

Net Hata ve Noksan

Bir ülkenin dış dünya ile ekonomik ilişkilerini gösteren ödemeler dengesine ilişkin verilerin derlenmesinde ortaya çıkan hatalar ve eksikliklerin ödemeler dengesi tablosunda gösterildiği kaleme net hata ve noksan adı veriliyor.

Ödemeler dengesinde dört ana hesap yer alır:

1) Cari işlemler dengesi (ihracat + hizmet gelirleri + diğer gelirler – ithalat – hizmet giderleri – diğer giderler)

2) Sermaye hesabı (göçmen transferleri + üretilmeyen ve finansal olmayan varlıklar)

3) Finans hesabı (doğrudan yatırımlar + portföy yatırımları + diğer yatırımlar)

4) Rezerv varlıklar (resmi döviz rezervlerindeki artış ya da azalışlar ve IMF'ye yapılan ödemeler ya da IMF'den alınan krediler)

Bu dört denge de artı veya eksi işaret taşıyabilir. Bilanço

mantığı gereği bu dört dengenin toplamının sıfıra eşit olması gerekir.

$$+/- \text{ Cari işlemler dengesi } +/- \text{ sermaye hesabı } +/- \text{ finans hesabı } +/- \text{ rezerv varlıklar} = 0 \text{ (1 numaralı denklem)}$$

Ne var ki çeşitli kayıt hataları veya eksiklikleri nedeniyle bu hesapların toplamı uygulamada sıfırdan büyük ya da küçük çıkar. Ödemeler dengesi, çift taraflı kayıt yöntemine göre tutulan muhasebe sistemine dayalı bir bilanço olduğu için tanım gereği dengede olması gerekmektedir. O nedenle dengeyi sağlayabilmek için ortaya çıkan fark ters işaretli olarak “net hata ve noksan” adı altında yazılır ve böylece ödemeler dengesi dengeye gelmiş olur. Buna göre yukarıdaki denklem şu şekli alır:

$$+/- \text{ Cari işlemler dengesi } +/- \text{ sermaye hesabı } +/- \text{ finans hesabı } +/- \text{ net hata ve noksan } +/- \text{ rezerv varlıklar} = 0 \text{ (2 numaralı denklem)}$$

Yukarıdaki 1 numaralı denklemde sonuç sıfırdan büyük çıkmışsa ülkeye kaynağı bilinmeyen bir döviz girişi olmuş demektir. Bu durumda net hata ve noksan kalemi artı işaret taşır. Denklemde sonuç sıfırdan küçük çıkmışsa ülkeden kaynağı bilinmeyen bir döviz çıkışı olmuş demektir. Bu durumda net hata ve noksan kalemi eksi işaretli olur.

Sermaye Hareketleri

Sermaye, bir iş kurabilmek, bir yatırım yapabilmek için gerekli olan varlık veya borçların toplamıdır. Uluslararası alanda bizi daha çok ilgilendiren bölüm sermayenin nakde dönüşmüş halidir. Sermayenin getirisi sanılanın aksine kâr değil faizdir.

Bunları kolaylık olsun diye sıralayalım:

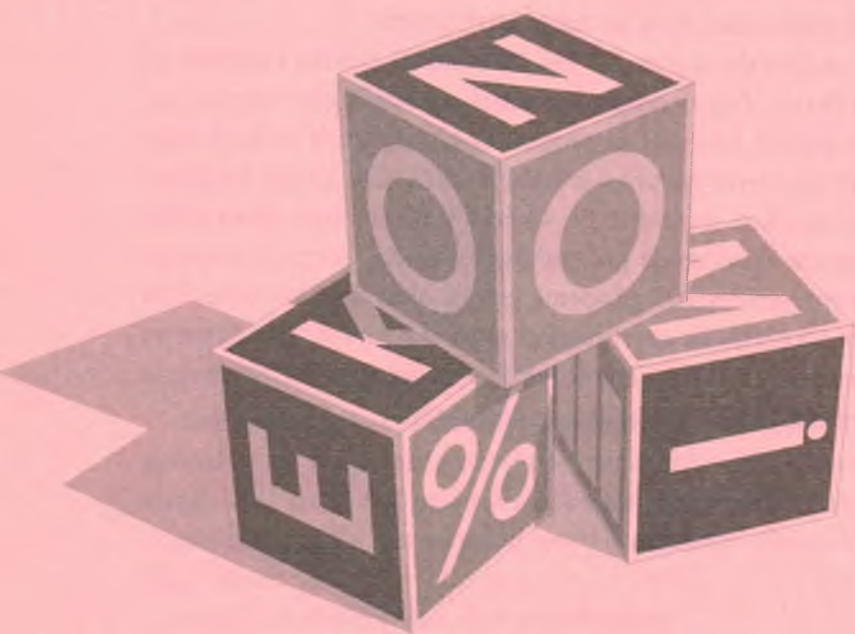
- Emegın getirisi ücrettir.
- Toprak veya benzeri mülklerin mal sahipliğinin getirisi ranttır (kira).
- Sermayenin getirisi faizdir.
- Girişimciliğın getirisi kârdır.
- Girişimci denilen kişi, emek, toprak ve sermayeyi bir araya getirip işi kuran ya da yatırımı yapan kişidir.

İki türlü yatırım söz konusudur:

1) Yukarıdaki faktörleri bir araya getirip bir işletme kurmak ve kâr elde etmeye çalışmak.

2) Sermayeyi portföy yatırımlarında değerlendirmek. Yani hisse senedi veya tahvil satın almak, bankaya mevduat yapmak, altın gibi kalemlere para yatırmak yani spekülasyon yapmak. Tahvil ve banka mevduatı faiz getirir, hisse senedi kâr payı sağlar, altın ise değer artışı getirir.

Adana'da oturan bir kişi İstanbul'da fabrika kurabilir ya da ileride değerlendirildiğinde satmak amacıyla gayrimenkul satın alabilir. İstanbul'da oturan bir kişi de İzmir'de tarla satın alıp bir tarım işletmesi kurabilir. Yani ülke içinde sermayenin hareketi serbesttir. Bu serbestlik uluslararası alana yayıldığında ekonomide kullanıldığı anlamda "sermaye hareketlerinin serbestliği" gündeme gelmiş olur. Yani bir Amerikalı gelip Antalya'da gayrimenkul satın alıp kiraya verebiliyor ve kira gelirini ülkesine götürebiliyorsa sermaye hareketlerinin serbestliğinden söz ediyoruz demektir.

DÖVİZ VE DÖVİZ KURU

Parlayan her şey altın değildir.
Alman Atasözü

Döviz, Kambiyo, Kur, Parite

Döviz, yabancı paralara verilen addır. Kambiyo da aynı anlamda kullanılır. Örneğin ABD doları, euro ya da Japon yeni bizim açımızdan dövizdir. TL de bir Amerikalı açısından dövizdir.

Kur, bir ülke parasının yabancı paralara karşı olan değeridir. Parite de aynı anlamda kullanılır. Örneğin TL'nin dolar kuru 2,25 denildiğinde, 1 doların 2,25 TL ettiği ifade edilmiş olmaktadır.

Bir ülkenin yabancı paralara karşı değerini belirlemede kullanılan iki temel yöntem vardır:

- 1) Sabit döviz kuru yöntemi.
- 2) Dalgalı döviz kuru yöntemi.

Sabit döviz kuru yöntemi uygulamasında ülke parasının yabancı paralara karşı değeri bir kamu otoritesi (genellikle Merkez Bankası) tarafından belirlenir. Değişiklik gerekiyor-

sa bunu da söz konusu otorite yapar ve ilan eder. Bu yöntem geçmişte yaygın şekilde uygulanıyordu. Türkiye, 1980'lerin ortalarına kadar bu yöntemi uyguladı.

Dalgalı döviz kuru uygulamasında ülke parasının yabancı paralar karşısındaki değeri, tıpkı diğer mallarda olduğu gibi arz ve talep koşulları tarafından piyasada belirlenir. Örneğin dolara talep artmışsa dolar kuru yükselir, ülkeye euro girişi yani arzı artmışsa o zaman da euro kuru düşer.

Dalgalı döviz kuru bu kadar serbest olarak uygulanmamakta, Merkez Bankalarının zaman zaman müdahaleleri söz konusu olmaktadır. Örneğin TL, dolara karşı hızlı bir değer kazanımı içine girmiş ve bu gidiş ithalatı artırmak, ihracatı düşürmek yoluyla cari açığı artıracak bir eğilim kazanmaya başlamışsa, Merkez Bankası devreye girerek duruma müdahale edebilmektedir. Ya da tersine, TL dolara karşı hızlı bir değer kaybı içine girmişse, bu gelişme enflasyonu yukarı çekebileceği için, Merkez Bankası devreye girerek dolar kurunu düşürmek amacıyla dolar satışı yapabilmektedir.

Paranın Dış Değeri

Diyelim ki küresel sistemde yaşanan kriz dolayısıyla doların TL karşısındaki değeri (dolar kuru) yükselmeye başlamış olsun. Bu durumda insanlar varlıklarını koruyabilmek için dolara dönmeye, yani dolar talebini artırmaya yönelebirlirler. Bu talep artışı dolar kurunun daha da yükselmesine yol açabilir. Bu durumda Merkez Bankası devreye girerek elindeki dolar rezervlerini satmaya ve piyasada doları bollaştırarak kuru düşürmeye ve bu atağı önlemeye çalışır. Diyelim ki tam tersi oldu ve ülkeye giren fazla miktardaki dövizler, bir döviz bolluğu yarattı ve döviz kurları düşmeye, TL değerlenmeye başladı. TL değerlendikçe ithalat ucuzlayacağı için cari açık büyüyecek demektir. Bu durumda Merkez Bankası piyasadandan döviz toplayacak ve karşılığında TL vererek TL'nin bollaşmasına ve değer kaybetmesine yol açacaktır.

Merkez Bankaları döviz piyasalarına döviz alım ya da sa-

tım ihaleleriyle müdahale edebileceği gibi doğrudan satış veya alış yapmak suretiyle de müdahale edebilir. Aslında tam dalgalı döviz kuru rejiminde piyasaya hiç müdahale edilmemesi gerekmele birlikte, yöntemin bu saf hali dünyada pek bir uygulama bulmamıştır.

Bir ülkenin parası yabancı paralara karşı niçin değerlenir ya da değer kaybeder? Bunun en bilinen nedeni o ülkenin ekonomisinin güçlenmesi ya da güç kaybetmesidir. Eğer bir ülkenin ekonomisi güçleniyorsa, o ülkenin dünya pazarlarında ağırlığı artıyorsa ve enflasyon, bütçe açığı, cari açık, borç stoku gibi makro ekonomik göstergeleri sağlam görünüyorsa, o ülkenin parası yabancı paralara karşı değer kazanır. Bu genel değerlendirmeye karşılık her tür malda söz konusu olabilecek spekülasyonların bu konuda da geçerli olabileceğine ve bazen görünümle paralel olmayan gelişmelerin ortaya çıkabileceğine dikkat etmekte yarar vardır.

Dolar Yükselirse Kriz Olur mu?

Çoğu insan için dolar TL'ye karşı değer kazanırsa bu, krizin habercisi olarak kabul edilir. Eski dünya düzeninde yani sermaye hareketleri böylesine serbest değilken, yani para istediği yere istediği gibi kolayca transfer edilemezken ve Türkiye'nin döviz rezervleri düşük düzeyde iken bu yaklaşım çok da yanlış değildi.

Türkiye'nin yurtiçi tasarrufları yeterli değildir. Bu eskiden beri böyledir. O nedenle de yatırım için yabancı tasarrufları ülkeye çekmeye ihtiyacı vardır. Dışarıdan borçlanılabildiği ölçüde yatırım ve üretim yapılmakta ve ithalat yükselmekte, cari açık artmaktadır. Bunların sonucunda ülke de hızlı büyümektedir. Bir süre sonra işler kötüye giderse o zaman borçlanma zorlukları ortaya çıkmakta, eski borçlar ödenememekte ya da yenileri alınamamakta, ithalat ve ardından büyüme düşmektedir. Sonuçta TL, dolara karşı de-

ğer kaybetmektedir. İşte o aşamada vatandaş bu gidişi kriz olarak algılamaktadır.

Dolar yukarı gittiğinde Merkez Bankası rezervlerini piyasaya satarak doları bollaştırmakta ve TL'sini kitledi. Çünkü insanlar dolar alabilmek için TL vermektedir. Bu durumda TL değerlenmekte, dolar değer kaybetmektedir.

Yani özetle dolar yükseldiğinde eskisi kadar kolay kriz olmaz. Ama bu, hiç kriz olmayacak anlamına da gelmemeli. Asıl kriz TL aşırı değerli kalmaya devam ederse olur. O zaman bizim cari açık alır başını gider ve kriz tohumları ekilmeye başlanır.

İlginç bir durum ama TL'nin aşırı değerli olması bir süre sonra aşırı değersiz hale gelmesine yol açar. Ki bu durum doların değer kazanması ve vatandaşın kriz çıkar mı korkusunun başlangıcını oluşturur. Daha açık bir ifadeyle, TL'nin aşırı değerli olması, aşırı değersiz olmasına göre daha tehlikelidir.

Kur Sepeti

Bir lke parasının yabancı paralar karşısındaki değerini ölçmek için birden fazla yabancı para birimiyle oluşturulan sepete kur sepeti denir. Eğer bir ülkenin parası örneğin başlıca iki yabancı parayla çok yakından ilişkiliyse, o zaman kur sepetine göre lme yapmak doğru bir yaklaşım olur. Örneğin Türkiye'nin ithalatının ve dış borçlanmasının ağırlığı dolar ile, buna karşılık ihracatının ve bazı hizmet gelirlerinin ağırlığı euro ile dir. Bu durumda TL'nin dolar ve euro dan oluşan bir sepete karşı değerinin değişimini ölçmek önem kazanır.

Kur sepeti denildiğinde bizim açımızdan şöyle formüle edilecek bir durum anlaşılır:

$$\text{Kur sepeti değeri} = (1 \text{ USD} + 1 \text{ Euro}) / 2$$

Dolar ve euronun TL karşısında Ekim 2013 itibariyle değerleri şöyledir:

1 USD = 1,98 TL

1 Euro = 2.70 TL

Bu durumda kur sepeti değeri şöyle hesaplanıyor:

$$\text{Kur sepeti değeri} = (1,98 + 2,70) / 2 = 2,34$$

Diyelim ki bizim açımızdan dolar için 2,00 paritesi dış borçlanma maliyetlerimiz ve ithalat maliyetimiz açısından katlanılabilecek en yüksek paritedir. Yine diyelim ki bizim açımızdan euro için 2,10 paritesi ihracat ve benzeri gelirlerimiz açısından kabul edebileceğimiz en düşük paritedir. Bu durumda 2,05 değerindeki kur sepeti değeri de bizim açımızdan uygun değerdir. Bunun altına düştüğünde bu düşüş eğer doların düşüşünden kaynaklanıyorsa fazla sorun yok demektir ama eğer euronun düşüklüğünden kaynaklanıyorsa sorun var demektir. Çünkü ilkinde maliyetlerimiz düşerken, ikincisinde gelirlerimizin TL karşılığı düşüyor demektir.

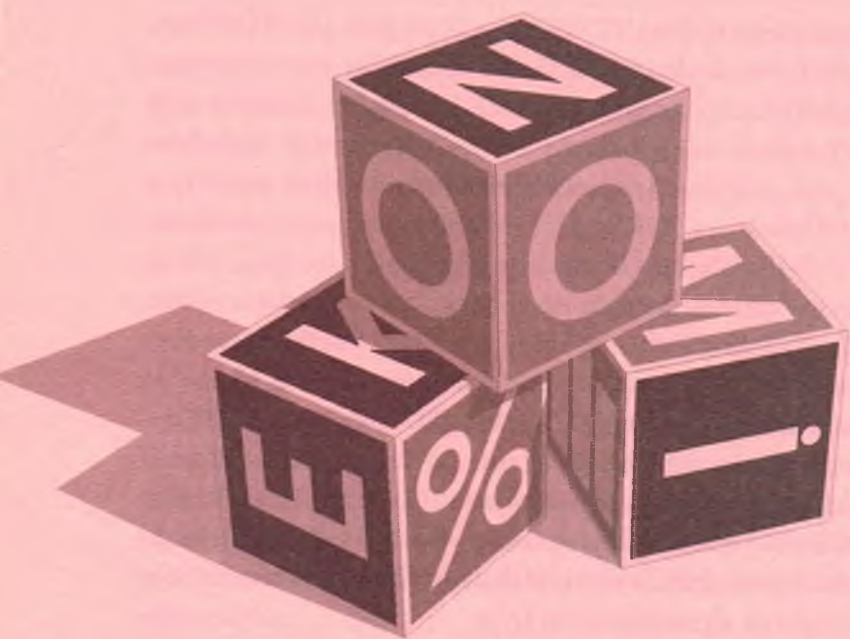
REK Nedir?

TCMB uygulaması açısından, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli paya sahip ülkelerin para birimlerinden oluşan sepete göre, TL'nin ağırlıklı ortalama değerine nominal efektif döviz kuru (NEK), NEK'deki nispi fiyat etkilerinin arındırılmasıyla oluşturulan ortalamaya da reel efektif döviz kuru (REK) adı veriliyor.

TÜFE bazlı REK hesaplaması, Türkiye'deki fiyat düzeyinin dış ticaret yapılan 36 ülkenin fiyat düzeylerine oranının ağırlıklı ortalaması alınarak yapılıyor. 2003 yılı baz yılı olarak kabul edildiği için indeks 2003 = 100 olarak başlatılmış bulunuyor. Burada ülkelere verilen ağırlıklar ülkelerin Türkiye ile olan dış ticaret ağırlığına göre hesaplanıyor. Bu hesaplamayla bulunan nominal efektif kurlar TÜFE ile düzeltilerek reel efektif kur indeksine ulaşıyor.

TCMB, herhangi bir aya ilişkin REK endeksini izleyen ayın ilk haftasında yayınlıyor.

Kamuoyu başta dolar ve euro olmak üzere döviz kurlarına ve bu ikisinin oluşturduğu kur sepeti oranına bakarak TCMB'nin döviz piyasasına müdahale edip etmeyeceğini, ederse kuru ya da sepeti nereye getirmek istediğini anlamaya çalışıyor. Oysa TCMB'nin açıkladığına göre TCMB açısından önemli olan tek tek kurlar ya da dolar-euro sepeti değil REK. Açıklamaya göre REK'in 120-125 aralığına doğru hareketlenmesi halinde TL'nin değerlendirildiği anlaşılıyor ve para politikası araçları kullanılarak müdahale edilebilir. TCMB Başkanı, REK'in 125-130 aralığında seyretmesi halinde TCMB daha sert önlemlerle müdahale edeceğini, 130'un üzerine çıkması halinde ise elindeki bütün araçlarla müdahale edeceğini açıklamış bulunuyor. 2013 yılının ikinci yarısından sonra yaşanan gelişmeler sonucunda REK'in 110'un altına düşmesi halinde TCMB'nin, TL'nin aşırı değer kaybına uğradığını düşüneceği ve yine döviz piyasasına müdahale edeceği ortaya çıktı. Bu durumda TCMB açısından, REK'in 110 ile 120 arasında seyretmesi normal bir salınım, bu limitlerin dışına çıkması ise müdahale edilmesi gereken bir salınım olarak algılandığı anlaşılıyor.

YÖNETİM

*Bürokrasi, genişleyen bürokrasinin
ihtiyaçlarını karşılamak için genişler.*

Oscar Wilde

Portföy Yönetimi

İktisatçılığı ya da finans uzmanlığını biraz ilerletebilmenin temel yolu, göstergeleri izlemek ve tahmin yapmayı öğrenmekten geçer.

Diyelim ki elinizde 1,000 TL nakit para var. Bununla bir yıl sonra bir ödeme yapacaksınız ve bir yılda paranızı değerlendirmek istiyorsunuz. Önünüzdeki seçenekler şunlardır:

- 1) Bankada yıllık % 10 faizli TL mevduat hesabı açmak.
- 2) Döviz satın alıp bankada yıllık % 5 faizli dolar veya % 3 faizli euro mevduat hesabı açmak.
- 3) % 10 faiz getirisi olan hazine bonusu ya da devlet tahvili almak.
- 4) İMKB'den hisse senedi almak.
- 5) Altın almak ya da altın hesabı açtırmak.

Bunlar arasından hangisini tercih edeceğinizi belirlemek için karşılaştırmalar yapabilirsiniz.

Böyle bir karşılaştırma yaparken bildiklerimiz ve bildiklerimiz söz konusu olacaktır. Mevduat faizini paramızı bankaya yatırırken biliyoruz. 1.000 TL'mizi bankaya bir yıl vadeli mevduat olarak yatırdığımızda yıllık % 10, yani 100 TL faiz gelirimiz olacaktır. 1.000 TL'mizi örneğin 1,8 TL'lik kurdan dolara çevirsek, elimize geçecek $(1.000 / 1,8 =)$ 556 doları yıllık % 5 faizle bankaya yatırsak $(556 \times \% 5 =)$ 28 dolar faiz geliri elde edeceğiz demektir. Kurun bu bir yıllık sürede hiç değişmeden 1,8 olarak kaldığını varsayarsak, getirmemiz TL cinsinden $(28 \times 1,8 =)$ 50 TL olacak demektir. Bu durumda TL mevduata göre 50 TL daha düşük gelir elde etmiş olacağız.

Peki o halde bazı kişiler niçin dolar (ya da başka yabancı para) cinsinden mevduat yapmayı tercih ederler? Bunun yanıtı bu süre içinde doların değerleneceği ya da TL'nin değer kaybedeceği beklentisidir. Demek ki portföy yatırımı yaparken beklentilerimiz çok önemli yer tutuyor.

Sepet Sepet Yumurta

Gidip de bir yatırım uzmanına “paramı nereye yatırayım” diye sorsanız, size muhtemelen “bir sepet yap” önerisinde bulunur. Siz de büyük olasılıkla bilmediğiniz ortaya çıkmasını diye “ne sepeti” diye soramazsınız ve anlamış gibi yaparsınız. Oysa sepet denilen şey “tasarrufunuzu farklı alanlara bölüştürün” demenin değişik bir ifadesidir.

Diyelim ki 10.000 TL tasarrufunuz var. Bu tasarrufu değerlendirebileceğiniz seçenekler de diyelim ki bir önceki dönemde yan sayfadaki tabloda gösterildiği gibi gelişmiş olsun.

Aşağıdaki tabloya bakınca, 10.000 TL tasarrufunuzun tamamını altına yatırmak en akılcı yol gibi görünüyor. Ya da biraz altın biraz da hisse senedi alınırsa kârlı bir yatırım yapılmış olacak gibi duruyor. Ne var ki bu tablo geçen yıl yaşananlara göre biçimlenmiş bir tablo. Yani aynı şeylerin bu yıl da yaşanacağı anlamına gelmiyor. Beklentilerin birden bozul-

masıyla altın fiyatları tepetaklak düşebilir ve hisse senetleri inanılmaz değer kayıpları yaşayabilir. Tam tersine dolar, euro gibi dövizler TL'ye karşı değer kazanmaya başlayabilir. Bu durumda bir önceki yılda kazandıklarınızın tamamını kaybedebilirsiniz.

İşte sepet dediğimiz şey burada bir çeşit sigorta işlevi gö-
rerek sizi bu büyük kayıplardan koruyabilir. Buna göre para-
nızı bu alanlar arasında bölmeniz en uygun seçenek olacaktır.

	Yıllık getiri (%)
TL mevduat	10
Döviz mevduat	4
Tahvil, bono	9
Hisse senedi	22
Altın	30

Lale ılgınlığı

Lale soğanı ilk kez Kanuni Sultan Süleyman zamanında Hollanda'nın İstanbul Büyükelçisi tarafından Hollanda'ya getirilmiş ve tanıtılmıştı. Zaman içinde lale, Hollanda'da bir lüks ve statü sembolü haline geldi. Laleye talep arttı ve bu artış lale soğanı fiyatlarının yükselmesine yol açtı. Lale soğanları için özel piyasalar oluşmaya başladı. O dönemde ortalama yıllık ücretin 300 guldenden dolayında olduğu Hollanda'da lale soğanları 225 guldene alıcı buluyordu.

1636 yılında lale Hollanda'nın birçok kasabasında borsalarda satılmaya ve geleceğe dönük sözleşmelere konu olmaya başlamıştı. Fiyatların yükselmesinin temel nedeni bu tür sözleşmelerle lale soğanı alanların bunları daha pahalıya satarak para kazanabilmeleriydi. Sürekli yeni alıcıların piyasaya girmesi bu beklentiyi yaratmıştı.

3 Şubat 1637 sabahında piyasada yeni alıcı kalmadığı ger-

çeği ortaya çıkınca, laleler ve geleceğe dönük lale soğanı sözleşmeleri alıcı bulamaz hale geldi. Sözleşme sahipleri sözleşmelerin gereğini yerini getirip lale üreticilerinin paralarını ödeyemez oldular. Çünkü onların para kazanabilmesinin yolu bu sözleşmeleri satabilmelerinden geçiyordu. Profesyonel lale yetiştiricileri sipariş ettikleri laleleri almayan sözleşme sahiplerini dava ettiler. Davalar aylarca sürdü ama paraların ödenmesi hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmedi. Lale piyasası böylece kt ve fiyatlar hızla düştü.

ABD'nin küresel krize gelinceye kadar son on yılda uyguladığı ekonomik büyüme modeli büyük lde emlak fiyatlarına dayalı bir modeldi. Sonra günün birinde bu gayrimenkullere talep kaybolunca, önce türev ürünler sonra da gayrimenkul piyasası kverdi.

Devlet Yönetimi

Batıda daha çok hükümet (government) terimi kullanılsa da, bizde kamu kesimi otoritesini temsil anlamında devlet terimi kullanılmaktadır. Devlet denildiğinde toplum adına ortak kararları alan, uygulayan bürokratik ve siyasal birimlerin toplamı anlaşılmaktadır. Toplumsal yapının örgütlenme biçimine göre devlet daha ağırlıklı ya da daha dar bir yetkiler bütününü temsil edebilir.

Devletin ekonomideki yeri uygulanan ekonomik sisteme göre farklılık gösterir. Kapitalist sistem uygulanıyorsa devletin ekonomideki yeri sosyalist sistemdekine göre çok daha dardır. Buna karşılık kapitalist sistem içinde olan ekonomilerde de devlet için standart bir sınır söz konusu değildir. Kimilerinde devlet çok daha geniş yetkiler kullanırken, kimilerinde özel sektör asıl ağırlığı üstlenir.

Kapitalist sistemde üretim araçlarının mülkiyeti özel ke-

simde olduğu halde sosyalist sistemde devlettedir. Buna karşılık, kapitalist sistemi uyguladığı halde mülkiyeti devlete ait olan kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla devletin mal ve hizmet üretiminin doğrudan içinde olması hali de birçok ekonomide geçerlidir.

Bütün bu farklılıklara karşılık devlet, ekonomi üzerinde uyguladığı maliye ve para politikası aracılığıyla etkili olur. Dünyanın piyasa ekonomisi konusunda en ileri gitmiş, bütün işletmelerini özelleştirmiş olan toplumlarında bile devletin politikalar aracılığıyla etkili olması mümkündür. Örneğin devlet, katma değer vergisi oranlarını 10 puan artırarak fiyat ve oradan giderek talep ve satışlar üzerinde etkili olabilir. Ya da harcamalarını artırarak, piyasaya daha fazla para çıkmasına yol açıp talebin canlanmasını sağlayabilir.

Şirket Yönetimi

Şirketler, içinde yaşadığımız piyasa ekonomisi sisteminin en önemli karar alıcılarıdır. İşe adam almaktan üretim için gerekli hammadde ve malzemeyi almaya, fabrika ya da işyeri yapmak için arsa satın almaktan ofis binası kiralamaya, üretilen malı piyasaya satmaktan yurtdışına ihraç etmeye kadar birçok faaliyeti yürütürler. Bu faaliyetlerin hepsi birer ekonomik sonuç doğurur.

Örneğin bir şirket işe adam aldığı anda istihdamı etkiler. Eğer işe aldığı kişi işsiz ise işsizlik oranına azaltma yönünde etki yapmış olur. Bu işçiye ücret ödediğinde bir tüketim kapaşı açmış, dolayısıyla piyasada talebi etkilemiş olur. Üretim için gerekli hammadde ve malzemeyi satın aldığı anda bunları satan şirketlere gelir aktarmış olur. O şirketler bu gelire işçilerinin ücretlerini öder, hammadde ve malzemeyi üretecek girdileri alır. Fabrika veya işyeri yapmak için arsa satın aldı-

ğında ya da ofis için bina kiraladığında bunların sahiplerine gelir aktarmış olur. Bu böyle devam eder gider.

Şirket yönetimi iki temel kural üzerine dayanır:

1) Kâr etmek.

2) Elde edilen kârın bir bölümünü hissedarlara dağıtmak.

Karma ekonomi sistemi ise hem devletin hem de özel kesimin belirli ağırlıklara sahip olduğu bir sistemdir. Bugün dünyadaki bütün ekonomiler karma ekonomik sistemi uygulamaktadır. Yani ne piyasa ekonomisinde devlet tümüyle ve yalnızca klasik fonksiyonlarına dönmüştür, ne de planlı ekonomide özel kesim tümüyle ortadan kalkmıştır.

Devlet yönetimi şirket yönetiminden farklı olarak kâr etmek temeline dayanmaz. Tam tersine toplumdan alınan vergileri kullanarak toplum yararına, gerektiğinde zarar etmeyi göze alarak iş yapmak devlet yönetiminin dayanağıdır.

Devlet ve Şirket

Zaman zaman iŐadamlarından duyarsınız: “Devleti Şirket gibi yönetmek gerekir,” derler. Çevrenizdeki çoğu kişi de “adam haklı” diyerek bu söze destek verirler. Çok az insan da “devletin Şirket gibi ynetilemeyeceğini” söyler ama fazla taraftar bulamaz.

Şirketin patronu bellidir. Birden fazla sahibi olsa da, hatta halka açık bir Şirket bile söz konusu olsa, Őirketle ilgili kararları alıp uygulayan bir baŐkan ve yönetim kurulu vardır. Oysa devlette patron belli değildir. Kısımten parlamento, kısımten hükümet, kısımten bürokrasi, kısımten denetim organları, kısımten de yargı yetkili hale gelir.

Devlet, Őirketlerden farklı olarak vergi toplama yetkisine sahiptir. Oysa Şirketler finansman sıkıntısına düŐse böyle bir imkânları yoktur.

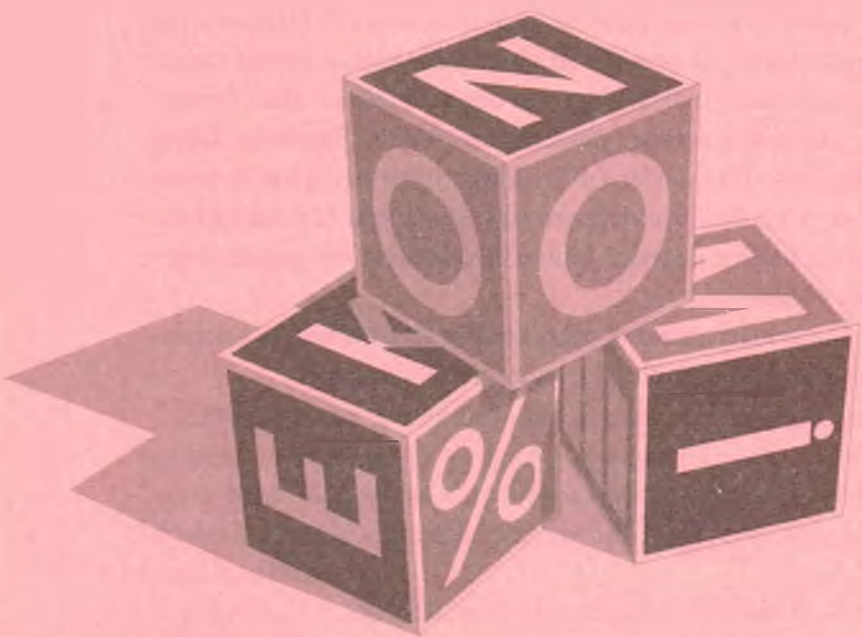
Devletin borlanmasıyla Şirketin borçlanması farklıdır.

Devletler, şirketlere göre daha uzun vadeli ve ucuz maliyetle borçlanabilirler. Genelde şirketlerin kredibilitesi içinde buldukları devletin kredi değerliliğiyle sınırlıdır.

Şirketler sermayelerini halka açabilirler, hisse senedi çıkarabilirler. Devletlerin sermayesi olmadığı için böyle bir işlem yapamazlar.

Şirketler malvarlıklarının değerini bilirler ve bilançolarında gösterirler. O nedenle şirketlerin bir piyasa değeri vardır. Oysa devletler malvarlıklarının değerini tam olarak bilemezler. Ormanlar, sahiller devletin malı sayılır. Bunların değeri bilinemez. Yani devlet sahip olduğu nakit varlıkları ve tapulu gayrimenkullerin değerini bilse de tapulu olmayan gayrimenkullerinin değerini bilmez. Devletlerin bir piyasa değeri de olmaz.

Bu farkları artırmak mümkündür. İşte bu nedenle devletler şirket gibi, şirketler de devlet gibi yönetilemez.

KÜRESEL SİSTEM

*Küresel sistem, kapitalizmin bir
ekonomik ve sosyal sistem olarak
dünyaya yayılmasıyla ortaya çıkmıştır.*

Mahfi Eğilmez

Küresel Sistem

Kapitalist sistem ya da küreselleşme, kapitalizmin dünyaya çapında egemen olması demektir. Bu, yalnızca bir ekonomik sistem egemenliğinden öteye giderek Batılı kültürünün Doğuya egemen olması anlamına da gelmektedir. Hem ekonomik hem de kültürel anlamda en önemli egemenlik göstergeleri arasında McDonald's hamburgeri, Coca Cola, blue jean, pop müzik gibi kültürel unsurlar sıralanabilir. Küresel sistem, ekonomisiyle, yemek kültürüyle, müzik kültürüyle bütün dünyaya egemen olmuş görünüyor.

Küresel sistemin, kapitalizmin önceki aşamalarından en belirgin farkı sermaye hareketlerinin serbestliğidir. Sermaye hareketlerinin serbestliği ifadesiyle para, mevduat, kredi gibi yatırım için hazır varlıkların kısıtlamaya uğramaksızın her tarafa gönderilebilmesini kastediyoruz. Yani bir ABD'li yatırım fonu, ABD'li tasarruf sahiplerinden topladığı para-

yı Türkiye'ye getirip Türk hazine tahviline veya İMKB'de bir Türk şirketinin hisse senedine veya bir Türk bankasındaki mevduat hesabına yatırabiliyorsa ya da o parayla gelip Türkiye'de bir işletme kurabiliyorsa sermaye hareketleri serbest demektir. Eğer aynı şeyleri yapmak isteyen Türk yatırımcı için ABD'de bunları yapmak mümkünse, bu iki ülke arasında sermaye hareketleri serbesttir. Küresel sistem bu ikili ilişkiyi bütün dünyaya taşımış bulunuyor. Yani elinde parası olan birisi dünyanın hemen her tarafından hisse senetleri alabilir, yatırım yapabilir.

Merkantilizm döneminde ticaret ağırlık kazanmıştı ama uluslararası ticarete birçok kısıtlama vardı. Sanayi kapitalizmi bu kısıtlamaların kalktığı dönemdir. Mal ticareti serbest kalmıştı. Küresel sistemde mal ticaretine ek olarak sermaye hareketleri de serbest kalmıştır. Kısıtlı kalan tek şey emeğin serbest dolanımıdır.

Kapitalizmin Üç Büyük Krizi

İçinde bulunduğumuz sistemin adı kapitalizmdir. Kapitalizm sözcüğü ile sermayenin ekonomiyi yönlendirdiği bir sistem ifade edilmiş olur.

Ekonomik sistem büyük ölçekli dönüşümlerin içine girdiğinde bir süre sonra krize neden olmaktadır. 1873 tarihli Uzun Depresyon, merkantilizmden sanayi kapitalizmine geçişin sancıları sonucunda çıkmıştır. Ticaret kapitalizminden sanayi kapitalizmine geçiş kuralları ve denetimiyle birlikte uygulanması gereken büyük bir dönüşümdür. Ne var ki uygulama böyle olmamış, kurallar ve denetim hep çok gecikmeli olarak gelmiş, gelene kadar da kriz yaratan ortam gelişmiştir. Sanayi kapitalizminin yarattığı aşırı üretimin deniz aşırı ülkelere pazarlanmasıyla sorun aşılabilmiştir. Lenin bu aşamayı emperyalizm olarak adlandırıyor.

1929 tarihli Büyük Depresyon, ticaretin bütün dünyada

serbestleştirdiği ve finansal kapitalizme geçiş aşamasının yaşandığı bir dönemde çıkmıştır. Ekonomik sistemde yine büyük bir dönüşüm yaşanmaya başlamış, uygulama, yine kuralları ve denetimi beklemeksizin ilerlemiş ve sonuçta kriz yaratmıştır.

2008 Küresel Krizi ise kapitalizmin küreselleşmesinin ardından çıkmıştır. Bu kez yaşanan büyük dönüşüm sermaye hareketlerinin serbest kalması ve bütün dünyanın tek bir oyun alanına dönmesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Kurallar ve denetim yine bu yeni dönüşüme ayak uyduramamış ve başıboş kalan sistem yine kriz yaratmıştır.

Nabukadnezar'ın Rüyası

Babil krallığının önemli kralları arasında en çok bilinenleri ünlü yasa koyucu Hammurabi ve Babil'i bir süper güç haline getiren Nabukadnezar'dır. M. Ö. 605 ile 562 yılları arasında yaşayan II. Nabukadnezar, çevredeki krallıkları ya fethederek ya da anlaşmalarla kendi krallığına bağlayarak Babil'i dönemin en güçlü krallığı haline getirmeyi başardı.

Nabukadnezar, bir gece yaşamının kalan bölümünü tümüyle etkileyen bir rüya gördü. Rüyada gördüğü şey kentin ortasında yükselen altın ve diğer değerli metallere yapılmış görkemli bir heykeldi. Bu görkemli heykelin başı Nabukadnezar'ın başıydı ve altından yapılmıştı. Göğsü ve kolları gümüşten, göbek kısmı bronzdan, bacakları demirden ve ayakları demir ve kil karışımından oluşuyordu. Bunun ne anlama geldiğini öğrenmek için bütün kâhinleri toplayıp onlara danıştı. Kâhinler farklı ve tutarsız yorumlar yaptılar.

Sonunda kâhin Daniel (Danyal peygamber) krala rüyasının anlamını yorumladı: Babil, kral Nabukadnezar zamanında çok güçlü olacak ama ondan sonra yakılıp yıkılacaktı. Tam olarak doğrulanmamış bir görüşe göre Nabukadnezar yaşamının son döneminde bunalıma girdi, sonunda aklını oynattı ve sarayının bahçesinde hayvanlar gibi otlamaya başladı.

Nabukadnezar'ın ölümünden sonra Babil gücünü kaybetti, Persler Babil'e girdiler ve başkent Ninova da dahil olmak üzere ülkeyi yakıp yıktılar. Yani rüya, kâhin Daniel'in yorumladığı gibi gerçeğe dönüşmüş oldu.

Bir ekonominin temellerinden birisi parasıdır. Örneğin euro bölgesi biraz aceleyle kurulmuş ve birbirine denk güçte olmayan ekonomiler ortak para sistemi olan euroya kabul edilmişlerdir. Sonunda bu kadar karmaşık materyalden oluşan temeller sistemi taşıyamaz noktaya gelmiştir.

Resesyon Gibi Bir Dizi Karışık Terim

Ekonomik büyüme üç ayda bir ölçülüyor ve bu üç aylık dönemlere çeyrek adı veriliyor. Her çeyrekte ekonominin ne kadar büyüdüğü ya da küçüldüğü ölçülüyor. Eğer bir ekonomi üst üste iki çeyrek küçülme sergilemişse buna resesyon deniyor. Yan sayfadaki tabloda Türkiye ekonomisinin 2008-2010 yılları arasındaki çeyrek dönemler ve yıllar itibariyle büyüme oranları yer alıyor. Buna göre Türkiye'nin 2008 yılının son çeyreğinden itibaren resesyona girdiğini, 2010 yılının son çeyreğinde ise resesyondan çıktığını söyleyebiliriz.

Depresyon, GSYH'nın önemli oranda küçülmesine yol açan, ekonomik faaliyetlerde gerileme yaratan ekonomik denge bozukluğu hali olarak tanımlanıyor. Yukarıdaki tabloda yer alan GSYH küçülmesi ve işsizlik oranı artışı bize Türkiye ekonomisinin 2009 yılından itibaren depresyona girdiğini anlatıyor.

Deflasyon, fiyatlar genel düzeyinde gerileme hali olarak özetlenebilir. Her ne kadar Türkiye’de 2009 yılında TÜFE gerilemiş olsa da, dünya ortalamasının oldukça üzerinde kalmaya devam ettiği için bunu deflasyon olarak nitelendiremeyiz.

Dönem	2007	2008	2009	2010
1. çeyrek	8,1	7,0	-14,6	12,0
2. çeyrek	3,8	2,6	-7,6	10,3
3. çeyrek	3,2	0,9	-2,7	5,2
4. çeyrek	4,2	-7,0	6,0	9,2
Büyüme yıl ortalaması	4,7	0,7	-4,7	8,9
İşsizlik yıl ortalaması	10,3	11,0	14,0	14,2

Ekonomi Ligi

Küresel sistem (2012 yılı, 184 ülke)

Toplam GSYH: 69,6 trilyon dolar.

Toplam nüfus: 7 milyar.

Kişi başına yıllık ortalama gelir: 9.945 USD

Toplam GSYH: 33,7 trilyon dolar. Toplam Nüfus: 742 milyon. Kişi başına yıllık ortalama gelir: 45.400 USD

Süper Lig

En çok gelişmiş ekonomiler (7 ekonomi, G7 ülkeleri): ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, Kanada, İtalya.

Toplam GSYH: 10,7 trilyon dolar. Toplam nüfus: 282,7 milyon. Kişi başına yıllık ortalama gelir: 38.000 USD

Birinci Lig

Gelişmiş ekonomiler (23 ekonomi): Avustralya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Hollanda, Hong Kong,

Yükselen piyasa ekonomileri ve gelişme yolundaki ekonomiler (154 ekonomi)

İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İzlanda, Kore, Norveç, Portekiz, Singapur, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Yeni Zelanda, Yunanistan.

Toplam GSYH: 25,2 trilyon dolar. Toplam nüfus: 5,98 milyar. Kişi başına yıllık ortalama gelir: 4.215 USD

Birinci Lige Terfi Ligi

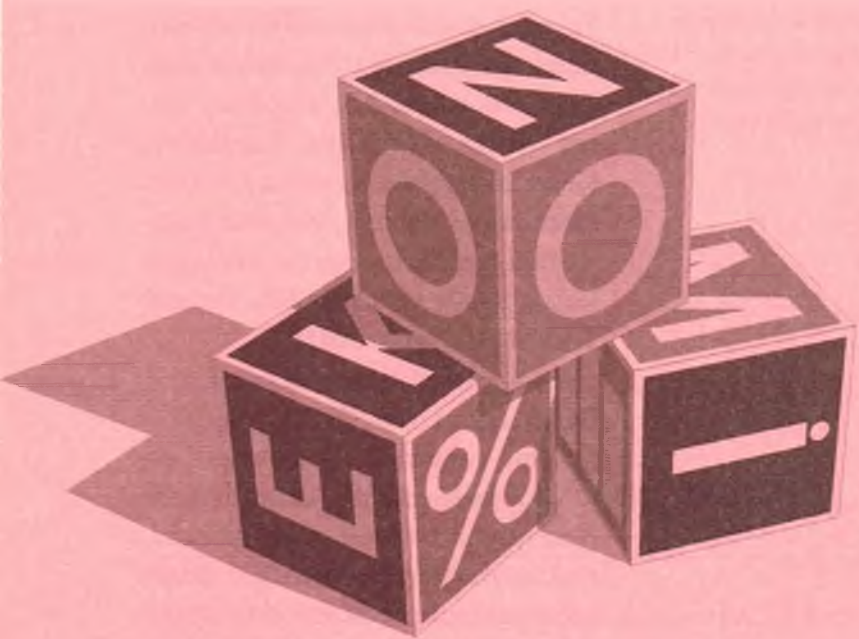
Yükselen piyasa ekonomileri (29 ekonomi): Arjantin, Brezilya, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Fas, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Kazakistan, Kenya, Kolombiya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malezya, Meksika, Nijerya, Pakistan, Peru, Polonya, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan, Şili, Tayland, Türkiye, Ukrayna, Ürdün.

İkinci Lig

Gelişme yolundaki ekonomiler - orta ve yüksek gelirliler (63 ekonomi): Bunların bir bölümü petrol gibi stratejik mal ihracatı nedeniyle yüksek gelire sahip, bir bölümü orta ile düşük gelir arasında.

Üçüncü Lig

Gelişme yolundaki ekonomiler - düşük gelirliler (62 ekonomi): Afganistan'dan Zambiya'ya kadar bir dizi düşük gelirlili ekonomi.

ŞEHİR EFSANELERİ

*Ekonomi, bütün diğer bilimlerden
daha fazla safsatanın etkisi altındadır.*

Henry Hazlitt

Yastık Altı Efsanesi

Mali sisteme dahil edilmeyerek evde, kasada tutulan döviz ve altınlara yastık altı değerler deniyor. Her ülkede bu tür değerler vardır. Özellikle geçmişinde çok kriz yaşamış ülkelerde bu tür yastık altı değerlerin miktarı fazladır. Ayrıca kriz hallerinde krize giren ekonomilerde yastık altına çekilen değerlerin miktarı artar.

Anadolu'da kadınlara evlenirken ve sonradan altın takılması geleneği yaygındır. Kadın büyük bir zorunluluk olmazsa bu altınlarını kötü günler için saklar. Bu altınlar evde saklandığı sürece ekonomiye hiçbir katkı yapmaz. Benzer biçimde, ekonomide sıkıntıların ortaya çıktığı hallerde her yerde geçerli olduğu için rezerv para olarak nitelendirilen dolar ve euro gibi yabancı paralar da evlerde saklanmaya başlanır. Her iki değer de evde saklanması çalınma gibi büyük bir risk taşımasına karşılık, kötü günler beklentisi-

nin daha büyük bir risk oluşturması nedeniyle çalınma riski göz ardı edilebilir.

Türkiye’de yastık altında saklanan altın ve dövizlerle ilgili çeşitli tahminler vardır. Bunların doğruluk derecesi tartışmalıdır. Çünkü kimse evinde ne sakladığını söylemez. Buna karşılık 60 ile 200 milyar dolar arasında bir değer evlerde saklandığına ilişkin tahminler yapılmaktadır.

Yastık altında saklanan varlıklar bir gerçek olmakla birlikte bunun miktarı ve ekonomiye nasıl çekilebileceği konusu bilinmemektedir. Çünkü bu varlıkların yastık altına gidiş nedenleri ekonomik olmaktan çok karmaşık kültürel ve geleneksel değerlerden kaynaklanmaktadır.

Dışardaki Dövizler Efsanesi

Dünyanın her ülkesinde yaşayan insanların bazılarının yurtdışında tasarrufları vardır. Bunların bir bölümü bilinir, bir bölümüyse gizlidir. Bilinenler sorun olarak görülmez çünkü onların vergisi ödenir, sisteme dahil kabul edilir. Ama gizli tutulan dövizlerin miktarıyla ilgili pek çok spekülasyon yapılır.

Genellikle durumu parlak olmayan, çeşitli krizler yaşamış, kural dışı vergilendirmeler yapmış ekonomilerde insanlar kötü günlerde kullanabilmek için bir bölüm paralarını yurtdışına çıkarabilirler. Bunların yanı sıra yasal olmayan yollardan elde edilmiş paraları da sorgulamadan ya da vergi yükümlülüğünden kurtulmak amacıyla yurtdışında bulundurmayı tercih edebilirler. Bu tür döviz hesapları çoğunlukla İsviçre, Cayman adaları gibi yerlerdeki bankalarda bulundurulur.

Türklerin de yurtdışında bu tür paraları vardır. Türkiye ekonomisinin iyiye gitmesi, küresel krizle birlikte gerek gelişmiş ülke ekonomilerinin bozulması ve bu ülkelerin bankalarının zora girmesi gerekse İsviçre bankalarının çeşitli mali zorluklarla karşılaşması sonucunda çıkarılan bir yasadan yararlanarak Türkler yurtdışındaki paralarının önemli bölümünü yurda getirmiştir.

Buraya kadar anlattıklarımın efsaneyle bir ilgisi yok, bunlar geçekler. İşin efsane kısmı yurtdışında tutulan paraların miktarıyla ilgilidir. Genellikle bu konuda çok abartılı sayılar gündeme gelir. Örneğin Türklerin, yukarıda değindiğim yasa çıkmadan ve paraların bir bölümü gelmeden önce yurtdışındaki paraları konusunda sokaktaki adamın kafasında 100 milyar dolardan 500 milyar dolara kadar çeşitli miktarlar vardı. Oysa uluslararası kurumların tahminleri 50-60 milyar dolarlık bir varlığı işaret etmekteydi.

Kayıt Dışı Ekonomi Efsanesi

Kayıt dışı ekonomi; elde edilen gelirin GSYH hesapları dışında kalması halinde ortaya çıkan miktarı ifade etmek üzere kullanılan bir deyimdir. İki biçimde söz konusu olabilir:

1) Yasal yollardan elde edilmiş gelirin beyan dışı tutulmasıyla.

2) Yasa dışı yollardan elde edilen gelirin (kara para) beyan dışı kalmasıyla. Bunlar da iki sonuç yaratabilir:

a) Vergisi ödendiği halde GSYH hesaplarına çeşitli nedenlerle girmemiş olan miktarlar.

b) Vergisi ödenmemiş ve GSYH hesaplarına da girmemiş olan miktarlar.

Bazılarına göre Türkiye’de kayıt dışılık öylesine büyük ki, GSYH’mız gerçeğin yarısını bile göstermiyor.

Milli gelir başlıca üç biçimde hesaplanır. İlkinde üretim değerleri fiyat cinsinden toplanarak bir hesaplama yapılır.

Ülkede belirli bir dönem içinde üretilen bütün mal ve hizmetleri fiyatları cinsinden toplarsanız milli gelire ulaşırsınız. İkincisinde üretim faktörlerinin (emek, doğal kaynaklar, sermaye ve teşebbüs gücü) bir yıl içinde elde ettiği gelirler (ücret, rant, faiz ve kâr) toplanarak sonuca ulaşılır. (Sonra bunun üzerine bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak GSYH'ya varılır.

Milli gelir harcamalar yönünden hesaplandığında gelir olarak kayda girmemiş olan kazançlar harcama olarak kayda girer. Milli gelir hesapları harcamalar yöntemiyle tahmin edilen bir ekonomide, kayıt dışılık, iddia edildiği kadar büyük olamaz. Bunun aksini ortaya koyan iddiaların dayanağı olan anketler işin hep gelir yönünden kayıt dışılığı üzerine kuruludur. Oysa milli gelir harcamalar yönünden hesaplandığı sürece kayıt dışılık, milli gelir hesaplarına çok daha az yansır. Kayıt dışılık, bu anlamda, kayıt dışı olarak elde edilen gelirin yurtiçi bankalar dışında tutulan bölümüyle sınırlı kalır.

Bize Bir Şey Olmaz Safsatası

Herkese, her topluma bir şey olabilir. Asıl olan az şey olması için gerekli önlemleri alabilmektir. Başka ekonomilerde kriz çıkmış ve bizim ekonomimizi de etkilemeye yönelmişse, yapılacak şey gerekli önlemleri almaktır.

Diyelim ki ihracatımızın yönlendiği ekonomilerde krizden dolayı ödemeler dengesi sorunları ortaya çıkmış ve olan ithalatını düşürmek zorunda kalmışlarsa bu, bizim ekonomimizi de etkiler. Etki önce ihracatımızın düşmesiyle, sonra da ister istemez üretimimizin düşmesiyle ortaya çıkar. İhracatın düşmesi demek ürettiğimiz malın bir bölümünü satamaya-
cağız demektir. Satılamayan malı üretmenin anlamı kalmayınca üretim de düşer. İş bu kadarla bitmez. Üretim düşüşü, üretimi azalan firmaları işçileri işten çıkarmaya götürür. Yeterince üretim yapamadıklarında maliyet kısıntılarına giderler ve bir bölüm işçiyi işten çıkarırlar. Bu adım ülkede iş-

sizlik oranının artmasına ve bu kez iç tüketimin yavaşlamasına yol açar. Dış satışların azalmasının ardından iç satışlar da azalınca şirketler üretimi biraz daha kısarlar ve kısır dönü tekrar işlemeye başlar. Önlem alınmazsa ekonomide ileriye doğru çalışan çarklar birden tersine doğru çalışmaya başlar ve ekonomi krize girebilir.

“Bize bir şey olmaz” sözü, genellikle kriz dönemlerinde siyasetçiler tarafından sıklıkla dile getirilen bir söylemdir. Bu söylemin ilk bakışta bir zararı yoktur, hatta insanların krizden etkilenerek harcamalarını kısamalarını sağlamak açısından bir yararı bile olabilir. Ne var ki söylem birden fazla tekrar edildiğinde söyleyeni de etkisi altına almak gibi bir tehlike yaratır. Bir süre sonra bunu söyleyen siyasetçi de bu söze inanmaya ve alması gereken önlemleri ihmal etmeye başlar. İşte o zaman tehlike kapıyı çalar.

Osmanlı Borçları Abartılıyor Safsatası

1923'te Batılı ülkelerin ortalama kişi başına geliri 6000 dolar, Türkiye'nin aynı standartlara göre düzeltilmiş geliri ise 700 dolardı.

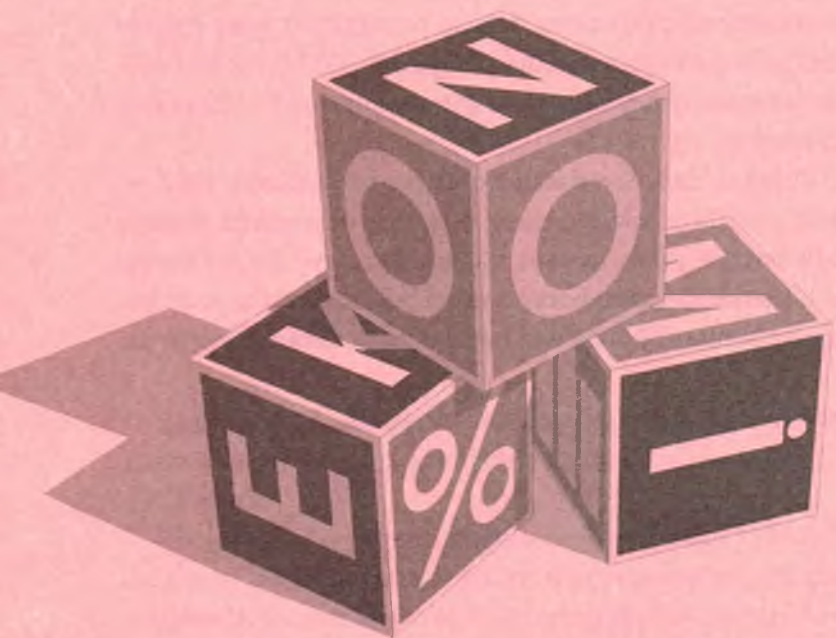
İlk yurtdışı borçlanma Abdülmecid tarafından 1854 yılında Kırım Savaşı'nı finanse etmek için yapılmıştır. Ardından peş peşe borçlanan Osmanlı İmparatorluğu borçlarını ödeyemeyecek duruma gelince, borç veren Batılı ülkeler bu borçları tahsil etmek için Düyunu Umumiye idaresini kurmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra bu borçlar, imparatorluğu oluşturan ülkelere ilgisine göre paylaştırılmıştır.

Lozan Antlaşması'na göre 1912 öncesi borçların % 62'si, 1912 sonrası borçların % 77'si Türkiye'ye kalmıştır.

Osmanlı'dan devralınan borçların ödenmesi 1954 yılında bitirildi. İlk dış borçlanma 1854 yılında yapıldığına gö-

re bu borçların tasfiyesi 100 yıl sürmüş oluyor. Osmanlı'dan devralınan borçlar 145 milyon Osmanlı altın lirası tutarındaydı. Bu da o dönemin milli gelirinin yaklaşık %65'i ediyor. Bugünkü koşullarla düne bakıp devralınan borç miktarının söylendiği kadar yüksek olmadığı tezini ileri sürenler, bu borcu aynı mantıkla bugünkü değerlerle hayal etmeye çalışırlarsa kabaca 500 milyar doların üzerinde bir borç yüküne denk geldiğini görecektir. (Bugünkü GSYH'mız 800 milyar dolar dolayında olduğuna göre bunun %65'i 520 milyar dolar eder.)

Osmanlı'dan devralınan borçların bir bölümü 1942 yılında yürürlüğe sokulan varlık vergisiyle ödenmiştir. Bonoya bağlı borçlar yakın zamana kadar ödenmeye devam etmiştir. Elllerinde Osmanlı borç senetleri bulunan banka ya da kurumlar bunları Türkiye'den tahsil etmeye devam etmişlerdir.

Sözlükçe

Açık piyasa işlemleri (APİ): Merkez Bankası tarafından para politikasının bir aracı olarak piyasadaki hazine kâğıtları veya diğer kâğıtların alınıp satılması işlemine verilen adıdır. Merkez Bankası bu yolla para arzını daraltıp genişleterek para politikası uygular.

Arz: Ekonomi biliminde bir mal veya hizmetin üretildiğinde veya sonradan satılmak amacıyla üretilmesi eylemine verilen adıdır.

Beklenen enflasyon oranı: Kamuoyunun geleceğe ilişkin olarak beklediği enflasyon oranıdır. Anketlerle belirlenir.

Borçlanma: Bütçe açığının veya bir yatırım ihtiyacının eksik kalan finansman bölümünün ya da herhangi bir ihtiyacın karşılanması için geçici olarak başka kaynaklardan alınan parasal destek.

Bütçe: Belirli bir dönem için elde edilecek gelirlerle yapılması planlanan giderleri gösteren bir tahmin cetvelidir.

Bütçe kanunu: Bir devletin belirli bir dönem (genellikle bir yıl) gelir ve gider tahminlerini gösteren, gelirlerin toplanmasına ve giderlerin yapılmasına izin ve yetki veren kanun.

Bütçe dengesi: Bütçenin gelirleriyle giderleri arasındaki dengeyi ifade eder. Bütçe dengesi tanımları: Denk bütçe: Bütçe gelirleri = bütçe giderleri, bütçe açığı: bütçe gelirleri < bütçe giderleri, bütçe fazlası: bütçe gelirleri > bütçe giderleri

Büyüme: Bir ülkenin reel GSYH'sının bir yıldan ötekine artması haline verilen adıdır.

Cari işlemler dengesi: Bir ülkenin toplam mal ve hizmet ihracatı ve transferleriyle aynı kalemlere yönelik ithalatı arasındaki fark.

Çekirdek enflasyon: Enflasyon ölçümünde genel endeksin içinden seçilerek oluşturulan özel endekslerin ortaya koyduğu enflasyona verilen genel ad. Türkiye'de I endeksi bu amaçla kullanılmaktadır.

Dalgalı döviz kuru: Ülke parasının yabancı paralar karşısındaki değerinin tıpkı diğer mallarda olduğu gibi arz ve talep koşulları tarafından piyasada belirlenmesi halidir.

Deflasyon: Fiyatlar genel düzeyinde sürekli düşüş halidir. Bununla birlik-

te daha genel bir kullanıma dönüşerek ekonominin çöküşünü anlatmakta kullanılır olmuştur.

Değişken faiz: Bir borcun faizinin, borcun ömrü süresince piyasadaki değişimlere paralel olarak değişme göstermesi hali.

Depresyon: GSYH'nın önemli oranda küçülmesine yol açan, ekonomik faaliyetlerde gerileme yaratan ekonomik denge bozukluğu hali.

Devalüasyon: Bir ülkenin ulusal parasının yabancı ülkelerin ulusal paraları karşısında değişim değerinin (parite) düşürülmesi işlemi. Devalüasyon sabit kur rejiminin bir işlemidir. Dalgalı kur rejiminde olan işleme "paranın değer kaybetmesi" adı verilir. İki arasındaki temel fark, devalüasyonun bir kamu otoritesinin aldığı bir kararla uygulamaya geçirilmesine karşılık paranın değer kaybetmesine piyasa güçlerinin neden olmasıdır.

Devlet tahvili: Türk hazinesinin çıkardığı vadesi bir yıl ve daha uzun olan borçlanma senetleri.

Dış ticaret dengesi: Bir ülkenin yurtdışından döviz ödeyerek ithal ettiği mallar için yaptığı döviz ödemeleriyle, yurtdışına döviz karşılığı sattığı mallardan elde ettiği döviz gelirleri arasındaki farka denir.

DİBS: Devlet İç Borçlanma Senetleri deyiminin kısaltılmış hali. DİBS deyimini Devlet Tahvilleri ve Hazine Bonoları için kullanılan ortak adıdır. Bunlara konuşma dilinde (hatta bazen yazı dilinde) borçlanma kâğıtları ya da hazine kâğıtları da denilmektedir.

Döviz: Yabancı paralara verilen adıdır. Yani bizim açımızdan ABD doları, euro, Japon yeni, İngiliz sterlini gibi paraların hepsi dövizdir.

Döviz kuru: Bir ülkenin ulusal parasının fiyatının bir başka ülkenin ulusal parası cinsinden ifadesi. İki tür döviz kuru vardır: (1) Nominal döviz kuru, iki ülkenin paralarının karşılıklı görelî fiyatıdır. (2) Reel döviz kuru, iki ülkenin mallarının karşılıklı görelî fiyatıdır.

Ekonomi: Yaşamımızı sürdürebilmemiz için gerekli ihtiyaçlarımızı karşılamamıza yarayan eylemler bütünü, bu bütünü inceleyen ve açıklamaya çalışan bilim dalı.

Ekonomik birim: Aldıkları kararlarla ekonomiyi etkileyen kişiler, kurumlar, şirketler, devlet ve dış temsilcilerdir.

Ekonomi politikası: Makro ekonomik dengelerin hangi yönde ve nasıl değiştirileceğini ya da bulunduğu yerde nasıl tutulacağını ortaya koyan yaklaşımları içeren ve bilimle sanatın bir karışımı olarak kabul edilen ekonomi dalına verilen adıdır.

Ekonomik büyüme: Bir ülkenin mal ve/veya hizmet üretim kapasitesindeki artış.

Emisyon: Merkez Bankası'nın dolanıma çıkardığı kâğıt paraya denir.

- Enflasyon:** Fiyatların genel olarak ve sürekli bir biçimde yükselme eğiliminde olması olarak tanımlanabilir.
- Enflasyonlu büyüme:** Ekonomik büyümeye enflasyonun eşlik etmesi halidir.
- Faiz:** Tasarruf sahibinin, tasarrufunu kullanmak yerine bir başkasına ödünç vermesinin karşılığında aldığı bir vazgeçme ya da kullanımı erteleme bedelidir.
- Finansal kurum:** Fonlarını kullanarak hisse senedi, tahvil, bono gibi finansal varlıkları satın alan kurumlar.
- Gayri safi yurtiçi hasıla:** Bir ekonomide belirli bir dönemde (üç ay ya da bir yıl gibi) üretilen nihai mal ve hizmetlerin fiyat cinsinden toplam değeri.
- Gelir dağılımı:** Bir ekonomide belirli bir dönemde (genellikle bir yıl içinde) yaratılan gelirin ne şekilde bölüştüğünü gösteren bir yaklaşımdır.
- Gini katsayısı:** Bir ülkede milli gelirin dağılımının adil olup olmadığını ölçmeye yarayan bir katsayı. 0 ile 1 arasında değişir. 0'a ne kadar yakınsa mutlak eşitliğe o kadar yaklaşmış; 1'e ne kadar yakınsa mutlak eşitlikten o kadar uzaklaşmış demektir.
- Hazine bonusu:** Türk Hazinesinin çıkardığı vadesi bir yıldan kısa olan borçlanma senetleri.
- Hazine iç borçlanması:** Yurtiçindeki kaynaklardan (kişiler, özel kurumlar, kamu kurumları) genellikle gönüllü yöntemlerle belirli bir vade ile ve belirli bir sabit ya da değişken faiz karşılığında borçlanması işlemi.
- Hazine dış borçlanması:** Yurtdışındaki kaynaklardan (kişiler, özel kurumlar, kamu kurumları, devletler, uluslararası kuruluşlar) gönüllü yöntemlerle belirli bir vade ile ve belirli bir sabit ya da değişken faizle borçlanması işlemi.
- Hazine kâğıtları:** Hazine tarafından satılan tahvil ve bonolar.
- I endeksi:** Merkez Bankası'nın para politikası aracılığıyla etkileyebileceği mallardan oluşan özel kapsamlı bir fiyat endeksidir.
- İhale yöntemiyle borçlanma:** Hazinesinin tahvil ve bonolarını faizi ve/veya miktarı ihaleyle belirleyerek satması işlemi.
- İhracat:** Bir ülkenin başka ülkelere sattığı mal ve hizmetlerin miktar ya da para cinsinden değeridir.
- İmalat sanayisi kapasite kullanım oranı:** İmalat sanayisinde üretim yapan fabrika ve ekipmanların cari üretim oranı. Kısaca kapasite kullanım oranı da deniyor.

İthalat: Bir ülkenin başka ülkelerden satın aldığı mal ve hizmetlerin miktar ya da para cinsinden değeri.

İstihdam oranı: Aktif işgücünün istihdam edilen bölümünü gösterir. 15-65 yaş arası nüfus aktif iş gücü olarak kabul edilmektedir.

İşsizlik oranı: 15 yaşından büyük olup da son üç ay içinde iş arayan ve 15 gün içinde işbaşı yapmaya hazır olduğunu bildirenlerin toplam işgücüne bölünmesiyle hesaplanan oran.

İşsizlik sigortası: Bir işyerinde çalışırken, çalışma istek, yetenek, sağlık ve yeterliliğinde olmasına karşın kendi istek ve kusuru dışında işini kaybedenlere, karşılaştıkları gelir kaybının bir bölümünü karşılamayı amaçlayan bir sigorta çeşididir.

Kamu borçlanması: Bütçe açığının karşılanması ya da herhangi bir kamu işinde ihtiyacın karşılanması için geçici olarak başka kaynaklardan yapılan borçlanmaya denir.

Kamu kesimi borç stoku = Merkezi yönetim iç borç stoku + kamu kesimi dış borç stoku

Kapitalizm: Üretim araçları mülkiyetinin büyük ölçüde özel kesimde olduğu ve hangi mal veya hizmetin, hangi fiyatla ve kim için üretileceğini piyasa sisteminin belirlediği ekonomik sistemin adı.

Kayıt dışı ekonomi: Elde edilen gelirin GSYH hesapları dışında kalması halinde ortaya çıkan miktar. İki biçimde söz konusu olabilir: (1) Yasal yollardan elde edilmiş gelirin beyan dışı tutulmasıyla, (2) Yasa dışı yollardan elde edilen gelirin (kara para) beyan dışı kalmasıyla.

Kredi: Üzerinde anlaşılmış bir gelecekte (vade) geri ödenmek üzere verilen borç.

Kredi değerliliği: Kredi verenin ya da onun adına hareket eden tarafsız bir kurumun kredi alacak olanın geçmiş ve gelecekteki borç geri ödeme yeteneğine ilişkin yaptığı ölçümün sonucunda verilen not.

Kur: Bir ülke parasının yabancı paralar karşısındaki değeri (parite.)

Likidite: Bir varlığın kısa sürede ve düşük bir maliyetle paraya çevrilebilme olanağı.

Makro ekonomi: Ekonomi biliminin toplumsal ya da küresel büyüklüklerle uğraşan alt dalına verilen adıdır. Uğraştığı konular arasında enflasyon, büyüme, GSYH, toplam talep gibi konular vardır.

Maliye ya da finans: Bir devlet, şirket, aile ya da kişinin gelirleri ve giderleriyle bunlar arasındaki farkın kapatılma yöntemleri ve bu yöntemleri inceleyen bilim dalı.

Maliye politikası: Yüksek istihdamı ve istikrarlı büyümeyi sağlamak üzere

hükümetin giderler, vergiler, borçlanma, dış ticaret gibi konularla ilgili olarak aldığı kararlar ve yürüttüğü uygulamalar bütünüdür.

Merkantilizm: Değerli madenleri elde etmek ve biriktirmek suretiyle ülkenin zenginleşeceğini savunan bir ekonomi yaklaşımı.

Merkez Bankası: Bir ülkenin parasal otoritesi olarak tanımlanan kurum. Son dönemlerde merkez bankalarına verilen temel görev, ulusal paranın ve dolayısıyla fiyat istikrarının korunması biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Merkez Bankası müdahalesi: Piyasa koşullarını etkilemek ya da düzenlemek üzere Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemleri, munzam karşılık oranları ve politika faizi oranları değişimi gibi yollarla ulusal paranın, döviz kurlarının veya faizlerin değerine yaptığı karışımların genel adı.

Mikro ekonomi: Ekonomi biliminin toplumu oluşturan tek tek bireylerin ve tek tek firmaların ekonomik sorunlarıyla uğraşan alt dalıdır. Konuları arasında tüketici dengesi, bireysel talep, firma dengesi, girdi maliyetleri gibi konular yer alır.

Müdahaleli esnek kur: Merkez Bankası'nın zaman zaman piyasaya müdahalede bulunması nedeniyle tam dalgalı olarak uygulanmayan döviz kuru rejimi.

Net hata ve noksan: Yanlış ya da eksik kayıtlar nedeniyle ödemeler dengesi bölümleri arasındaki tutarsızlığın kaydedildiği kalem.

Nominal: Dış görünüş, görüldüğü gibi anlamlarına gelen bir ifadedir. Örneğin nominal büyüme ya da nominal faiz dediğimizde enflasyon etkisinden arındırılmamış büyüme ve faizi kastederiz.

Ödemeler dengesi: Bir ülkedeki bireylerin, firmaların ve devlet kurumlarının belirli bir dönem içinde diğer ülkelerin bireyleri, firmaları ve devlet kurumlarıyla gerçekleştirdiği uluslararası işlemlerin parasal değerlerini gösteren hesap tablosu.

Özelleştirme gelirleri: Kamu iktisadi teşebbüsleri veya kamu iştirak hisselerinin satışından elde edilen gelirler.

Para: Değiş tokuşu sağlayan, değer standardı getiren ve satın alma gücünü saklamaya yarayan her şey.

Para arzı: İşlem ve yatırımlarda kullanılmaya hazır para miktarının tümü. Belirli bir dönemde ekonomide bulunan para stokunu ifade eder.

Paranın değer kazanması: Bir ülke parasının başka ülkelerin paralarına göre değerinin artması. Bu değerlenmenin sonucunda parası değerlendirilen ülkedeki kişiler diğer ülkelerin mallarını daha ucuza almaya başlar.

Paranın değer kaybetmesi: Bir ülke parasının başka ülkelerin paralarına

göre değerinin azalması. Bu değer kaybının sonucu olarak parası değer kaybeden ülkedeki kişiler diğer ülkelerin mallarını daha pahalıya almaya başlar.

Para politikası: Merkez Bankası'nın fiyat istikrarı hedefine ulaşmak için uyguladığı açık piyasa işlemleri, politika faizi oranı ve zorunlu karşılıklar oranı politikalarının bütünüdür.

Piyasa ya da pazar: Mal veya hizmetlerin alınıp satıldığı yer ya da ortamdır.

Portföy: Aslında cüzdan anlamına gelen portföy, ekonomide nakit, altın, döviz, hisse senedi, tahvil, gayrimenkul gibi yatırım amaçlı alınmış varlıkların oluşturduğu sepeti ifade ediyor.

Reel: Fiyat değişimlerinde arındırılmış veriler için kullanılan bir ifadedir. Örneğin reel büyüme ya da reel faiz dediğimizde enflasyon etkisinden arındırılmış büyüme veya faizi kastederiz.

Resesyon: Belirli süreyle genel ekonomik faaliyetlerdeki gerileme. Eğer bir ekonomi üst üste iki çeyrek küçülme sergilemişse buna resesyon denir.

Sabit faiz: Bir borcun faizinin, borcun ömrü süresince değişmeksizin kalması halidir.

Satın alma gücü: Değerlerin satın alabildiği mal ve hizmet miktarını gösterir.

Slumpflasyon: İki sözcükten oluşur. Slump batma, çökme anlamına gelir. Enflasyonla birleştirildiğinde çöküş içinde enflasyon gibi bir anlam çıkar. Yani ekonomi küçüldüğü halde enflasyon olgusunun yaşanması halini ifade eder.

Stagflasyon: İki sözcükten oluşur. İlki durgunluk anlamına gelen stagnation, ikincisi ise enflasyondan alınmıştır. Durgunluk içinde enflasyon anlamına gelir.

Talep: Bir maldan satın almak isteyenlerin alım arzusudur. Nominal talep; yeteri kadar parası olmayan bir insanın imkânlarının üstünde talepte bulunmasına verilen adıdır. Efektif talep parayla, satın alma gücüyle desteklenmiş taleptir.

Tasarraf: Ekonomide gelirin, elde edildiği dönemde tüketilmeyen bölümünü ifade eder.

Toplam borç stoku: Bir ülkenin belirli bir dönem sonu itibariyle iç ve dış borçlarının toplam tutarıdır. Bu hesaplama kamu kesimi iç borçlarıyla kamu kesimi ve özel kesimin dış borçlarının toplamı katılır.

Toplam borç yükü: Toplam borç stokunun GSYH'ya oranıdır.

Tüketim: Bir ihtiyacı karşılamak için bir şeyi tüketme eylemidir.

Tüketici fiyatları endeksi – TÜFE: Belirli bir dönem içinde belirli bir kitle tarafından satın alınan mal ve hizmetlerle belirlenen bir sepetin fiyat

değişikliklerini zaman içinde ölçen endekse tüketici fiyat endeksi adı verilir. TÜFE, TÜİK tarafından belirli bir baz yılı ve hane halkı anketleri kullanılmak suretiyle ağırlıklandırılmış olarak sepete alınan belirli mal ve hizmet sepetinin parasal değerinin baz yılına göre gösterdiği değişimi ölçmeye yarayan fiyat endeksidir.

Uluslararası rezervler: Bir ülkenin uluslararası rezervleri Merkez Bankası'nın döviz ve altın rezervleriyle bankaların döviz rezervlerinden oluşur. Resmi rezervler yalnızca Merkez Bankası'nın döviz ve altın rezervlerini; resmi döviz rezervleri ise yalnızca Merkez Bankası'nın döviz rezervlerini ifade eder.

Üretici fiyatları endeksi – ÜFE: Ülke ekonomisinde üretim faaliyetleri içinde yer alan maddelerin fiyatlarında aydan aya ortaya çıkan değişimleri ölçmekte kullanılan endekse denir. ÜFE, TÜİK tarafından belirli bir baz yılı esas alınmak ve sepete dahil edilmiş bulunan çeşitli mal ve hizmetler için üreticilerden bilgi toplanmak suretiyle oluşturulan fiyat endeksidir.

Vergi: Devletin, kamu giderlerini karşılamak üzere ve kamu gücünü kullanmak suretiyle kişi ve kurumlardan aldığı paya verilen adtır.

Yapısal reform: Bir sistemin daha verimli çalışabilmesi ve şoklara karşı daha dayanıklı hale getirilebilmesi için o sistemin yeniden yapılandırılması olarak tanımlanabilir.

Yastık altı varlıklar: Mali sisteme dahil edilmeyerek evde, kasada tutulan döviz ve altınlara denir.

Yatırım: Belirli bir dönemde sermaye stokuna yapılan eklemelerdir.

Bu kitabın amacı, yalnızca ekonomiyi en basit haliyle anlatmak ve okuyan herkesin ekonomiyle ilgili söylenenleri, yazılanları, tartışılanları rahatça izleyebilmesini sağlamakla sınırlıdır.

“Ekonomide ilk ders kıtlıktır. Buna göre ihtiyaçları karşılamakta kullanılan her şey kıtlıktır. Siyasetteki ilk ders ise ekonomideki ilk dersin dikkate alınmamasıdır.”

Thomas Sowell

“Finans, parayı elden ele geçirip sonunda kaybetme sanatıdır.”

Robert W. Sarnoff

“Bugünün krizi yarının şakası olur.”

H. G. Wells

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-1611-7

9 789751 416117

₺ 15,00

